

TUUSULAN KULTTUURIMAISEMA JA
RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

Kulttuurihistoriallinen inventointi.
Raportti.
Tuusulan kunta/Mikko Härö 3/1986.

SISÄLLYS

1. TUUSULAN KULTTUURIMAISEMA JA RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

- 1.1 Johdanto
- 1.2 Yleistä
- 1.3 Maatalouden kulttuurimaisema ja rakennukset
 - 1.3.1 Kulttuurimaisema
 - 1.3.2 Kylät ja maanjakotoiminta
 - 1.3.3 Rakennukset
- 1.4 Julkiset rakennukset
 - 1.4.1 Yleistä
 - 1.4.2 Koulut
- 1.5 Virkatalot
- 1.6 Sotilasarkkitehtuuri
- 1.7 Huvilat
- 1.8 Yhdistysrakennukset
- 1.9 Teollisuusympäristöt
 - 1.9.1 Tehtaat
 - 1.9.2 Työväenasunnot
- 1.10 Liikenteen ympäristöt

LÄHTEET

2. KOHTEIDEN KUVAUKSET

2.1 Laajemmat kokonaisuudet

- I Jokelan taajama
- II Tuusulanjärven kulttuurimaisema
- III Rantatie, Kirkonkylä ja Tuomala
- IV Paijalan ja Ruskelan kulttuurimaisema
- V Tuusulanjoen kulttuurimaisema
- VI Rusutjärven, Nahkelan ja Siippon kulttuurimaisema
- VII Tuusulanhistoriallinen tiestö

2.2 Rakennetut ympäristöt ja yksittäiset kohteet (suuralueittain)

- 1. Söderkulla, Jokela (suuralue 1)
- 2. Yli-Niitty, " — *paikalla*
- 3. Lehmusvaara, "
- 4. Tammilehto, "
- 5. Rientola, "
- 6. Ainola, "
- 7. Apola, "
- 8. Jokelan Valu Oy, "

9. Rake Oy:n tiilitehdas, " —
10. Temmo, " —
11. Pertun koulu, " —
12. Jokelan koulukeskus, " —
13. Jokelan entinen alakoulu, " —
14. Entinen Sörnäisten laatikkotehdas, " —
(Oy Machine Tool Ab)"
15. Entinen Oy Suomen Vanutehdas Ab, " —
(Oy Tamro Ab)
16. Jokelan tiilitehdas, " —
17. Jokelan kartano, " —
18. Tulitikki Oy:n entinen tehdasalue, " —
19. Jokelan asema, " —
20. Jokelan työväentalo, " —
21. Lepolan koulu, " —
22. Jokelan pientaloasutus, " —
23. Kolsan tiilitehdas, " —

24. Taka-Horna, Kellokoski — (suuralue 2)
25. Etu-Horna, " —
26. Nummenkylän koulut, " —
27. Kaunisnummi, " —
28. Malmari, " —
29. Murto, " —
30. Furunäs, " —
31. Jyskelä, " —
32. Koskela, " —
33. Kellokosken ruukki, " —
34. Kellokosken kirkko ja hautausmaa, " —
35. Juhlatalo, " —
36. Männistö, " —
37. Kellokosken sairaala, " —
38. Kellokosken entinen alakoulu, " —
(nuorisotalo)
39. Ruukin ala-aste, " —
(Kellokosken kansakoulu)
40. Heikkilä, " —
41. Linjamäen ala-aste (kansakoulu), " —
42. Uusimäki, " —

43. Ruskelan ala-aste, Ruskela — (suuralue 3)
(kansakoulu)
44. Lammaskallio, Vanhakylä —
45. Ruskelan entinen alakoulu, Ruskela —
(kudonta-asema)
46. Rautakorpi, " —
47. Rinne, " —
48. Haavisto, " —
49. Nummenala, Vanhakylä —
50. Hakala, " —
51. Mykkylä, " —
52. Vanhakylän ala-aste, " —
(kansakoulu)
53. Mäntylä, " —

54. Siipoon kylä (suuralue 4)
55. Heikkilä, Siippoo
56. Mattila ja Tapani, "
57. Nummi-Mattila, "
58. Nummikylä(n) torpparialue), "
59. Päivölä, "

60. Järvelä, Kauko ja Mikkola, Rusutjärvi
61. Leppäranta, "
62. Laurila, "
63. Kyöstilä, " - ei

64. Jussila, Ruotsinkylä (Maantiekylä) (suuralue 5)
65. Högsbergsbacka, "
66. Amer-Yhtymä Oy, Hyrylä
67. Ali-Knaapila, Lahela
68. Yli-Knaapila, "
69. Tuhkala, "
70. Mäkelä, "
71. Viksberg eli Rustholli, Hyrylä
72. Prijuutti (Rauhanlinna), "
73. Korvenranta, "
74. Ali-Jussila, "
75. Gästgifvars eli Ylitalo, "
76. Maamiesseuran talo, "
77. Hyrylän keskusta, "
78. Koulumäki (mehuasema), "
79. Hyrylän varuskunta, "
80. Klaavo, Hyökkälä
81. Klaavola, "
82. Saksa, "
83. Nuorisoseuratalo Väinölä, "
84. Hyrylän entinen terveystalo, "
85. Hyökkälän ala-aste (kansakoulu), "
86. Havulinna, "
87. Tuusulan kirkonseutu, Kirkonkylä
88. Iloniemi, "
89. Tuusulan kirkko, "
90. Pitäjänmakasiinit, "
91. Työväenasuntomuseo, "
92. Kirkkotien koulu, "
93. Ali-Kottu, "
94. Pappila, "
95. Koivukuja, "
96. Kirkonkylän ala-aste, "
(kansakoulu)
97. Saksa, "
98. Tuuskoto, "
99. Tuusulan entinen kunnantalo, "
100. Krapa, "
101. Pihlajaniemi, "
102. Uus-Pekkola, "
103. Tyynelä, "
104. Aleksis Kiven kuolinmökki, "
105. Syvälahti, "
106. Sampola, "
107. Erkkola, "
108. Onnela, "
109. Syväranta, "
110. Bergbo, Tuomala
111. Pikku-Toivola, "
112. Suvilahti, "
113. Tiilikanoja, " puut
114. Vääräkallio, "
115. Taistelukoulu, "
(Sk päällystökoulu)
116. Suopelto ja Öljymäki, " puut
117. Halosenniemi, "

118. Rauhala, " kouku
 119. Tuomalan kylä, "
 120. Immola, " puoti
 121. Kylänpää, "
 122. Perhelä, " -puoti
 123. Jukola, " -1-
 124. Kittelä, "
 125. Saarela, "
 126. Pikkulahti eli Suvila, "
 127. Saviaho, "
 128. Tuusulan kansanopisto, "
 129. Tuomalan ala-aste (kansakoulu), "
 130. Koivisto, "
 131. Koskenmäki, Paijala
 132. Työväentalo Torppa, "
 133. Tuomela, "
 134. Koskela, "
 135. Tuusulanjärven länsirannan huvilat, "
 136. Villa Dennisoffka, "
 137. Rauhanmäki, "
 138. Haaparanta, Syrjä ja Sarvikallio, "
 139. Hietasalmi, "
 140. Rannankoukku, "
 141. Nummenkankaan hautausmaa, "
 142. Paijalan ala-aste (kansakoulu), "
 143. Paijalan kylä (Ylikylä), "
 144. Paijalan käsityöläisrakennukset, "
 145. Koukku, "
 146. Kylänpää, "
147. Marjala, Nahkela (suuralue 6)
 148. Nahkelan kylä
 149. Maula, "
 150. Nahkelan entinen alakoulu, "
 151. Heikkilä, "
 152. Perttilä, "
 153. Marttila, "
154. Ruotsinkylä (suuralue 7)
 155. Anneberg, Ruotsinkylä
 156. Myllyn paikka, "
 157. Fram-Västerby, "
 158. Bak-Västerby, "
 159. Karlsro, "
 160. Johannisbergin kartano, "
 161. Steninge, puoti "
 162. Mangs, "
 163. Ruotsinkylän suomenkielinen koulu ja nuorisotalo
 164. Kaura, "
 165. Väfvars, puoti "
 166. Jeppas, -1- "
 167. Nedre-Gummi, "
 168. Övre-Gummi, "
 169. Nuorisoseurantalo Solbacken, "
 170. Kaivola, "
 171. Ruotsinkylän ruotsinkieliset koulut
 172. Metsäntutkimuslaitos, "
173. Muuntamotornit
174. Hämeentie
 175. Tuusulan-Mäntsälän maantie

- 176. Nurmijärventie
- 177. Tuusulantie (Sipoontie)
- 178. Nukarintie

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Tuusulan kunnanarkisto

- Rakennuksia koskevia asiakirjoja
- Kouluja koskevia asiakirjoja

Tuusulan seurakunnan arkisto (piirustukset)

Museovirasto

- Historian toimiston topografinen arkisto
- Historian toimiston kuva-arkisto
- Kansatieteen toimiston kuva-arkisto
- Rakennushistorian osaston arkisto

Maanmittaushallituksen arkisto

- kartat

Uudenmaan läänin maanmittauskonttorin arkisto

- Maakirjat, kartat ja asiakirjat

Valtionarkisto

- Senaatin talousosaston KD- ja VD-aktit ja aktikartat
- Uudenmaan lääninhallituksen arkisto (aktikartat)
- kartta-arkisto
- Ruotsin RA:n mikrofilmit (kartat)

KARTAT

- topografiset kartat 1:42 000: 1320, 1420
- topografiset kartat 1:20 000 (1920-40-luvut) 670/255, 671/255, 671/256 ja 550/60

KÄSIKIRJOITUKSET JA MONISTEET

Arela, Kari; Rakennuskulttuurin kehitys Tuusulassa. Tuusulan kunta, yleiskaavatoimikunta 9.10.1980. (Liitteinen).

Hyrylän kehyskaava 20.12.1974. Kehyskaavatoimikunta/Arkkitehtitoimisto Olli Kivinen/Liikennetekniikka Oy.

Härö, Erkki; Helsingin seutukaavaliiton kulttuurihistorialliset gkohteet (1985).

Härö, Erkki; Rautaruukki-inventointi. (Kellokoski). Museovirasto.

Laakso, Markku; Hyrylän varuskunnan historiaa ruotujakoisesta armeijasta Helsingin Ilmatorjuntarykmenttiin. 1976.

Putkonen, Lauri; Tuusulan Klaavola - päärakennuksen rakennushistoriallinen inventointi. Tuusulan museo.

Rosengerg, Antti; Käsikirjoituksia Suur-Tuusulan historian III osaan. (Tekijänsä hallussa).

Selin, Raimo; Käsikirjoituksia Suur-Tuusulan historian III osaan. (Tekijänsä hallussa).

Sokeain lomaliitto ry:n 70 ja lomakoti Onnelan 40 vuotta jatkuneen toiminnan varrelta.

Tuusulan rantatie Pekka Halosen aikaan. Näyttelyluettelo.

Weckström, Gunilla; Klemetskog - En jordbruksby i omvandling. 1900-1980. En etnologisk studie av näringsliv, bebyggelse, språkförhållanden och sociala aspekter. Prograduavhandling i Nordis etnologi vid Åbo Akademi. 1982.

KIRJALLISUUS

Bergholm, Axel; Keisarillisen Suomen hallituskonseljin ja senaatin puheenjohtajat, jäsenet ja virkamiehet 1809-1909. Biografisia tietoja. Porvoo 1912.

Berqvist, Jaakko; Rake Oy 1937-1967. Rake Oy 1867-1967 II. Helsinki 1967.

Bjurman, Georg; Vähvisare til och ifrån alla städer och namnkunniga orter uti Svea- och Göta-Riket samt Stor-Förstendömet Finland. Stockholm 1776.

Erämaa-ataljeet. Taiteilijahuiloita vuosisadan vaihteessa. Suomen rakennustaiteen museon näyttelyluettelo. Teksti Ritva Tuomi.

Finska Statsjärnvägarne 1862-1912. I-II. Historisk-teknisk-ekonomisk beskrifning. Helsingfors 1912, 1915.

Halila, Aimo; Suomen kansakoululaitoksen historia. II-III. Turku 1948-49.

Halonen, Antti; Taiteen juhlaa ja arkea. Tuusulan taiteilijasiirtolan värikkäitä vaiheita Kivestä Sibeliukseen. Helsinki 1952.

Halonen, Antti; Vihreä aamu. Pekka Halosen siveltimen tarina. Helsinki 1946.

Halosenniemi. Pekka Halosen taiteilijakoti. Tuusula. Esite.

Hersalo, N.V.; Suojeluskuntain historia. II. Puolustustahtoinen kansa. Vaasa 1962.

Holma, Kauko; Tuusula kulttuuriseutuna. Kerava 1980.

Holma, Kauko; Tuusulan vaiheet itsenäisyyden aikana. Tuusula (Hyrylä) 1983.

Huhtala, Johanna; Kriminaalihuoltotyön vaiheita 1870-1975. Helsinki 1984.

Hänninen, Sirkka-Liisa; Kellokosken sairaala 1915-1965. Hyvinkää 1965.

Jokelan työväenyhdistys 1905-1985.

Jutikkala, Eino - Nikander, Gabriel; Suomen kartanot ja suurtilat. I Uusimaa. Helsinki 1939.

Klemetsskog ungdomsförening 1907-1927. Helsingfors 1927.

von Konow, Jatta; Martta Wendelin, piirtäjä ja maalari. Espoo 1980.

- Koskenmäen työväenyhdistys r.y. 1900-1960. Helsinki 1970.
- Kuokkanen, Rauno - Leiponen, Kauko; Suomen tiiliteollisuuden historia. I-II. Helsinki 1981.
- Lilius, Henrik; Suomalaisen koulutalon arkkitehtuurihistoriaa. Kehityslinjojen tarkastelua keskiajalta itsenäisyyden ajan alkuun. SMYA 83. Vammala 1982.
- Lindeman, Berndt Adolf; Ny vägvisare genom Storfurstendömet Finland. Helsingfors 1848.
- " Wägvisare i Finland jemte Nummer-Karta. Jyväskylä 1878.
- Lindström, Aune; Pekka halonen. Elämä ja teokset. Porvoo 1957.
- Maisematoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1980:44. Helsinki 1980.
- Meri, Veijo; Tuusulan rantatie. Keuruu 1981.
- Mustala, Paavo; Rikollisten huoltoa kahdeksan vuosikymmenen ajalta. Vankeusyhdistys vuosina 1870-1949. Helsinki 1950.
- Muuttuva kylä. Turun yliopiston kylätutkimusryhmän loppuraportti. Toim. Päiviö Tommila, Ismo Heervä. SKS:n tietolipas 84. Vaasa 1980.
- Niiranen, Timo; Miten ennen asuttiin. Vanhat rakennukset ja sisustukset. Keuruu 1981.
- Nurmijärven kulttuurimaisema. Toim. Erkki Härö, Kristiina Jokinen, Heikki Rouvinen. Nurmijärvi 1985.
- Ojanen, Kaarlo; Tuusulan seudun sähkölaitos 1918-1968. Kerava 1968.
- Osuuskauppa Ahomaa 1949-1958. Helsinki 1959.
- Pappilatyöryhmän mietintö. Opetusministeriö 1982.
- Puhtauden palveluksessa. Oy Suomen Vanutehdas - Finnwad Ltd. Helsinki 1964.
- Rakennuskulttuurin luettelointi. Museovirasto, rakennushistorian osasto. Julkaisu no 8, 1/1979. Helsinki 1979.
- Peltovuori, Risto O.; Suur-Tuusulan historia II. Tuusula-Kerava-Järvenpää. Seurakunnan perustamisesta Suomen sotaan 1643-1808. Vammala 1975.
- Päiväpoika. Uudenmaan nuorisoseuran 20-vuotisjulkaisu 1906-1926. Suomen nuorison liiton kirjasto No 17. Porvoo 1926.
- Roos, John E.; Officerbostället i Finland under svenska tiden. Suomen sukututkimusseuran vuosikirja X, 1926.

- Sarvas, Risto; Metsäntutkimuslaitos 1917-1967. Metsäntutkimuslaitoksen julkaisuja 65:1. Helsinki 1967.
- Siiriäinen, Ari-Sarkamo, Jaakko; Suur Tuusulan historia I. Tuusula-Kerava-Järvenpää. Esihistoriallisesta ajasta seurakunnan perustamiseen 1643. Järvenpää 1983.
- Siltala, Lauri; Tuusulan säästöpankki 1875-1975. Kuvia ja kuvauksia Tuusulan perhealbumista vuosisadan varrelta. Kerava 1975.
- Sivonen, Otto; Tuusulan-Keravan sähkölaitos 1919-1939. Kerava 1939.
- Soikkanen, Hannu; Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Sukupolvien perintö. I-II. Toim. Heikki Kirkinen, Toivo Hakamäki, Martti Linkola. Helsinki 1984-85.
- Suomen maatilat. Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista. I. Uudenmaan lääni. Toim. Felix Jansson, Akseli Kivialho, K. Kivialho. Porvoo 1931.
- Suomen rakennusmestarien matrikkeli 1905-1930. Toim. Aug. Tolonen. Helsinki 1936.
- Suomen teiden historia .I. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen, Lahti 1974.
- Suomenmaa. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja. I. Uusimaa. Helsinki 1919.
- Suuri maatilakirja - Landgårdar i Finland. III. Uusimaa. Helsinki-Kuopio 1965.
- Synopsis. Jokelan kansalaisopiston ja oppilaskunnan vuosijulkaisu. 1980-1985.
- Taistelukoulu 1927-1977. Joensuu 1977.
- Tommila, Päiviö; Nurmijärven pitäjän historia I-II. Vammala 1958-59.
- Tukkukauppojen Oy. 40 vuotta itsenäisen ttukkukaupan taloudellista yhteistyötä.
- Tuusulan kansanopisto 1907-1967. Toim. Olavi Tuominen, Sinikka Mustala. Järvenpää 1967.
- Tuusulan kunnalliskertomukset 1900-1957.
- Tuusulan maamiesseura 1901-1961. Järvenpää 1961.
- Työväenasunnot. Suomen rakennustaiteen museo. Näyttelyluettelo. Teksti Merja Härö. Helsinki 1981.
- Uudenmaan maatalousmaisema. Uudenmaan seutukaavaliittojen julkaisuja 2/1980. Helsinki 1980.

Valanto, Sirkka; Suomen rautatieasemat 1867-1920. Museo-
virasto, rakennushistorian osasto. Julkaisu
no 11, 1/1982. Helsinki 1982.

Vuori, Olli; Kesähuvilaomistus Suomessa. Kartoittava
tutkimus kesäasutuksesta ja huvilaomistuk-
sesta taloudellisena ilmiönä. Turun yliopis-
ton julkaisuja, Sarja C, osa 7. Turku 1966.

LEHDET

Arkkitehti 1955
Rakennustaito 1908

SUULLISIA TIETOJA (erillinen luettelo)

1.1 JOHDANTO

Tämän inventoinnin aineisto on koottu kahdessa vaiheessa. Työn perustan muodostaa rakennusarkkitehti Kari Arelan vuonna 1980 kokoama aineisto; inventointilomakkeet, valokuvat ja lyhyet kohteiden kuvaukset. Vuosina 1985-86 Arelan monipuolisesti valitsemat kohteet on käyty läpi maastossa, lisätty joitakin kohteita ja yhdistetty toisia, poistettu puretut tai muuten tuhoutuneet kohteet sekä laadittu perusteellisemmat kuvaukset kustakin kohteesta. Tuusulan yleiskaavaa varten on laadittu karsittu luettelo niistä kohteista, jotka erityisesti tulisi ottaa huomioon kaavaa laadittaessa. Karsitun luettelon perustana on ollut tämän inventointiraportin aineisto

Kulttuurihistorialliset inventoinnit eivät koskaan ole lopullisia selvityksiä kulttuurimaisemamme ja rakennetun ympristömme historiallisista arvoista. Tähän ovat syynä mm. arvostusten vähittäinen muuttuminen, mikä käytännössä tarkoittaa suojellun alueen laajentumista, sekä itse ympäristön muutokset. Arvokkaina pidettyjen kohteiden ajallista takarajaa joudutaan myös jatkuvasti muuttamaan. Näyttää siltä, kuin poikkeustapauksia lukuunottamatta tarvitsisimme runsaan kahdenkymmen vuoden perspektiivin, jotta kykenisimme pitämään ympäristöämme myös kulttuurihistoriallisesti merkittävänä. Tämän inventoinnin nuorimmat kohteet ovat 1950-luvun lopulta.

Raportti jakautuu kahteen pääosaan. Johdantoartikkelissa annetaan yleiskuva Tuusulan kulttuurimaiseman ja rakennetun ympäristön keskeisimmistä osista. Sen tarkoituksena on sitoa yhteen raportin toiseen osaan kootut kulttuurimaisemien, rakennettujen kokonaisuuksien ja yksittäisten kohteiden kuvaukset. Teksteissä saattaa joiltakin osin olla päällekkäisyyttä. Johdantoartikkelissa on suluissa ilmoitettu sen kohteen numero, johon tekstissä viitataan.

Käsillä olevaan raporttiin liittyvät inventointilomakkeet, valokuvat ja liiteaineisto, jotka ovat saatavissa erikseen.

n
kanta!

1.2 YLEISTÄ

Tuusulan kulttuurimaiseman pääosaa voi luonnehtia taajamanläheiseksi maatalousmaisemaksi. Perinteinen maatalouden kulttuurimaisema keskittyy kunnan lounais-, länsi- ja osin myös pohjoisosiin. Etelä- ja Keski-Tuusulalle ovat vielä ominaisia laajemmat yhtenäiset viljelysmaisemat, Pohjois-Tuusulalle puolestaan historiallisesti nuorempi ja hajanaisempi asutuskuva. Tämä näkyy jossain määrin myös rakennuksissa, jotka tässä inventoinnissa mukana olevissa kohteissa ovat Pohjois-Tuusulassa pitäjän muita osia keskimäärin nuorempia.

Tuusulan kolme taajamaa, Hyrylä, Jokela ja Kellokoski ovat kukin oman leimaisen historiallisen kehityksen tuloksia. Myös niiden rakennetut ympäristöt ovat säilyttäneet toisistaan poikkeavan luonteen. Kellokoski on vanha ruukkiyhteisö ja sairaalakeskus, Jokela puolestaan 1870-1930-lukujen teollistumiskauden radanvarsitaajama ja Hyrylä varuskunta ja liikekeskus. Taajamista Hyrylä on eniten menettänyt historiallista ilmettään, muut ovat historiallisilta osiltaan varsin hyvin säilyneitä.

Pitkähköä ja kapeahkoa Tuusulan maisemaa muovaavat myös pääosin pohjois-eteläsuuntaiset joki- tai järvilaakso, harjujaksoit sekä maantiet ja rautatie. Tämä on omiaan korostamaan juuri liikenneväylien, myös historiallisten maanteiden merkitystä kulttuurimaiseman osina. Tuusulassa on yhä vahvasti sitä kauttakulkuseudun leimaa, jonka se sai jo historiallisen ajan taitteen eräkaudella.

Määrällisesti suurin osa Tuusulan kulttuurihistoriallisista kohteista keskittyy neljälle alueelle, jotka varsin hyvin vastavat kuntasuunnittelussa käytettävän aluejaon rajoja (suluissa alueen numero). Nämä ovat Jokela (1), Kellokoski (2), selvästi suurimpana Tuusulanjärven seutu ja Hyrylä (5) sekä neljäntenä Ruotsinkylä (7).

1.3 MAATALOUDEN KULTTUURIMAISEMA JA RAKENNUKSET

1.3.1 KULTTUURIMAISEMA

Kulttuurimaisemalla tarkoitetaan tavallisesti nimenomaan maaseudun kulttuurimaisemaa. Se on tulos luonnonolojen ja ihmisen työn vuorovaikutuksesta. Kulttuurimaisema ei maaseudullakaan ole staattinen, vaan jatkuvasti muuttuva. Niinpä, vaikka Tuusulan viljelysmaisemat ovat samoilla sijoilla kuin jo keskiajan lopussa, on maisemien laajuus ja asu viimeisten vuosisatojen, pääosin viimeisen sadan vuoden kehityksen tulosta.

Tuusulassa ei esihistoriallisen ajan lopulla ilmeisesti ollut kiinteää, maatalouteen perustunutta asutusta. Seutu oli lähinnä rannikolle pyyntiin ja kaupantekoon matkanneiden hämäläisten kauttakulkualuetta. Mahdolliset harvojen erätorppien asukkaat elivät kaskeamalla ja erätaloudella. Varsinaisesta kulttuurimaisemasta ei siis vielä voida puhua.

Keskiajalla alkanut asutus, peltojen raivaus ja luonnonniittyjen käyttöönotto saatiin päätökseen 1500-luvun alkuun mennessä. Tuusulan asukkaat tulivat pääosin Etelä-Hämeestä sekä Nurmijärven kautta Johjan ja Vihdin seuduilta mutta myös ruotsinkieliseltä rannikolta.

Erik Klingiuksen pitäjänkartta vuodelta 1749 antaa ensimmäisen kokonaiskuvan Tuusulan kulttuurimaisemasta. Sen antamat tiedot lienevät sovitettavissa myös aikaisempien vuosisatojen kehitykseen. Kartta osoittaa, kuinka asutus oli keskittynyt Tuusulanjärven ja Tuusulanjoen lounais-koillisuuntaiseen murroslaaksoon. Sen reunoille ryhmityi kymmenen kylää. Ulkopuolelle jäivät vain lännessä Rusutjärvi ja Nahkela, idässä Yli- ja Ali-Kerava. (Siippoo oli 1930-luvun alkuun osa Nurmijärveä). Tuusulanjokilaakso muodosti laajimman yhtenäisen, pitkän ja kapeahkon maisemakokonaisuuden Hyrylästä Ruotsinkylään. Kylät olivat Ruotsinkylää ja Lahelaa lukuunottamatta tiiviitä ryhmäkyliä, joiden taloluku vaihteli viidestä kymmeneen. Hyökkälässä tiloja oli vain kaksi, Ruskelassa kolme. Aidatut pellot keskittyivät kylien läheisyyteen. Luonnonniityt laajensivat kyliä ympäröineitä maisemia.

Kylillä oli joissa ja puroissa lukuisia myllyjä, Nahkelalla peräti kaksi. Hyökkälän, Kirkonkylän ja Paijalan yhteinen mylly sijaitsi Tuusulanjoen suussa, Koskensäntien maantiesillan eteläpuolella. Ruotsinkylän mylly oli jo tuolloin lähellä pitäjänrajaa, nykyisen Annebergin vieressä. Hyrylän myllypahanen oli pitäjän kaakkoiskulmassa, Rusutjärven ja Siippoon yhteinen Keimomylly Palojoessa hieman Nurmijärven puolella.

Ristiin Tuusulan asutuksen ja kulttuurimaiseman pääsuunnan kanssa kulki harjujaksoja noudatellut Hämeentie. Se sivusi asutusta vain Hyrylän ja Hyökkälän tienoilla. Tien maisemaan kuuluivat mm. lukuisat virstanpylväät, Johannisbergin krouvi ja Hyrylän kievari. Siitä haarautui Hyrylässä Tuusulanjärven rantaa noudattanut, Kellokosken kautta koilliseen kulkenut maantie. Jo vakiintunut kylätieverkko satoi kylät toisiinsa ja kokoomareitteinä toimineisiin maanteihin. Kylätiet olivat maanteitä selvemmin myös osa muuta kulttuurimaisemaa.

a Seutu Vanhakylästä ja Järvenpäästä pohjoiseen oli kutakuinkin asumatonta. Mäntsälään vienyt, 1600-luvun lopussa rakennettu maantie oli kuitenkin jo luonut ensimmäisen edellytyksen pitäjän pohjoisosien kehitykselle. Kehitys tuli kuitenkin luonteeltaan ja myös tuloksena olleelta kulttuurimaisemaltaan selvästi poikkeamaan Etelä- ja Keski-Tuusulasta.

Seuraavan kokonaiskuvan, 1800-luvun lopun tilanteen hahmottaa venäläinen topografikartta. Se osoittaa perinteisen viljelys- ja niittymaisemien laajentuneen. Rusutjärven ja Nahkelan peltomaisemat muodostavat nyt yhtenäisen, välillä nykyiseenkin tapaan vyötärömäisesti kapenevan viljelysalueen. Tuusulanjärven pohjoispuolelta Ruotsinkylän peltojen eteläkärkeen on nyt yhtenäinen pelto- ja niittymaisema, joka on leveimmillään Hyrylän ja Hyökkälän kohdalla. Aikaisempaa selvemmin siihen liittyy myös Paijalan ja Ruskelan kylien viljelysmaisema.

Nyt myös Tuusulan pohjoisosissa on asutusta ja viljelyksiä. Asutuskuva poikkeaa kuitenkin selvästi pitäjän rintamaista. Se on leimallisesti haja-asutusta, kylä- tai ryhmäasutus ja laajat yhtenäiset kulttuurimaisemat puuttuvat. Koska tämä yhä näkyy Tuusulan pohjoisosien maisemassa, on sitä syytä selvittää hieman tarkemmin.

Pohjois-Tuusula oli pitkään takamaata, jota korkeintaan kaskettiin ja josta haettiin puutavaraa. Jäniksenlinnan vaiheilla on mahdollisesti jo 1700-luvun alkupuolella ollut asutusta, vaikka siitä on tarkempia tietoja vasta vuosisadan lopulta. Pohjoisosien ensimmäisiä asukkaita tulivat olemaan rintakylätilojen torpparit ja kruunun uudistilojen viljelijät.

Isollajalla oli tärkeä merkitys pitäjän takaosien asutukselle. Aikaisemmin yhteisinä pidettyjen metsien jakaminen kullekin tilalle mahdollisti torppien perustamisen. Kruunulle erotetusta ns. ylijäämämaasta muodostettiin uudistiloja, jotka ajan mittaan lunastettiin perintötiloiksi. Vanhakylän maista muodostettiin neljä tilaa, jotka tosin luovutettiin kartanon viljelykseen. Tilat olivat Lammaskallio (74), Bäckfall eli Purola, Mykkylä (51) ja Jäniksenlinna. Järvenpään ja Tuomalan laajaan yhteismetsään perustettiin 1780-luvulla peräti kymmenen uudistilaa, jotka yhä muodostavat eräänlaisen rungon Tuusulan koillisosan maatalousmaisemalle. Asutuksen ja asutusmaiseman tiivistymiseen vaikutti myös Kellokosken, pian kartanoksi muuttuneen tilan perustaminen 1760-luvun vaihteessa. Kartano perusti suuren joukon torppia. Vuonna 1790 niitä oli 17 ja 1860-luvulla peräti 19. Viime vuosisadalla vaikuttivat asutuksen tihentymiseen myös mm. Jokelan kartanon sekä Paijalan, Kirkonkylän ja Hyökkälän Vantakorven maille perustetut torpat tai halotut tilat.

Sadan viimeisen vuoden aikana Tuusulan kulttuurimaisema on monin osin mullistunut. Näin on erityisesti Hyrylässä, Tuusulantien varressa, ja Tuusulanjärven itäpuolella Järvenpäähän asti. Myös Jokelan ja Kellokosken lähiympäristöt ovat osin uusiutuneet. Muun ohessa mm. asutus-toiminta on puolestaan mukannut yhä säilyneitä kulttuurimaisemia. Tuusulan etelä- ja keskiosissa on säilynyt kolme laajempaa maisemakokonaisuutta, joilla voi katsoa olevan huomattavaakin kulttuurihistoriallista merkitystä. Ne ovat Tuusulanjoen laakso (V), Rusutjärven-Nahkelan kulttuurimaisema (VI) ja Tuusulanjärven maisemakokonaisuus-

teen liittyvä Paijalan-Ruskelan viljelysmaisema (IV). Pohjois-Tuusulan haja-asutusalueelta on vaikeampi osoittaa vastaavia kokonaisuuksia, vaikka esimerkiksi jokilaaksot muodostavatkin kapeita, pitkänomaisia maisemia. Pohjois-Tuusulaa olisikin historiallisesta näkökulmasta tarkoituksenmukaisinta tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Jokelan ja Kellokosken ympäristössä on kuitenkin myös jonkin verran laajempia viljelysmaisemia.

1.3.2 KYLAT JA MAANJAKOTOIMINTA

Maanjakopolitiikalla ja muilla valtiovallan ohjaustoiminnoilla on ollut tärkeä merkitys maaseudun kylärakenteen ja asutusmaiseman muovaajina. Keskiajalla yhtenäistetty sarkajakolaitos loi Tuusulallekin 1800-luvulle saakka ominaiset tiiviit ryhmäkylät. Kylien hajanaiset pellot yhdistettiin, aidattiin ja jaettiin kullekin talolle varatuiksi kapeiksi saroiksi. Isojaot alkoivat vuonna 1757 annetulla asetuksella, jota täydennettiin 1760- ja 1770-luvuilla. Tuusulan isojaot toteutettiin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Ne eivät kuitenkaan vielä olennaisesti muuttaneet vanhaa asutuskuvaa tai rikkoneet tiiviitä ryhmäkyläiä. Isonjaoen merkitys näyttää olleen suurin Ruotsinkylässä, jossa se täydensi jo ennestään varsin hajanaisen kylärakenteen (153). Jakojen ehkä suurin merkitys oli siinä, että ne loivat edellytykset haja-asutuksen synnylle ja torppien perustamiselle aikaisempiin yhteismetsiin. Samaan aikaan yleistynyt tilojen halkominen toisaalta hajautti asutusta, toisaalta tiivistä ennestäänkin tiuhaan rakennettuja ryhmäkyläiä.

Isonjaon järjestelyt 1900-luvun vaihteen molemmin puolin ovat ehkä tärkein Tuusulan maaseudun nykyiseen asutukseen vaikuttanut tekijä. Asetukset niistä annettiin vuosina 1848 ja 1881. Jaot hajottivat kutakuinkin kaikki Tuusulan kylät. Vanhoja, kymmeniä rakennuksia käsittäneitä ryhmäkyläiä ei alkuperäisessä asussaan ole ainoatakaan jäljellä. Jonkinlaisen kuvan niiden luonteesta antavat Nahkelan kylän keskusta (148), Paijalan ns. Ylikylä (143) ja Tuomalan vanha kylämäki. Paijala ja sen ohella Siippoo (54) kehittyivät rakenteeltaan kaksiosaisiksi kyliksi, joiden rakennukset ryhmittyyivät 1800-luvulla erillisiksi Ali- ja Ylä/Mäkikyliksi. Aikaisempia kyläkeskuksia ovat mm. Siippoon Mattilan ja Tapanin kylämäki (56), Kirkonkylässä Ali-Kotun ja pappilan mäki, Rusutjärvellä Rusutjärventien ja Koivumäentien risteys.

Kuluvan vuosisadan asutustoiminta on sekin osaltaan ollut hajauttamassa asutusta. Sen vaikutuksen tarkempi selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa. Tuusulassa on asutustoimintaa harjoitettu viimeistään 1910-luvulla, erityisesti 1920-luvun vaihteen torppari- ja maanhankintalakeihin liittyen. Vuoden 1940 pika-asutuslaki ei johtanut kuin joidenkin uusien tilojen muodostamiseen. Sen sijaan vuoden 1945 maanhankintalain perusteella muodostettiin siirtoväelle 129 viljelys- tai asuntoviljelystilaa sekä saman verran tontteja tai asuntotiloja. Muille maansaajille tuli 38 isompaa tilaa, 47 tonttia tai asuntotilaa sekä 24 ns. lisämaata. Monet Tuusulan asuinalueista ovat tämän prosessin tuloksia, joskin ne ovat jatkossa menettäneet alkuperäistä ilmettään.

1.3.3 RAKENNUKSET

Maassamme ei juuri ole 1700-lukua vanhempia maalaistaloja. Mainitun vuosisadan rakennukset eivät nekään ole yleisiä. Useimmiten niitä on niin Tuusulassa kuin muuallakin jatkettu tai muutettu siten, että rakennusten ulkoasu on pääosin 1800-1900-luvuilta. Tuusulan maatalojen rakennusten ajallinen painopiste onkin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvulla. Yleistäen voi sanoa inventoinnin antavan pitkittäisleikkauksen Tuusulan maaseudun rakennuskulttuurista 17800-luvun puolivälistä nykypäiviin.

Vanhimmat asuinrakennukset olivat yksinkertaisia salvottuja hirsimökkejä, joissa oli yksi tai kaksi huonetta. Rakennukset perustettiin korkeintaan nurkkakiville. Kateaineena olivat esimerkiksi tuohi tai olki, myöhemmin myös lauta. Vuoraus yleistyi vasta 1800-luvulla. Vanhimmat piirteet ovat säilyneet pisimpään pieneläjien asumuksissa, joten säilyneet torpat ja mökit antavat ehkä jonkinlaisen käsityksen myös vanhemmista asuinoloista.

Maatalojen 1700-1800-lukujen asuinrakennusten perusmalliksi vakiintui ns. paritupa. Yksikerroksinen, satulakattoinen rakennus on yleishahmoltaan kapeahko ja pitkänomainen. Sen molemmissa päissä on yhtä suuret huoneet ja niiden välissä eteinen. Eteisestä saatettiin erottaa vielä kolmas huone, eteiskamari. Ns. epäsymmetrinen paritupa syntyi siten, että talon toiseen päähän lisättiin kamari tai kaksi.

Hirsirakennus oli varsin joustava. Paritupa syntyi usein siten, että eteiskamaritupaa eli ns. Mora-tupaa jatkettiin toisesta päästään huoneella. Myös epäsymmetrinen paritupa näyttää usein syntyneen juuri rakennusta jatkamalla. Rakennuksia on monasti laajennettu silloin, kun niitä esimerkiksi halottaessa tai isonjaon järjestelyssä on siirretty uudelle tontille.

Tuusulassa on toistakymmentä parituparatkaisuun perustuvaa maatalan päärakennusta. Tällaisia ovat mm. Hyökkälän Klaavola ja Saksa (81, 82), Ruotsinkylän Bak-Vesterby, Jeppas, Jussila ja Nedre Gummi (157, 165, 164, 166), Nahkelan Maula (149), Paijalan Koukku (145), Kirkonkylän Ali-Kottu (93), Rusutjärven Laurila (62), Siippoon Tapani ja Nummi-Mattila (56, 57) ja Kellokosken Taka-Horna (24). Joissakin laajennetuissa ja korotetuissa rakennuksissa on lisäksi mukana vanha parituparunko. Tällaisia ovat esimerkiksi Nahkelan Heikkilä (151), Lahelan Mäkelä (70) ja Kirkonkylän Krapa (100). Vihjeitä rakennuksen iästä antaa mm. se, onko siinä ns. pitkä- vai lyhytnurkat. Pitkänurkat olivat vallitsevia 1800-luvun alkuun. Niiden väistyminen liittyy ainakin osaksi vuorauksen yleistymiseen.

Mielenkiintoisen piirteen Tuusulankin talonpoikaisrakentamiseen tuovat Keski- ja Länsi-Uudellamaalla 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa esiintyneet kaksikerroksiset asuinrakennukset. Ilmiö on mahdollisesti saanut vaikutteita kaupunkien kaksikerroksisista porvaristaloista, ehkä myös kartanoista. Tuusulassa ilmeisesti ainoa (säilynyt) tyyppin edustaja on Ruotsinkylän Fram-Vesterbyn päärakennus (). Kaksikerroksisia taloja lienee kuitenkin ollut muitakin. Esimerkiksi Keravan Taka-Mikkolan asuinrakennus on Tuusulan historiassa olevan kuvan perusteella ollut samaa tyyppiä.

Maalaistalot olivat ennen 1900-luvun alkua pääosin satulakattoisia. Säätyläisrakennuksiin 1700-luvun puolivälissä levinnyt taite- eli mansardikatto (vrt. esim. Tuusulän pappila, 94) ilmestyi silti myös joihinkin maalaistaloihin. Hyökkälän Klaavolan asuinrakennus oli alunperin tällainen. Uudellamaalla on tähän perinteeseen liittyviä taloja rakennettu poikkeuksellisen pitkään, aina 1800-luvun jälkipuoliskolle. Tuusulasta tästä on esimerkkinä Tuomalan Kylänpään rakennus (121), joka lienee rakennettu vuoden 1860 vaiheilla.

Viime vuosisadan alkupuolen empire on ilmeisesti ensimmäinen rakennushistoriallinen tyyli, joka on jättänyt selvempiä jälkiä Tuusulän talonpoikaistrakentamiseen. Esimerkkejä on kaksi, Hyökkälän Klaavo (80) ja Maantiekylän (Ruotsinkylän) Jussilan uudempi päärakennus (64). Erityisesti Klaavo on hyvin komea lajinsa edustaja. Tyypillisiä piirteitä ovat mm. vaakasuora ja puoliponttivuoraus, aumakatto ja eräät klassilliset yksityiskohdat.

Maaseudun rakentaminen muodostaa 1800-luvun lopulta viime sotiin vaiheen, joka on ilmeeltään huomattavasti aikaisempia monimuotoisempi. Samalla on aikaisempaa vaikeampaa määrittää kehityksen pääpiirteitä. Moni-ilmeisyyden lisäksi on ehkä mainittava aikaisempaa selvempi tyylivirtausten seuraaminen, varsinaisten suunnittelijoiden ilmestyminen sekä mallipiirustusten ja rakennusoppaiden käyttö.

Sydänseinätalot yleistyivät ja korvasivat parituparatkaisut viime vuosisadan jälkipuoliskolla. Niiden pohjakaava perustuu koko rakennuksen mittaiseen väliseinään, joka jakaa rakennuksen pitkittäin kahteen osaan. Talonpoikaistaloista tuli nyt leveämpiä ja korkeampia ja niiden pohjakaavoista aikaisempaa monimuotoisempia. Samaan aikaan ne saivat julkisivuihinsa piirteitä aikansa muusta arkkitehtuurista. Uutuudet näkyivät mm. monikulmaisina koristeellisina umpikuisteina, vaihtelevina vuorauksina, kolmijakoisina ns. T-ikkunoina, rikkaasti muotoiltuina ikkunoiden vuorilautoina ja kattojen frontoneina. Nurkakivien tai luonnonkivisokkeleiden sijasta ryhdyttiin rakentamaan kivijalkoja lohkokivistä. Päre, huopa ja pian myös pelti korvasivat vanhat kateaineet. Rakennusten värityksessä siirryttiin osin pois vanhasta punamullasta. Viime vuosisadan lopun talonpoikaistaloja ovat mm. Hyrylän Ali-Jussila (74), Siipoon Heikkilä (55) ja Mattila (56), Tuomalan Saarela (125) ja Kittelä (124), Kellokosken Kaunisnummi (27) sekä Ruotsinkylän Väfvars (164) ja Mangs (161).

Vuosisatamme alussa maalaistalot saivat jugend-piirteitä. Tyypillisiä olivat mm. taitekatot ja yläosastaan pieniruutuiset ikkunat. Taitekattoja käytettiin Tuusulassa vielä 1930-luvun alussa. Vuosisadan alun jugend-taloja on erityisesti Ruotsinkylässä, niistä komeimpana Kauran asuinrakennus (163). Tuusulän pohjoisosissa on joitakin varsin edustavia 1920-luvun ja 1930-luvun tilakeskuksia, jotka ovat yleisilmeeltään, mm. taitekattoineen varsin yhtenäisiä. Näitä ovat Rientola (5), Rautakorpi (46), Jyskelä (31) ja ehkä komeimpana Mykkylä (51).

Suunnittelijoista varhaisimpia näyttää olleen rakennusmestariksi mainittu Karl-Johan Winqvist. Hänen on sanottu suunnitelleen Väfvarsin vuonna 1887 valmistuneen päärakennuksen. Varsinaisesti hänen toimintansa näyttää liittyneen Ruotsinkylään, jonne hän suunnitteli ainakin Karlsron (158) ja Annebergin (154), mahdollisesti myös Steningen

itse ole kullud
sen aina viikkotöiden
vit. kuitinkin 8.14
viim. rivit

(160) rakennukset. Jo aiemmin hän oli rakentanut viljelemänsä Lammas-kallion tilan uudemman asuinrakennuksen (44). Varhaisiin maatilarakennuksiin erikoistuneisiin suunnittelijoihin kuului rakennusmestari Oskari Suomela, joka on piirtänyt Tuusulaan ainakin Nahkelan Marttilan (152) vuonna 1915 rakennetun päärakennuksen. Ruotsinkylän Kaura on mahdollisesti arkkitehti Walter Thomén piirtämä. Tunnetuimpiin ja korkeatasoisimpiin rakennusmestarisuunnittelijoihin kuului Heikki Siikonen, joka 1910-20-luvuilla työskenteli maatalousjärjestöjen palveluksessa ja julkaisi rakennusoppaita. Siikonen vaikutti erityisesti Keski-Uudellamaalla. Hänen tuotantonsa ulottui maatilojen ulkorakennuksista julkisiin rakennuksiin ja tehtaisiin. Siikonen sai toimeksiantoja myös Tuusulan kunnalta. Tuusulan maataloista hän on suunnitellut Kirkonkylän Saksan (98) ja Siippoon Päivölän (59) rakennuksia. Päivölä perustuu hänen laatimiinsa mallipiirustuksiin. Siikosen nuorempi veli Väinö Siikonen on suunnitellut Kellokosken Malmarin (28) ja Vanhakylän Hakalan (50) klassilliset 1930-luvun asuinrakennukset.

Kaunis esimerkki arkkitehdin (Ritva Liimatainen) suunnittelemasta maatalan tilakeskuksesta on 1930-40-luvuilla rakennettu Hyrylän Korvenranta (73). Sen asuinrakennus muistuttaa hyvin paljon aikansa tyyppitaloja, joita rakennettiin mm. uusille teollisuusalueille. Korvenrannan rakennus muistuttaa myös paikallisten kirvesmiesten Pajalan kylään 1930-luvulla rakentamia kolmea asuinrakennusta, Ylä-Klaavolaa, Uusitaloa ja Rauhamäkeä (143). Niillä puolestaan on yhtäläisyyksiä saman kylän Kylänpään päärakennukseen (146), jonka suunnitteli itseoppinut, mm. SOK:n palveluksessa ollut rakennusmestari Frans Katajavuori. Kylänpään rakennus on jo vuodelta 1919. Itseoppineisiin mestareihin ja urakoijiin kuulunee myös Fredrik Vuori, joka pystytti Jokelan Rientolan (5) ja Hirvenahon suuresti toisiaan muistuttavat päärakennukset 1920-luvun vaihteessa.

Maaseudun rakennuskulttuuria inventoitaessa törmätään tavallisesti siihen, että on vaikea saada sosiaalisesti tasapainoista kuvaa rakennuskulttuurin kehityksestä. Pieneläjien, torpparien, mäkitupalaisten ja käsityöläisten rakennukset ja asuinalueet ovat hävinneet tai muuttuneet helpommin kuin suuremmat tilat. Niistä on myös huomattavasti vaikeampaa saada tarkkoja tietoja.

Tässä inventoinnissa on mukana joitakin tällaisia kohteita. Monet Pohjois-Tuusulan tiloista ovat entisiä torppia, vaikka niiden rakennukset pääosin ovatkin ajalta jolloin tilat jo ovat olleet itsenäisiä. Parhaita esimerkkejä on Kellokosken Uusimäki (42). Rantatien varrella oleva Aleksis Kiven kuolinmökki on hänen räätäliveljensä asuinrakennus (104). Muita Rantatien vastaavia rakennuksia ovat Vääräkallio (114) ja Syvälahden Fiinan mökki (105). Kirkkotien varrella, kirkkoa vastapäätä oleva työväenasuntomuseo liittyy sekin samaan ryhmään (91).

Koskenmäellä ja Paijalassa on jäänteitä laajemmasta käsityöläisasutuksesta (131, 144). Siippoon Nummi-Mattilan pohjoispuolella olevan Nummikylän asutuksen rungon muodostavat paikalle 1800-luvun vaihteesta alkaen perustetut torpat, joiden rakennukset lienevät 1900-luvun vaihteen tienoilta (58). Yksittäinen torppa on Nahkelan Marjala (147).

Pieneläjien asumusten tapaan myös tilojen vanhemmat ulko- ja talousrakennukset ovat pääosin hävinneet. Suurin osa niistä on nykyisin 1900-luvulta. Ennen 1900-luvun vaihdetta tiloilla saattoi olla jopa parikymmentä erilaista ulko- ja talousrakennusta. Omavaraistaloudessa eletessä suurin osa tarvikkeista ja ravinnosta oli valmistettava ja varastoitava itse, ja siihen tarvittiin rakennuksia. Tärkeimpiä olivat navetat, tallit, riihet, ladot ja lukuisat aitat. Tilan rakennukset pyrittiin erottamaan mies- ja karjapihoiksi, joskaan Tuusulassa ei ole ainakaan säilynyt kovin säännöllisiä pihasommitelmia. Niitä oli lähinnä kartanoissa. Rakennukset ryhmitettiin etupäässä maaston muodon mukaan. Viimeisten sadan vuoden kuluessa ovat useimmat erilliset talousrakennukset hävinneet tai korvattu suuremmilla yhtenäisillä rakennuksilla. Jonkinlaisen käsityksen vanhemmista tilakeskuksista antavat Ruotsinkylän Väfvars (164) ja Jussila (64) tai Hyrylän Gästgifvars (75).

Viime vuosisadan lopulta lähtien on myös rakennusten sijoittelu muuttunut. Parituvat sijoitettiin järjestään tien varteen, pitkä sivu tien suuntaisesti ja sisäänkäynti pihan puolelta. Myöhemmin tilakeskukset ja erityisesti asuinrakennukset on pyritty sijoittamaan jonkin matkan päähän tiestä.

1.4 JULKISET RAKENNUKSET

1.4.1 YLEISTÄ

Maalaispitäjien julkiset rakennukset olivat 1900-luvun vaihteeseen asti vähälukuisia ja vaatimattomia. Syynä oli luonnollisesti se, ettei pitäjillä juurikaan ollut tehtäviä tai asioita, joihin rakennuksia olisi tarvittu. Ainoa, sitäkin merkittävämpi poikkeus olivat kirkolliset rakennukset. Tuusulassa tähän ryhmään kuuluvat paitsi 1730-luvun ristikirkko (89) myös Kellokosken vuonna 1800 valmistunut erikoinen ruukinkirkko (34) sekä Kellokosken ja Nummenkankaan hautausmaiden kappelit (141). Nummenkankaan kappelin on suunnitellut arkkitehti E.A. Kranck. Rakennus valmistui vuonna 1910. Kirkkojen ja niihin liittyvien hautausmaiden lisäksi Tuusulan varhaisiin julkisiin rakennuksiin kuuluvat kirkon vieressä sijaitsevat pitäjänmakasiinit (90).

Kunnallishallinnon uudistus vuonna 1865 ja sitä vähitellen seurannut kunnan tehtävien lisääntyminen pakotti kunnat rakentamaan. Keskeisiksi rakennusryhmiksi tulivat koulut sekä sosiaali- ja terveydenhuollon rakennukset. Nämä olivat muutenkin kuntien tärkeimmät toimialat. Kehitykseen vaikutti suuresti jatkuvasti uusiutunut lainsäädäntö, jolla valtiovalta asetti kunnille uusia rakentamisvelvoitteita.

siis alkuun ehkä näin
Varhaisimpien koulujen jälkeen ensimmäinen kunnallinen rakennus oli 1890-luvulla rakennettu vaivaiskoti (Koivukuja) (95). Rakennuksen nykyinen asu on rakennusmestari Heikki Siikosen jäljiltä 1930-luvulta. Vaivaiskotiin kuului erityinen houreinhoito-osasto, joka kuitenkin lakkautettiin Kellokosken piirimielisairaalan valmistumisen jälkeen 1910-luvulla. Kellokosken sairaala (37) on maamme toiseksi vanhin piirimielisairaala. Usean vuosikymmenen jatkuva rakentaminen on tehnyt siitä mittakaavaltaan Tuusulan oloissa poikkeuksellisen suuren laitoksen. Se antaa myös hyvän pitkäaikaishoidon laitostekniikan kehityksestä 1910-luvulta lähtien.

Kellokosken sairaalan ohella 1930-luvulla rakennettu uusi Vanhainkoti (Tuuskoto) kertoo kunnallisarkkitehtuurin mittakaavan kasvusta ja rakennusten "komistumisesta" (98). Kunnallishallinnon vakiintumisen ja voimistumisen merkinä on pidettävä sen toimielinten siirtymistä tilapäistiloista erityiseen kunnantaloon. Tämä arkkitehti E.A. Kranckin piirtämä, rakennustaiteellisestikin huomionarvoinen rakennus valmistui vuonna 1913 (99).

Tuusulan julkiset rakennukset ovat perinteisesti sijoittuneet lähelle toisiaan Tuusulanjärven kaakkoisrannalle. Kirkkotien pohjoispäähän ja Rantatien eteläpäähän muodostui keskus, jonka lähtökohtana oli Tuusulan kirkko. Sen viereen sijoittuivat pitäjänmakasiinit ja kunnan ensimmäinen kansakoulu. Hieman pohjoisemmaksi, pappilan tuntumaan ryhmittäytyivät vanhainkodit ja kunnantalo. Tämä kaksiosainen "hallintokeskus" on sijainnut kutakuinkin pitäjän maantieteellisessä keskipisteessä, liikenteellisestikin edullisella paikalla. Vasta 1980-luvulla kunnan toimintojen painopiste on siirtynyt Hyrylän keskusta.

1.4.2 KOULUT

Maalaiskuntien julkisten rakennusten joukossa kouluilla on perinteisesti keskeinen asema. Näin on myös Tuusulassa. Sen koulutalojen vaiheet eivät ehkä poikkea tavanomaisesta, mutta muodostavat itsessään hyvin kiinnostavan rakentamisprosessin.

Kansakoululaitos kehittyi rinta rinnan kunnallishallinnon kanssa. Vuoden 1866 kansakoulu-uudistuksen jälkeen tärkeimmät tapahtumat olivat vuoden 1898 piirijakoasetus, vuoden 1919 (voimaan 1921) oppivelvollisuuslaki sekä vuoden 1957 kansakoululaki. Kansakouluasetuksen tarkoittamat kansakoulut oli tarkoitettu 10-12 -vuotiaille, jo luku-taitoisille lapsille. Piirijakoasetus velvoitti kunnat jakamaan alueensa koulupiireihin siten, että jokaisella olisi kohtuulliset mahdollisuudet saada opetusta äidinkielellään. Asetus vauhditti koulujen rakentamista ja siirsi vastuun aiempaa selvemmin juuri kunnille. Oppivelvollisuuslain mukaan kussakin piirissä tuli olla kaksivuotinen alakoulu, nelivuotinen yläkoulu sekä jatkokoulu. Alakoulut siirtyivät nyt kuntien vastuulle. Vuoden 1957 laki mm. yhdisti ylä- ja alakoulun.

Kouluviranomaiset pyrkivät ohjaamaan koulujen rakentamista. Tärkeä väline olivat mallipiirustukset, joita laadittiin vuodesta 1892 alkaen ja joita käytettiin yleisesti 1930-luvun loppuun asti. Tärkeimpiin yksittäisiin mallisarjoihin kuuluivat arkkitehti Yrjö Sadeniemen vuosina 1904 ja 1910 julkaistut piirustukset, joista ainakin jälkimmäisiä käytettiin myös Tuusulassa 1910-luvulla. Tuusulan Vanhakylän ensimmäinen koulu puolestaan rakennettiin Taidetta kouluhin -yhdistyksen kaikille kunnille lähettämien piirustusten erään vaihtoehdon mukaisesti.

Tyypipiirustukset olivat tarpeen. Maamme tuhansia kouluja käsittänyttä rakennusohjelmaa ei olisi luultavasti hallittu ilman niitä. Kunnilla ei useinkaan ollut riittävää ammattitaitoista suunnittelijakuntaa käytössään. Tyypipiirustuksilla varmistettiin, että koulut täyttivät toiminnalliset, tekniset ja hygieniset normit sekä jonkinlaiset arkkitehtoniset vaatimukset. Samalla koulutalot saivat selkeän identiteetin: ohikulkija huomaa heti, koska kyse on koulurakennuksesta.

Koululaitoksen luominen oli huomattavin rakennustyö, johon tuusulalaiset olivat joutuneet. Koulujen merkitystä osoittaa luettelo kunnan kiinteistöistä vuonna 1917. Kunnantalon, köyhäintalon, pitäjänmaka-siinien ja ruumiinleikkaushuoneen lisäksi se sisälsi 17 koulua.

Tuusulan ensimmäinen, yksityinen kansakoulu rakennettiin Kellokosken ruukille 1860-luvulla. Sen kaksi rakennusta eivät näy säilyneen. Vanhin säilynyt ja samalla ensimmäinen kunnallinen kansakoulu otettiin käyttöön vuonna 1875. Se sijaitsee vastapäätä Tuusulan kirkkoa (92). Vanhimmista kouluista ovat säilyneet Ruotsinkylän nykyinen nuorisotalo, joka rakennettiin vuonna 1894 (162). Nahkelan ja Rusutjärven vuonna 1905 rakennetut entiset yläkoulut ovat sen verran muuttuneet, ettei niitä ole otettu tähän luetteloon. Koulut rakennettiin K. Lindholmin vuonna 1904 päiväämien piirustusten mukaan. Ruskelan vuonna 1910 valmistunut yläkoulu on sen sijaan tässäkin inventoinnissa mukana (43), samaten Nummenkylän yläkoulu (26).

Vuonna 1916 kunnassa todettiin, että pitäjään olisi lähivuosina rakennettava useitakin uusia kouluja. Vuosina 1916-17 niistä toteutettiin Sadeniemen mallipiirustusten mukaan rakennetut Ruotsinkylän (170) ja Kellokosken Linjamäen (41) rakennukset. Tämän jälkeen rakentamiseen tuli joidenkin vuosien tauko.

kyllä vuosisadan
alussa oli
vähemmän yhtä
villasta

Itsenäisyyden ajan ensimmäiset viisitoista vuotta olivat ehkä vilkkainta koulujen rakentamisaikaa Tuusulassa. Aiempien yläkoulujen lisäksi kunnan oli toteutettava varsin laaja alakoulujen rakennusohjelma. Ensimmäisenä rakennettiin Jokelan alakoulu (13). Sen jälkeen pystytettiin vuosina 1924-31 Nahkelan, Nummenkylän, Ruskelan ja Ruotsinkylän alakoulut, kaikki saman mallin mukaan. Pienen, klassillisen koulutalon piirustukset laati rakennusmestari Arvo Elo, joskin rakennusmestari J.A. Aarnio sovelsi niitä myöhemmissä kouluissa. Ulkonäöltään jokseenkin samanlaisissa kouluissa käytettiin kahta eri pohjakaavaa (26, 45, 150, 170).

Samanaikaisesti alakoulujen kanssa rakennettiin joukko yläkouluja. Niissä ei enää käytetty mallipiirustuksia, vaan kullakin koululla oli oma suunnittelijansa. Rakennusmestari Heikki Siikonen piirsi Tuomalan vuonna 1927 valmistuneen uuden koulun (129), Lauri E. Mäkinen sekä Paijalan (142) että Kellokosken (38), molemmat vuosilta 1923-24. Vanhakylän palaneen koulun rakennuksen piirsi jo mainittu Arvo Elo (52).

Seuraavat Tuusulan nykyisen alueen koulut rakennettiin vasta sotien jälkeen. Sotien jälkeiset puolitoista vuosikymmentä olivat koko maassa ehkä ennennäkemättömän vilkasta koulujen rakennuskautta. Tuon kauden kouluja lienee nykyisinkin käytössä pari tuhatta. Rakennustoimintaan vaikuttivat mm. yleinen taloudellinen nousu ja suurten ikäluokkien tuleminen kouluikään. Muun maan tapaan tämä jakso merkitsi aika-
moista muutosta myös Tuusulan koulurakennuksissa. Niistä tuli entistä suurempia, tavallisesti kaksikerroksisia tiilirakennuksia. Koulun toimintoja eriytettiin omiin tiloihinsa ja luokat sijoitettiin tavallisesti sivukäytävän varrelle. Opettajat saattoivat aiemman pienen asunnon sijasta saada erillisen asuinrakennuksen. Sotien jälkeisistä kouluista valmistui ensimmäisenä, vuonna 1950 Ruotsinkylän vielä pienehkö koulu (162). Seuraavia kouluja olivat mm. nykyinen Hyökkälän ala-aste (85), Kirkonkylän ala-aste (96), Pertun (11) ja Kellokosken (39) ala-asteet. Rakennuksia suunnittelivat arkkitehtitoimisto Aalto & Kokko, rakennustoimisto Heikki Siikonen, arkkitehdit Viljo Rewell ja Osmo Sipari sekä kunnan omat rakennusmestarit.

v.d.s. 42!
(minulla ei ole
varmuutta oike-
asta vuodesta)

Kansakoulujen ohella on mainittava vuonna 1956 perustetun Jokelan oppikoulun, nykyisen Jokelan koulukeskuksen rakennus, joka muodostaa maisemallisesti ja arkkitehtonisesti korkeatasoisen osan Jokelan taa-
jamaa. Oman lukunsa muodostaa Lepolan koulu, jota on vasta 1980-luvulla rakennettu osana Tuusulan koululaitosta. Sen 1920-30-lukujen koulutalo on merkittävä mm. suunnittelijoidensa Toivo Salervon ja Heikki Siikosen johdosta (21).

1.5 VIRKATALOT

Virkatalot ovat muodostaneet useimmissa maalaispitäjissä säätyläistalojen keskeisen ryhmän. Virkatalolla tarkoitetaan virkamiehelle palkkana annettua, asuttavaksi ja viljeltäväksi tarkoitettua maatilaa rakennuksineen. Virkataloja oli sekä papistolla että sotilas- ja siviilivirkamiehillä. Kirkolliset virkatalot poikkesivat muista siinä, että niiden rakennusten pystyttäminen ja ylläpito oli pitäjäläisten velvollisuus.

Virkatalojen kulttuurihistoriallinen merkitys perustuu useinkin tekijään. Niitä ovat mm. tilojen asukkaiden tai haltijoiden merkitys pitäjänsä historiassa, rakennusten usein varsin huomattava rakennushistoriallinen merkitys arkkitehtonisten ja teknisten uudistusten levittäjinä sekä toki myös koko järjestelmän asema yhteiskunnassa.

Kirkolliset virkatalot periytyvät jo keskiajalle. Tuusula sai pappilan samalla kun seurakunta syntyi eli 1640-luvulla. Pappila on Tuusulan virkataloista kulttuurihistoriallisesti arvokkain (94). Seurakunnan kappalainen sai 1700-luvun alkupuolella virkatalokseen Rusutjärven Envaldsin.

Tuusulan sotilasvirkataloja ovat olleet Hyökkälän Saksa (82), Ruotsinkylän Väfvars ja Jeppas (164, 165), Ruskelan Monsas sekä Rusutjärven Katila. Ne ovat Katilaa lukuunottamatta kuuluneet Uudenmaan ja Hämeen ratsuväkirykmentin, vuodesta 1782 Uudenmaan kevyen rakuunarykmentin henkilöstölle. Katila oli Uudenmaan jalkaväkirykmentin kersantin puustelli. Tiloista yksikään ei ollut kovin korkea-arvoisen upseerin hallussa, mikä on näkynyt myös tilojen rakennuksissa.

Sotilasvirkataloille laadittiin ensimmäiset mallipiirustukset jo 1600-luvun lopussa, ruotujakoista ja maaseudulle hajautettua sotalaistosta luotaessa. Niiden rakentamista ohjattiin myös jatkossa. Tuusulan virkatalojen rakennukset eivät ole juurikaan poikenneet 1700-1800-lukujen maalaistaloista, vaikka onkin luultavaa, että kivijalan tai uunien kaltaiset uutuudet ovat ilmestyneet niihin useimpia muita taloja aikaisemmin. Jeppas lienee säilyneistä kolmesta talosta vanhin. Sen asuinrakennuksen vanhimmat osat ovat mahdollisesti 1700-luvun puolivälistä. Rakennuksen taitekattoinen ulkoasu on 1900-luvulta. Hyökkälän Saksan tavoin se on pohjakaavaltaan perinteinen, myös virkataloissa käytetty paritupa. Väfvarsin nykyiset rakennukset on pystytetty vasta sen jälkeen, kun ruotujakolaitos oli jo lakkautettu. Niinpä sitä ei ehkä tiukasti ajatellen pitäisikään tarkastella virkatalona.

1.6 SOTILASARKKITEHTUURI

Tuusulassa on poikkeuksellisen paljon sotaväkeen liittyvää rakennusperinnettä. Sotilasvirkatalot ovat sen varhaisin kerros (ks. virkatalot). Hyrylän varuskunnan perustaminen 1850-luvulla toi varsinaisen sotilasarkkitehtuurin Tuusulaan. Jonkin verran supistuneena ja vahvasti uusiutuneenakin se antaa käsityksen sotalaitoksen rakennuskulttuurista 1800-luvun puolivälistä meidän päiviimme (79). Osa varuskunnan rakennuksista on mukana museoviraston laatimassa luettelossa valtion omistamista kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista.

Sotien väliset vuosikymmenet olivat Tuusulassa vapaaehtoisen maanpuolustustyön aikaa. Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöt liittyvät kiinteästi pitäjän historiaan, sillä molemmilla oli koulutuskeskuksensa Rantatien varren vanhoilla huvilapalstoilla. Tuomalan Koivikko ostettiin 1920-luvun vaihteessa Suojeluskuntain Päälystökoulun tonniksi. Sotien väliset rakennustyöt muuttivat vanhan huvilapalstan täysin. Alueella on osin klassillishenkistä, osin funktionalistista laitosarkkitehtuuria, jota on höystetty romanttisilla yksityiskohdilla (115). Paikalla on sotien jälkeen toiminut Taistelukoulu. Lottaopistoksi muutetun Syvärannan päärakennus on sen sijaan palanut 1940-luvun lopussa (109).

1.7 HUVILAT

Huviloiden ja kesämökkien historia ulottuu Suomessa 1800-luvun puoliväliin, joskin ilmiö on kansainvälisesti tätä vanhempi. Suomessa sen varhaisiin ilmentymiin kuuluvat mm. Turun Ruissalon 1840-luvulta lähtien rakennetut villat. Tästä alkoi autonomian ajan lopulle kestänyt ns. suurhuviloiden kausi. Niille olivat ominaisia suuret, puistomaiset palstat ja samaten suuret ja monimuotoiset, rikkaasti koristellut rakennukset. Huvilat keskittyivät pääosin rannikolle, laivayhteyksien varrelle. Rautateiden rakentaminen levitti niitä myös sisämaahan. Tuusulanjärven 1860-luvulta lähtien kasvanut huvilayhteisö on valtakunnallisestikin katsoen arvokkaimpia näistä sisämaan huvila-alueista. Sen suosioon vaikutti paitsi hyvät liikenneyhteydet ja pääkaupungin läheisyys myös Tuusulanjärven maisemien kauneus.

Järven itärannalle palstoitettiin ja rakennettiin (nykyisen Tuusulan alueelle) 1860-luvulta 1900-luvun vaihteeseen toistakymmentä suurhuvilaa. Niitä rakennuttivat upseerit, korkea-arvoiset virkamiehet ja venäläiset liikemiehet. Vuosisadan vaihteessa myös taitelijat ryhtyivät rakennuttajiksi. Huvilat olivat tavallisesti sveitsiläis- tai nikkarityylisiä, eivät kuitenkaan yhtä pitkälle vietyjä kuin esimerkiksi mainituin Ruissalon huvilat. Halosenniemi (117) ja Erkkola (107) merkitsivät lyhyttä kansallisromanttista tuulahdusta.

Varhaisimmista huviloista ovat kutakuinkin alkuperäisessä asussaan säilyneet Havulinna (86), Krappi (100), Syvälahti (105) ja Onnela (108). Muut ovat joko tuhoutuneet (Fjällbo, Syväranta, puisto, 109), muutettu (Iloniemi ja Koivikko eli Taistelukoulu, 88, 115) tai korvattu uudemmilla rakennuksilla (Sofielund eli Tiilikanoja, 113). Mainitut Halosenniemi ja Erkkola ovat toki säilyneet.

Kuluvan vuosisadan alkukymmenet mursivat jo osittain vanhojen suurhuviloiden maiseman. Palstointi vilkastui järven molemmilla rannoilla. Palstat olivat aikaisempaa pienempiä ja niille pystytetyt rakennukset vaatimattomampia. Samalla huvilanomistamien joukko laajeni sosiaalisesti. Näitä 1900-luvun huviloita ei ole tässä aihetta tarkemmin esitellä. Niistä kuten muistakin huviloista on kustakin oma esittelynsä. Erikseen on ehkä syytä mainita muista syrjään Rusutjärven rannalle rakennettu Leppäranta (61).

1.8 YHDISTYSRAKENNUKSET

Suomea tavataan sanoa yhdistysten luvatuksi maaksi. Järjestötoiminnan juuret ulottuvat pitkälle 1800-luvulle ja liittyvät maan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen, erityisesti kansallisuus- ja kansanvalistusliikkeeseen ja 1800-luvun lopusta alkaen myös työväenliikkeeseen. Vilkas yhdistystoiminta on näkynyt myös suurena määränä nuorisoseurantaloja ja työväentaloja.

Tuusulassa ei ole 1800-luvulla rakennettuja yhdistystaloja. Nuorisoseurat ja työväenyhdistykset eivät vielä liikkeiden pioneerivaiheessa näy saaneen jalansijaa Tuusulassa. Pitäjässä herättiin harrastuksiin 1900-luvun vaihteessa. Säilyneitä nuorisoseurantaloja ja työväentaloja on kumpiakin kaksi, kaikki 1900-luvun kahdelta ensimmäiseltä vuosikymmeneltä. Joukkoon voi liittää myös vuonna 1908 valmistuneen komean kansanopiston (128).

Tuusulan ensimmäiset nuorisoseurat perustettiin aivan vuosisadan vaihteessa Jokelaan (suomenkielinen) ja Ruotsinkylään (ruotsinkielinen). Jokelan nuorisoseuran vuonna 1919 valmistunut rakennus on jo tuhoutunut. Ruotsinkylän seurantalo Solbacken valmistui vuonna 1910 (168). Tämä rakennusmestari W.F. Gottkampin piirtämä jugend-tyylinen rakennus on pitäjän yhdistystaloista, kansanopistoa lukuunottamatta, arkkitehtonisesti arvokkain ja ilmeisesti myös ainoa varta vasten suunniteltu. Vuonna 1921 valmistuneen Väinölän (83) arvo perustuu lähinnä sen historialliseen merkitykseen.

Maamme ensimmäiset maaseutupitäjien työväentalot rakennettiin 1880-luvun lopussa. Tämän vuosisadan kaksi ensimmäistä vuosikymmentä olivat rakentamisen varsinaista nousukautta, jolloin työväenliike lopullisesti sai joukkoliikkeen luonteen. Tuusulan molempia, Koskenmäen (132) ja Jokelan (20) työväentaloja ryhdyttiin rakentamaan juuri vuosisadan alussa. Molempien historian keskeinen piirre on rakennusten jatkuva laajentaminen ja kunnostaminen.

T
Tuusulan kansanopiston linnamainen hirsirakennus on tuusulan arvokkaimpia yksittäisiä rakennusmuistomerkkejä. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Yrjö Sadeniemi. Sen syntyhistoria liittyy läheisesti Tuusulanjärven huvilayhteisön vaiheisiin.

1.9 TEOLLISUUSYMPÄRISTÖT

1.9.1 TEHTAAT

Rakennetun ympäristön ja kulttuurimuistojen suojelulle on ominaista sen alueen jatkuva laajeneminen, kehittyminen historiallisesti ja yhteiskunnallisesti kattavammaksi ja monipuolisemmaksi toiminnaksi. Viimeisten vuosien aikana ovat teolliset ympäristöt ja niihin liittyen myös työväenkulttuuri tulleet huomion kohteeksi. Tuusulallakin on osoittaa kaksi laajempaa kokonaisuutta, joilla on jopa valtakunnallista merkitystä. Ne ovat Kellokoski ja Jokela. Molemmat ovat kehittyneet Tuusulan rintamaiden ulkopuolelle, mikä on johtanut kunnan nykyiseen kolminapaiseen taajamarakenteeseen.

Vaikka Kellokosken tehtaiden rakennukset ovat pääosin 1800-luvun lopusta ja 1900-luvulta, edustaa se vielä vahvasti esiteollisen ajan ruukkiyhteisöä. Sen sijoittumiseen vaikuttivat viime kädessä vesivoiman ja metsävarojen tarve. Yhden sen perustamisella luotiin Mäntsälään 1600-luvun lopulla rakennettu maantie. Rautaruukki perustettiin 1700-luvun lopussa. Kaunissa, jokilaaksoon rakentuneessa tehdasyhteisössä on säilynyt lukuisia vanhojen ruukkien elementtejä: joken varteen keskittyneet tuotantorakennukset, niistä hieman erillään oleva työväen asuinalue, ruukin kirkko ja hautausmaa, seuratalo sekä tehtaan johdon asuinrakennuksia ja konttoritiloja (33).

Jokelan (I) synty liittyy Helsinki-Hämeenlinnan radan valmistumiseen 1860-luvun alussa ja mahdollisuuteen käyttää alueen savikoita pääkaupungin kasvaneilla rakennusainemarkkinoilla tarvituksi tiiliksi. Jokela on merkittävä tiiliteollisuuden keskus, jonne perustettiin tehtaita 1870-luvulta 1930-luvulle, Jokelan tiilitehtaasta Raken tiilitehtaaseen. Tuusulan teollisuushistoria onkin ennen kaikkea raudan ja tiilen historiaa. Kuva on kuitenkin tätä monipuolisempi. Tiilitehtaiden ohella Jokelan historiallisesti merkittävin tuotantolaitos on Tullitikka Oy:n entinen tehdasalue. Laitos oli vuosikymmenten ajan lajissaan maan suurin (18). Muita tehtaita ovat vanutehdas (15) ja Sörnäs Ab: laatikkotehdas (14) sekä hieman etelämpänä Jokelan Valu (8). Jokela antaa käsityksen teollisuusarkkitehtuurin ja työväenasumisen kehityksestä 1800-luvun lopusta nykypäiviin. Se on kohde, joka ehdottomasti vaatisi suunnittelunsa pohjaksi yksityiskohtaisemman rakennus- ja teollisuushistoriallisen sekä kansatieteellisen selvityksen.

1.9.2 TYÖVÄENASUNNOT

Asuinkasarmit olivat vallitsevin työväen asumismuoto 1910-luvulle asti. Malli saatiin, nimensä mukaisesti, kasarmirakennuksista. Kasarmit olivat yksi- tai kaksikerroksisia ja niiden rakennusaineena oli tavallisesti hirsi. Ne olivat useiden perheiden rakennuksia, joissa perheellä oli tavallisesti käytössään hellahuone tai keittiö ja huone.

Kellokosken ja Jokelan kasarmit kattavat ajallisesti jakson 1800-luvun alkupuolelta 1900-luvun alkuun. Rakennukset ovat useimmiten vuosisadan vaihteen tienoilta. Edustavimmat kohteet ovat Kellokoski (33) ja Jokelan tiilitehdas (16), mutta myös Kolsan tiilitehtaalla on yksi kasarmi (23).

Jokelan pientaloasutus (22) antaa puolestaan käsityksen siitä, minkälaisia ympäristöjä syntyi kun työläiset ryhtyivät rakentamaan omakotitaloja 1920-luvulta lähtien. Kehitys johti työväen asunto-ongelman sulautumisen muuhun asuntopolitiikkaan, sen häviämiseen erillisenä ongelmana. Tuusulassa on kuitenkin esimerkkejä myös 1940-50-lukujen varsin korkeatasoisesta työväenasuntorakentamisesta. Niitä ovat Amer-Yhtymän Hyrylän tehtaat (66, myös tuotantolaitoksiltaan arvokas kohde) ja Tulitikki Oy:n alue Jokelassa (18). Jokelasta on myös mainittava Kolsan tiilitehtaan 1950-luvun vaihteessa rakentamat tiiliset omakotitalot (22).

1.10 LIIKENTEEN YMPÄRISTÖT

Tuusulan sijainti on ollut liikenteellisesti keskeinen. Se on ollut rannikon ja sisämaan välistä kauttakulkualuetta. Jo eräkauden hämäläiset kulkivat tätä kautta matkoillaan rannikolle. Maantiet ja rautatie ovat vaikuttaneet suoraan ja välillisesti Tuusulan historiaan ja kulttuurimaisemaan. Näin on ollut erityisesti 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen. Esimerkiksi Hyrylän varuskunnan perustamiseen vaikutti paikan merkitys pääkaupungin pohjoispuolisena liikenteen solmu-kohtana. Helsingin-Hämeenlinnan radan avaaminen vuonna 1862 puolestaan johti mm. Keravan, Järvenpään ja Jokelan taajamien syntyyn ja aloitti Tuusulanjärven huviloiden rakentamisen.

Vanhalla tiestöllä on usein huomattava kulttuurihistoriallinen merkitys. Teiden arvo syntyy lukuisista tekijöistä; itse fyysisestä tiestä, teitä ympäröivistä kulttuurimaisemista tai rakennetuista ympäristöistä, tienpidon ja matkustuspalveluiden historiasta sekä teiden välillisestä merkityksestä taloudelliselle, poliittiselle ja kulttuurin kehitykselle. Samat seikat koskevat soveltuvin osin myös rautatietä. Tiellä on erityinen merkitys kulttuurimaisemassa silloin, kun se on säilyttänyt vanhan pintansa, leveytensä ja tavallisesti niin mutkittelleen kulkunsa. Kuitenkin myös pinnoiltaan uusituilla ja muuten muutetuilla historiallisilla teillä on arvonsa mm. maiseman rakenteen kannalta.

Tiet ryhmitettiin jo keskiajalla hierarkisiksi kokonaisuuksiksi. Yleiset maantiet, kylätiet ja tilustiet erotettiin toisistaan. Oman ryhmänsä muodostivat talvitiet. Yleisten talvi- ja kesäteiden rakentaminen ja ylläpito oli veroluonteinen rasitus, joka keskiajalta 1900-luvun alkuun asti oli maata omistaneen väestön harteilla.

Suomen teiden historia (I-II) antaa hyvän käsityksen siitä, miltä tiet ovat eri aikoina näyttäneet. Yleistäen voi todeta, että 1600-luvun mittaan maantiet saatiin kärryillä ajettavaan kuntoon. Maanteiden kunnon parantamiseen kiinnitettiin läpi 1600-1800-lukujen jatkuvaa huomiota. Ne säilyivät aina viime sotiin saakka pääosin sorapintaisina, mutkittelinä, kapeina ja mäkisinä. Huomattakoon, että tärkeänä pidetty Tuusulantie sai kestopäälysteen jo 1930-luvulla. Historiallisten maanteiden maisemaan ovat kuuluneet mm. lähimaaston raivaaminen puuttomaksi, virstanpylväät, sillat sekä kievarit ja krouvit. Erik Klingiuksen vuoden 1749 pitäjänkarttaan on merkitty kahdeksan virstanpylvästä.

Uudenmaan maantieverkko vakiintui jo varhain. Uusia teitä ei 1700-1800-luvuilla juurikaan rakennettu. Tuusulan historialliset maantiet kattavat vanhimman Hämeentien jälkeen kuitenkin niin 1600-, 1700- kuin 1800-luvut. Tuusulan maantiet risteytyivät Hyrylän, Hyökkälän ja Kirkonkylän seudulla. Täältä pääsi 1800-luvun alussa maantietä viiteen suuntaan. Helsingin-Hämeenlinnan maantiehen (173) risteytyivät tiet Hyrylästä Nurmijärvelle (175), Kirkonkylästä Sipooseen ja edelleen Porvooseen (176) sekä Hyrylästä Kellokosken kautta Mäntsälään ja edelleen Itä-Hämeeseen (174). Nuorin inventoinnissa olevista maanteistä on 1880-luvulla rakennettu Nukarintie, joka välitti Nurmijärven ja Tuusulan pohjoisosien liikennettä Jokelan asemalle (177).

vrd.
5,20
-toistoa!

Tuusulan historialliset maantiet ovat suureksi osaksi menettäneet vanhat asunsa ja osin myös maisemansa. Nykyinen tiestö noudattaa kuitenkin ainakin pääpiirteissään ja ajoittain tarkastikin vanhojen maanteiden kulkua. TVH:n museotieksi valitun Rantatien ohella arvokkaimpia osuuksia ovat Vanha Hämeen kyläntie, Vanha Valtatie sekä Nurmijärventie Nahkelan kohdalla. Nukarintie on lähes täysin säilyttänyt 1880-luvun asunsa ja maisemansa.

Tuusulan tärkeimmät historialliset sillat ovat olleet Koskensilta Tuusulanjoen suussa, Rusutjärven eteläpuolen soiseen maastoon rakennettu kapulasilta ja Kellokosken silta. Vanhat sillat eivät ole säilyneet. Ehkä arvokkain säilynyt silta on Jokelan työväentalon vieressä oleva Siljalantien yksiaukkoinen kaarisilta. Vanhan sillan jäänteitä on Ruotsinkylän Annebergin pohjoispuolella, kylän vanhalla mylly- ja sahapaikalla (155).

Hyrylä mainitaan kievaripaikkana jo 1600-luvun alussa. Täältä siis sai majoitus- ja ravitsemuspalveluita sekä kyydin seuraavalle kievarille. Hyrylän perinteinen kievaritalo on ollut Gästgifvars-Viksberg (75, 71). Toinen Tuusulan kestikievareista oli Järvenpäässä. Rautatien tulon jälkeen myös Jokelaan perustettiin kievari. Yksityisten krouvien pitoon oli oikeus ainakin Johannisbergin ja Kellokosken kartanoilla. Johannisbergin jo 1600-luvulla mainittu krouvi sijaitsi Hämeentien varressa, nykyisen Jussilan kohdalla.

Edellä on käsitelty Tuusulan historiallisia maanteitä. Myös kyläteillä on tärkeä osa kulttuurimaisemassa. Ne ovat monin paikoin säilyneet paremmin kuin maantiet. Niiden kuten maanteidenkin historia ansaitsisi erillisen selvityksensä, johon tässä ei kuitenkaan ole ollut mahdollisuuksia. Tällainen selvitys on tehty ainakin Espoossa. Kyläteistä on mainintoja eri kylien ja kulttuurimaisemien esittelyn yhteydessä.

Helsingin ja Hämeenlinnan välille valmistui vuonna 1862 maamme ensimmäinen rautatie. Rautatiestä tuli yksi tärkeimpiä Tuusulan historiaan vaikuttaneista tekijöistä. Voimakkaammin ja pysyvämmiin kuin koskaan aikaisemmin pitäjä joutui kasvavan pääkaupungin vaikutuspiiriin.

Nykyisen Tuusulan alueella on säilynyt vain osa alkuperäisestä ratalinjasta. Tämä kaakkois-luoteissuuntainen osuus vie Järvenpään luoteiskulmasta Jokelan kautta Nurmijärven rajalle. Radalla on alueella huomattava maisemallinen merkitys. Sen varrella on Jokelan yli satavuotias teollisuustaajama, jonka historiallisen ytimen muodostaa rautatieasema (19).

vvd, s. 20

2. KOHTEIDEN KUVAUKSET

2.1 LAAJEMMAT KOKONAISUUDET

I JOKELAN TAAJAMA

Jokela on yksi merkittävimmistä rautateiden varteen kasvaneista Uudenmaan teollisuustaajamista. Jokelan kehityksellä oli kaksi lähtökohtaa; Palojoen rantojen tasaiset savikot sekä 1860-luvun alussa rakennettu Helsinki-Hämeenlinnan tautatie. Taajamasta voi erottaa neljä pääosaa: asema-alueen, tiiviisti radan varteen ryhmittyneet teollisuuslaitokset, niiden lounais- ja koillispuolen asuinalueet sekä pienhköän liikekeskuksen.

Jokelan teollistuminen alkoi tiilitehtaista, jotka toimittivat rakennusainetta pääkaupungin kasvaville markkinoille. Vanhan Tuusulan, ts. Jokelan ja Keravan tiiliteollisuuden vaiheet ovat keskeinen osa koko maamme tiiliteollisuuden historiaa. Vuonna 1874 perustettu Jokelan tiilitehdas oli ennen I maailmansotaa tuotannoltaan maan suurin, eikä vuosisadan vaihteessa perustettu Kolsan tiilitehdas jäänyt siitä juurikaan jälkeen. Molempien tehtaiden alueilla on tuotantorakennuksia ja -laitteita sekä työväenasuntoja tehtaiden varhaisvaiheista alkaen, joskin säilyneiden tuotantorakennusten painopiste on sotien jälkeisessä ajassa. Tiiliteollisuuden muistoihin kuuluvat myös Jokelalle ominaiset, lammikoiksi muuttuneet entiset savikuopat.

Jokelassa on toiminut kaksikin vanutehdasta, jotka molemmat perustettiin 1910-luvulla. Oy Suomen Vanutehdas Ab:n alunperin tärkkelystehtaana ollut, pääosin 1920- ja 1950-luvuilta oleva rakennus on säilynyt. Sotia edeltäneen vuosikymmenen tulokkaita olivat Sörnäs Ab:n Helsingistä muuttanut laatikkotehdas ja Tulitikku Oy, josta nopeasti kasvoi alallaan Suomen suurin yritys. Molempien tehdasalueet ovat vanhojen tiilitehtaiden eteläpuolella, lähes kiinni rautatiessä. Tulitikkutehtaan 1950-luvun asuinalue on yksin arkkitehtonisestikin merkittävä. Nämä kaksi ja tiilitehtaat muodostavat Jokelan taajaman historiallisen ytimen yhdessä rautatieaseman kanssa. Jokelan keskustan eteläpuolella, parina radan molemmin puolin ovat pienemmät Jokelan Valu Oy:n ja Rake Oy:n entisen tiilitehtaan rakennukset 1920-30-luvuilta.

Jo ennen I maailmansotaa syntyi etenkin asema-alueen tuntumaan asuinrakennuksia. Jokelan palstoittaminen asuintonteiksi alkoi varsinaisesti 1920-luvun vaihteessa. Tuloksena oli, että 1920-50-lukujen omakotitalot yhä antavat leiman koko Jokelan ympäristölle. Ilmeeltään vanhin on jo 1920-luvulla nykyisen asunsa saanut Riihihaka. Jokelan liikekeskustaan on 1950-luvulla rakennettu joitakin ajalleen tyyppillisiä, riilirakenteisia ja kaksikerroksisia liike- ja asuintaloja. Ne antavat yhä Teimansa aseman viereiselle alueelle.

Neljässä eri paikassa sijaitsevat koulut ovat pääosin 1920- ja 1950-luvuilta. Nekin ovat tärkeä osa taajamakuvaa. Lopuksi on mainittava Jokelan työväentalo, joka ei ehkä arkkitehtonisesti ole yhtä huomattava kuin 1919 rakennettu, sittemmin purettu nuorisoseurantalo, mutta ympäristöään ajatellen on kuitenkin sitä historiallisesti merkittävämpi.

Valtakunnallisestikin arvioiden arvokas teollisuustaaajama tuotanto-
ja asuinalueineen sekä palveluineen.

II TUUSULANJÄRVEN KULTTUURIMAISEMA

Tuusulanjärven itä- ja länsirannat muodostavat yhden Etelä-Suomen monipuolisimmista ja arvokkaimmista kulttuurimaisemista. Vaikka se onkin yhtenäinen kokonaisuus, voi siinä erottaa useitakin pienempiä kokonaisuuksia ja erilaisia rakennettuja ympäristöjä. Itse järvi sekä sitä reunustava tiestö sitovat ja rajaavat ne yhteen.

Tuusulanjärvi on Tuusulanjoen laakson kanssa ollut Tuusulan kulttuurimaiseman historiallinen ydin. Järvi ja jokilaakso liittyvätkin läheisesti yhteen. Järven rannoille oli keskiajan loppuun mennessä syntynyt seitsemän kylää peltoineen ja niittyineen. Ne olivat Paijala, Ruskela, Vanhakylä, Järvenpää, Tuomala, Kirkonkylä eli Tuusula ja Hyökkälä. Ne eivät vielä 1700-luvun puolimaissa muodostaneet kovin laajoja maisemakokonaisuuksia, vaan rajoittuivat lähipiiriinsä. Viime vuosisadan lopulla maisema oli saanut jo nykyisen laajuutensa. Samalla useimpien kylien vanha tiivis rakenne oli jo hajoamassa. Paijala ja Ruskela () muodostavat nykyisin järven laajimman yhtenäisen viljelysmaiseman, johon liittyy Paijalan tiivisrakenteinen, rakennushistoriallisesti arvokas Ylikylä ().

Järven itärannalla myös Hyökkälän ja Tuomalan perinteiset viljelysmaisemat muodostavat laajempia pullistumia, mutta on tulkinvaraisista onko näitä Järvenpääntien katkaisemia osia syytä yhdistää Tuusulanjärven maisemakokonaisuuteen. Järvenpääntie toimii muutenkin varsin selkeästi eräänlaisena maisemarajana.

Rantatie () ja sen eteläpuolelle jäävä Kirkkotie ovat järven itärannan maiseman eräänlainen selkäranka. Itse Rantatie on yksi TVH:n museoteistä. Teiden varrelle ryhmittyneet rakennukset voi jakaa joihinkin pääryhmiin: alueen alkuperäisiin talonpoikaisrakennuksiin, Tuusulan kirkon seutuun, kunnan entisen hallintokeskuksen julkisiin rakennuksiin, 1860-luvulta lähtien rakennettuihin huviloihin puistoihin sekä joihinkin laitusrakennuksiin.

Tuusulanjärven eteläpäässä on Koskenmäki oma selkeästi rajautuva osansa (31). Tuusulanjärven länsirannan huvilat muodostavat jonkin verran katkelmallisen nauhan Koskenmäeltä Seittelinniemeen (). Ne liittyvät kuitenkin selvästi järven itärannan huvilakulttuuriin ja maisemiin.

Maisemakartta Tuusulanjärven länsirannasta Seittelinniemeen ja Koskenmäkeen v. 1926

III RANTATIE, KIRKONKYLÄ JA TUOMALA

Rantatien kulttuurimaiseman lähtökohtana ovat olleet Tuusulanjärven itärannan kaksi kylää, Kirkonkylä eli aiempi Thusby ja Tuomala. Maiseman eräänlaisena selkärankana on puolestaan 1680-luvulla kylätiestä maantiekseksi korotettu vanha tielinja. Kylät ja niiden aluksi varsin pienet, viimeisten sadan vuoden aikana nykyisen laajuutensa saaneet viljelysmaisemat ovat Rantatien päätepiisteet.

Kirkonkylässä oli 1700-luvun alkuun asti kuusi ja sen jälkeen seitsemän taloa, jotka olivat tiiviinä ryhmäkylänä vanhalla kylämäellä. Yksi tiloista oli 1640-luvulta lähtien Tuusulan pappila. Tiivis kylärakenne hajosi 1800-luvun jälkipuoliskolla tiloja halottaessa tai niiden muuten siirtyessä pois kylän keskustasta. Isonjaon järjestely 1880-90-luvuilla täydensi ja vahvisti tapahtuneen kehityksen. Ali-Kottu ja pappila olivat ainoat tilakeskukset, jotka jäivät perinteiselle kylämäelle.

Tuomala on Kirkonkylää paremmin säilyttänyt perinteisen tiiviin rakenteensa. Kylämäellä on vielä neljän talon, Saarelan, Kittelän, Kunninkalan ja Kylänpään tilakeskukset. Lisäksi kylämäellä on joitakin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun huviloita tai pienempiä asuinrakennuksia. Kuitenkin myös Tuomalan kehitys on pääpiirteissään noudattanut Kirkonkylän mallia.

Kylien väliin jäi kapea, lännessä Tuusulanjärven, Idässä Tuomalansuon ja kallioisen maaston rajoittama metsä- ja niittynauha. Järven itärannalle palstoitettiin ja rakennettiin 1860-luvulta vuosisadan vaihteeseen mennessä joukko huviloita, joista osa rakennettiin Hyökkälän maalle Kirkkotien varrelle ja myös nykyisen Järvenpään puolelle. Suurin osa huviloista kuitenkin sijoittui maantien varteen Kirkonkylän ja Tuomalan väliin. Tuusulanjärven itärannan varhaisia huviloita olivat Villa Salmela (Havulinna, 1870), Villa Riihilahti (Iloniemi, 1876), Krapa (1882-83), Fjällbo (1876), Syvälahti eli Kukkola (18__), Onnela (1888), Syväranta (1869), Toivola (1872), Sofielund (Tiilikanoja, 1884 ja Koivikko (1880) Järvenpään puolelle syntyi Lepola jo 1860-luvun lopussa. Näiden suurhuviloiden rakennuttajia olivat korkeaarvoiset virkamiehet, upseerit ja venäläiset liikemiehet. Nykyisen Tuusulan alueen ensimmäiset viarsinaiset taiteilijahuvilat olivat 1900-luvun vaihteen Halosenniemi ja Erkkola. Suurhuvilat olivat tyyllisistä aikansa hyviä edustajia, niin ns. uusrenessanssia, nikkarityyliä kuin lähempänä vuosisadan vaihdetta jugendia. Halosenniemi ja Erkkola merkitsivät karjalaisine muotoineen lyhyttä kansallisromanttisen arkkitehtuurin tuulahdusta.

Vuosisadan vaihteen jälkeen 1900-1930-luvut merkitsivät pienempiä palstoja ja vaatimattomampia huviloita. Palstoitus kiihtyi ja huviloiden määrä lisääntyi. Samalla huvilanomistajien piiri laajeni myös sosiaalisesti. Sotia edeltävän rakentamisen päättivät muutamat jo lähinnä funktionalistisiksi luonnehdittavat asuinrakennukset: Einola, Uus-Pekkola ja Tiilikanoja. Myös Kirkkotien Iloniemen 1950-luvun alussa saaman asun voi yhdistää samaan perinteeseen.

Suomalainen huvilakulttuuri oli kehittynyt 1800-luvun puolivälistä alkaen. Sen ensimmäisiä laajempia ilmentymiä olivat mm. Helsingin

allan?

Kaivopuiston ja erityisesti Turun Ruissalon 1840-luvulta lähtien rakennetut huvilat. Ilmiö oli kansainvälisesti vanhempi, sillä jo uuden ajan alusta lähtien oli kaupunkien ulkopuolelle perusteettu varakkaiden kesäpaikkoja, villoiksi kutsuttuja maatiloja. Suomessakin jo mm. J.L. Runeberg ja Zachris Topelius viettivät kesää maalaistaloissa. Varhaisimmat huvilat keskittyivät rannikolle, helppojen laivayhteyksien varrelle. Kuitenkin jo 1860-luvulla toi sisämaahan, erityisesti rautateiden lähiseuduille kehittyä Tuusulanjärven kaltaisia huvilalueita. Tuusulanjärvi Rantateineen lienee näistä sisämaan huvilalueista kulttuurihistoriallisesti merkittävimpiä. Jo mainitun rautatien ohella kauniit maisemat ja pääkaupungin läheisyys tekivät siitä houkuttelevan kesänviettopaikan.

Rantatien historialliseen arvoon liittyy kuitenkin muitakin elementtejä kuin vanha agraarimaisema ja huvilat. Aleksis Kiven kuolinmökki on ensiarvoisen tärkeä kansallinen muistomerkki, yksi Rantatien symbolisista keskipiteistä. Sen kaltaisia maaseudun pieneläjien asumuksia, lähinnä mäkitupia on Rantatien varrella muitakin, mm. Vääräkallion sotilastorppa ja Syvälahden Fiinan mökki. Niitä on myös Krapista hieman pohjoiseen sekä Tuomalan kylässä. Monet Rantatien nuoremmista huviloista on muutettu tällaisista mökeistä.

viid edellä

Rantatien eteläpäähän on 1890-luvulta lähtien kasvanut Tuusulan kunnan hallinnollinen keskus, joka on jatkanut kirkonseudun perinteitä. Viime vuosisadan lopulla rakennettiin vaivaiskoti Koivukuja ja pian myös siihen liittyvät kulikutautisairaala Kotoranta. Tätä sosiaalitoimen rakentamista jatkoi jo huomattavasti suuremmassa ja komeammassa mittakaavassa 1930-luvulla rakennettu vanhainkoti Tuuskoto. Jo 1910-luvulla oli rakennettu kunnan itsehallinnon ja vaurastumisen symboli, arkkitehtonisestikin korkeatasoinen kunnantalo. Kunnallisopiston varsin tyylikkäiden 1960-luvun rakennusten ei voida katsoa jatkavan sitä laitusrakentamisen perinnettä, jonka oli aloittanut nykyisen asunsa pääosin jo 1920-30-luvuilla saanut taistelukoulu, tuolion Suojeluskuntain Päälystökoulu ja jossain määrin myös Syvärannan Lotta-opisto. Näin vaikka laitoksilla ideologista tai muuta historiallista yhteyttä ei olekaan. Päälystökoulun alle jäi Koivikon huvilapalsta, kunnallisopiston alle puolestaan kaunis Gustavelundin kartano.

V TUUSULANJOKILAAKSON KULTTUURIMAISEMA

Tuusulanjoen laakso viljelysmaisemineen on yksi Tuusulan arvokkaimista kulttuurimaisemista. Sen luonnontaloudellisen taustan muodostavat Tuusulanjärven murroslaaksoon kerrostuneet savikot, jotka otettiin pysyvään viljelykseen keskiajalla. Alueen pohjoispäässä, Koskensillalla on merkkejä aina kivikautisesta asutuksesta, joka on kuitenkin liittynyt pyyntielinkeinoin. Ensimmäiset vakituiset asukkaat jokilaakson kolmeen kylään eli Hyrylään, Lahelaan ja Ruotsinkylään tulivat ilmeisesti Uudenmaan ruotsinkieliseltä rannikkoalueelta.

Viljelysmaisema on saanut nykyisen ilmeensä 1800-1900-lukujen aikana. Pellot olivat aikaisemmin huomattavasti pienempiä ja sijaitsivat kylän lähimaastossa. Joen varret olivat vielä 1800-luvun lopullakin paljolti luonnonniittyjä.

Hyrylä ja paljolti myös Lahela ovat jo menettäneet historiallisen ilmeensä. Lahelassa on kuitenkin yhä mahdollista havaita ilmeisesti lähes alkuperäinen, hajanainen kylärakenne, jossa eri tilat olivat varsin kaukana toisistaan. Ruotsinkylä useine osineen on jokilaakson klttuurihistoriallisesti arvokkain osa. Olennaisen osan sen arvosta luovat johannisbergin kartano laajoine peltoineen, kylän 1700-luvun puolivälistä nykypäiviin ulottuva maantilarakentaminen sekä 1800- ja 1900-lukujen julkiset rakennukset. Kylä on säilyttänyt hajanaisen, 1700-luvun lopussa lopullisesti saamansa, lähinnä ns. raittikylää muistuttavan rakenteensa.

VI RUSUTJÄRVEN, NAHKELAN JA SIIPPOON KULTTUURIMAISEMA

Rusutjärven lounaispuolella on laaja, Rusutjärven ja Nahkelan peltojen rajalla hetkeksi kapeneva viljelysmaisema. Siihen liittyy luoteessa entinen Nurmijärven Siippoon kylä. Maisemaa rajaavat lounaiskoillissuuntaiset kallio- ja moreeniselänteet ja harjut sekä koillisessa Rusutjärvi. Alue on saanut pysyvän asutuksensa keskiajalla lähinnä Vanajan Hämeestä sekä Lohjan-Vihdin seudulta. Viljelysmaisema nykyasussaan ja -laajuudessaan on kuitenkin tulosta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun tehostuneesta maataloudesta ja mm. luonnonniittyjen häviämisestä.

Rusutjärven, Siippoon ja osin myös Nahkelan kylät ovat 1700-luvun lopun jälkeen maajaoissa, asutustoiminnassa ja halkomisissa menettäneet aiemmat tiiviit kylärakenteensa. Kuitenkin Siippoon entinen kylämäki (Mattila ja Tapani) ja erityisesti Nahkelan keskusta antavat jonkinlaisen käsityksen siitä, miltä tiivis ryhmäkylä on saattanut näyttää. Asutus noudattelee pääosin vanhojen kyläteiden reittejä. Näitä historiallisesti ja maisemallisesti tärkeitä teitä ovat Rusutjärventie, Kolistimentie ja erityisesti Siippoontie. Reitit ovat nykyisiä jo vanhimmilla kartoilla 1700-luvun vaihteesta eteenpäin, mutta lienevät tätäkin vanhempia, kutakuinkin samanikäisiä kuin seudun pysyvä asutuskinkin. Nahkelan kautta kulkee 1700-luvun lopussa maantiekseksi korotettu Nurmijärventie.

Kylien kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset kattavat kehityksen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun parituvista 1900-luvun vaihteen sydänseinätaalojen kautta 1930-luvun mallipiirustuksiin. Rakennettu ympäristö on myös sosiaalisesti edustava, sillä mukana on esimerkkejä torppareiden ja mäkitupalaistenkin rakennuksista. Erityisesti on mainittava Siippoon Nummimäki.

VII TUUSULAN HISTORIAALLINEN TIESTÖ

Vanhalla tiestöllä on usein huomattava kulttuurihistoriallinen ja maisemallinen merkitys. Teiden arvo syntyy useastakin tekijästä: itse fyysisestä tiestä, teitä ympäröivistä kulttuurimaisemista, tienpidon ja matkustuspalveluiden historiasta sekä teiden välillisestä merkityksestä taloudelliselle, poliittiselle ja kulttuurin kehitykselle. Tiellä on erityinen merkitys kulttuurimaisemassa silloin, kun se on säilyttänyt vanhan pintansa, leveytensä ja tavallisesti niin mutkittelevan linjansa. Kuitenkin myös pinnoiltaan uusituilla ja muuten muutetuilla teillä on arvonsa mm. maiseman rakenteen kannalta.

Vrd s. 20
historia

Tiet ryhmitettiin jo keskiajalla hierarkisiksi kokonaisuuksiksi. Yleiset maantiet ja pitäjätiet, kylätiet sekä tilustiet erotettiin toisistaan. Yleisten teiden rakentaminen ja kunnossapito oli veroluonteinen rasitus, joka keskiajalta 1900-luvun alkuun asti säilytti maata omistaneen väestön harteille. Muuta keinoa tiestön ylläpitämiseksi ei kruunulla toki olisi ollutkaan.

Uudenmaan maantieverkko oli jo varhain suhteellisen tiheä ja vakiintunut. Uusia maanteitä ei 1700-luvulla eikä erityisesti 1800-luvulla juuri rakennettu. Tuusulan sijainti oli liikenteellisesti keskeinen. Hyrylän, Hyökkälän ja Kirkonkylän seudulta pääsi 1800-luvun alussa maantietä viiteen eri suuntaan. Vanhimpaan ja tärkeimpään eli Helsinki-Hämeenlinnan maanteiden eli ns. Hämeentiehen risteytyivät tiet Hyrylästä Nurmijärven kautta Vihtiin sekä Kirkonkylästä Sipooseen ja edelleen Porvooseen. Nämä kaksi tietä välittivät yhdessä Uudenmaan itä-länsi-suuntaista liikennettä. Lisäksi Hyrylästä haarautui 1680-luvulla perustettu maantie Mäntsälän kautta Hollolaan ja Heinoon, siis Itä-Hämeeseen.

Teiden historiaan liittyvät myös niin julkiset kuin yksityiset matkustuspalvelut. Hyrylä mainitaan jo 1600-luvun alussa kievaripaikkana. Gästgifvars-Viksberg on ollut perinteinen kievaritalo. Toinen virallinen kievari oli Järvenpäässä, jossa ainakin Kyrölä hoiti matkustuspalveluita. Kartanoiden krouveja on ollut ainakin Jussilan kohdalla Maantiekylässä sekä Kellokoskella.

Kylätiet ovat usein tärkeä osa maanviljelysmaisemaa ja kyläkokonaisuuksia. Tässä ei ole ollut mahdollisuuksia tutkia yksityiskohtaisesti Tuusulan koko tiestön historiaa, joka olisi oman erityistutkimuksensa arvoinen. Tällainen selvitys on tehty ainakin Espoossa. Kyläteistä on kuitenkin mainintoja eri kylien ja kulttuurimaisemien esittelyn yhteydessä.

Vrd s. 21
historia

2.2 RAKENNETUT YMPÄRISTÖT JA YKSITTÄISET KOHTEET (suuralueittain)

1. SÖDERKULLA, JOKELA (HYÖKKÄLÄ)

Söderkullan tila on syntynyt vuonna 1907, jolloin Hyökkälän Klaavolan tila halottiin kahtia. Söderkulla muodostettiin Klaavon Jokelan takamaista. Se sijaitsee kymmenen vuotta nuoremman Yli-Niityn naapurina Nukarin peltojen reunalla, Hyvinkäälle vievän maantien itäpuolella.

Tilan päärakennus on vuodelta 1916. Sen kuusihuoneinen pohjakaava perustuu sydänseinäratkaisuun. Kvaaderisokkelille nostettu hirsitalo on puolitoistakerroksinen ja satulakattoinen. Sen tyypillisiä piirteitä ovat kolmiosainen vuoraus ja niukasti koristellut kolmijakoiset ikkunat. Rakennus on ensimmäisen kerran vuorattu vasta 1930-luvun alussa. Tuolloin myös katon päre korvattiin pellillä. Tilan hirsiset navetta ja lato ovat samanikäisiä kuin päärakennus, mutta taitekattoisia.

Ajalleen ominainen 1900-luvun alun tilakeskus, jonka historiallinen merkitys liittyy Tuusulan pohjoisosien tehostuneeseen maatalouteen ja lisääntyneeseen asutukseen.

2. YLI-NIITTY, JOKELA (HYÖKKÄLÄ)

Yli-Niityn palstatila on erotettu 1910-luvulla Ojalasta, joka puolestaan oli yksi Klaavolan takamaille Jokelaan perustetuista tiloista. Se sijaitsee läheisen Söderkullan tavoin Tuusulasta Nurmijärven puolelle pistävässä ulokkeessa, keskellä Nukarin kylän peltomaisemia.

✓
Tilan päärakennuksen on suunnitellut 1910-luvun puolivälissä arkkitehti . Rakennus on valmistunut vuonna 1918. Se on pohjakaavaltaan kutakuinkin neliömäinen, jokaiselta neljältä sivulta taitetulla mansardikatolla (telttakatto) varustettu hirsirakennus. Kaikkia arkkitehdin suunnittelemia yksityiskohtia ei ole toteutettu, vaan mm. ikkunoita on alunperinkin jonkin verran yksinkertais-
tettu. Tilan navetta ja kanala ovat nekin vuodelta 1981, ulkorakennukset ovat nuorempia.

Yhdessä Söderkullan kanssa esimerkki Tuusulan pohjoisosien tehostu-
neesta maataloudesta. Päärakennus on varsin kaunis ja rakennushis-
toriallisestikin kiintoisa.

3. LEHMUSVAARA, JOKELA

Lehmusvaara on Tuusulan pappilan Vantakorven takamaista vuonna 1935 erotettu asutustila. Se oli jo aikaisemmin ollut pappilan torppana. Tilan rakennukset sijaitsevat Vantaanjoen varteen ryhmittyvän Nukarin viljelysaukean itäreunassa, metsän rajassa. Navettaa lukuunottamatta rakennukset ovat isenäistä tilaa vanhempia, joskaan niiden tarkasta iästä ei ole tietoja.

Hirsirakenteinen, mansardikattoinen, päreillä katettu päärakennus lienee viimeistään 1920-luvun vaihteesta. Rakennuksen yksityiskohdista kiinnittävät huomiota kauniisti muotoillut, kaarevat ikkunoiden vuorilaudat. Tilan vanhempi päärakennus on sijainnut jonkin verran nykyistä asuinrakennusta alempana. Taloon kuuluu joitakin hirsisiä, vuoraamattomia, pitkänurkkaisia talousrakennuksia; mansardikattoinen sauna ja kuivaamo sekä satulakattoiset luhtiaitta, riihi ja hevoskaluvaja. Komea tiilinavetta on vuodelta 1935. Sen päreillä katettu katto on romahtanut alas. Rakennukset ovat hoidon tarpeessa.

Rakennushistoriallisesti arvokas maatilan talouskeskus, joka kertoo vuosisadan vaihteen pienen tilan ympäristöstä.

4. TAMMILEHTO, JOKELA

Tammilehto on vuonna 1928 itsenäistynyt Tuusulan pappilan torppa. Sen rakennukset ovat Nurmijärven suunnasta Jokelaan vievän Pertuntien varressa, näkyvällä ja maisemallisesti kauniilla paikalla.

Puistomaisen tontin rakennukset ovat pääosin 1920-30-luvuilta. Päärakennuksen alakerta on kuitenkin jo vuodelta 1883. Se korotettiin ja laajennettiin nykyiseen asuunsa vuonna 1928. Katolla on ristipäädyt ja talon toisella sivulla parveke. Tien toisella puolella on jyrkkäkattoinen, hirsirunkoinen muonamiehen mökki. Tontilla on myös joukko ulkorakennuksia.

Maisemallisesti arvokas, puistomainen tilakeskus.

5. RIENTOLA, JOKELA (RIDASJÄRVI)

Rientolan tila sijaitsee Jokelasta kaakkoon, rautatien rajaaman peltoalueen itäreunassa. Se on yhtenäinen, puistomaiselle tontille rakennettu maatila. Mansardikattoinen, tiilinen, rapattu päärakennus vuodelta 1920 perustuu yksinkertaiseen ja symmetriseen neljän huoneen pohjakaavaan. Julkisivuiltaan talo on lähinnä jugend-henkinen. Sen on rakentanut Jokelassa vaikuttanut muurarimestari Fredrik Vuori, jonka muita töitä ovat mm. läheinen, asultaan hyvin samankaltainen Hirvenahon päärakennus sekä Jokelan työväentalon laajennus. Pihapiiriin kuuluvat sementtitiilinen, satulakattoinen navetta (1928), pystyvuorattu hirsinen luhtiaitta (1931) ja hirsinen sauna (1932). Aitta ja sauna ovat ilmeeltään tuonaikaisten pientilojen mallipiirustusten kaltaisia. Rakennukset sijaitsevat pienellä mäellä, jota rajaa länteen ja pohjoiseen kuusiaita.

Kaunis 1920-30-lukujen tilakeskus.

7. APOLA, JOKELA (RIDASJÄRVI)

Apolan tila on Kellokosken rautaruukin vanha torppa, joka on lunastettu itsenäiseksi jo 1800-luvun lopussa. Apolan nykyinen päärakennus on siirretty Tampereelta 1930-luvun puolivälissä. Sen mainitaan olevan vanha postitalo. Rakennuksen siirrätti insinööri Sten, joka oli Tampereen Sementtivalimon pääomistaja ja jonka rakennushankkeen tiellä talo sattui olemaan.

Hirsirakenteisen talon kivijalka koostuu useista osista. Suorakaiteen muotoinen satulakattoinen ja peiterimoitettu talo on ilmeeltään varsin yksinkertainen lukuunottamatta avoverannan joitakin yksityiskoh-
tia. Rakennusta ympäröi puistomainen tontti. Apolasta on erotettu kahdeksan muuta tilaa tai palstaa, lähin on pohjoispuolella sijaitseva Ainola.

Ainolan kanssa mielenkiintoinen esimerkki Tuusulaan muualta siirre-
tyistä rakennuksista.

2.2.8 JOKELAN VALU

Jokelan taajamasta radan vartta hieman kaakkoon sijaitsevat Jokelan Valu Oy:n tehdasrakennukset. Paikalla oli jo aiemmin ollut tehdastointaa (Huikon tiilitehdas), kun ilmeisesti vuonna 1926 perustettu Peltokalu Oy aloitti täällä toimintansa. Myöhemmin Suomen Maanviljelijäin Tehdas Oy:ksi muuttunut yritys valmisti aluksi erilaisia maatalouskoneita, kuten puimureita ja lajittelijoita. Varsin pian tehdas kehittyi lähinnä valimoksi, joka valmisti erityisesti jauhinkuulia. Yrityksen nimikin vaihdettiin Valimo SMT:ksi. Vuodesta 1966 tehdas on ollut vuokrattuna Jokelan Valu Oy:lle.

Tehtaan rakennukset ovat 1920-30-luvuilta. Kaksi punatiilistä, satulakattoista valimoa ovat 1930-luvulta. Toista on laajennettu 1980-luvulla. Konttori ja verstaas on 1920-luvun lopulta, mutta saanut nykyisen asunsa 1950-luvun tulipalon jälkeen.

Tehtaan alueella on kaksi Helsingin Kaivopuistosta, mahdollisesti Pietarinkadulta 1920-luvulla siirrettyä huvilarakennusta. Ne ovat puolitoistakerroksisia, varustettu ristipäädyillä ja yksityiskohditaan, kuten ikkunoiltaan jugend-sävyisiä. Toinen on muutettu työväen asunnoiksi ja toinen pienen puiston ympäröimäksi isännöitsijän asuintaloksi.

Maisemallisesti tärkeä osa Jokelan teollisuustaaajamaa.

9. RAKE OY:N TIILITEHDAS

Rauta- ja rakennusainekauppaa sekä alan teollisuutta harjoittanut helsinkiläinen Rake Oy havaitsi 1930-luvun lopussa tarvitsevansa oman tiilitehtaan. Sen paikaksi ostettiin Kallioistenmaan tila Jokelan keskustasta etelään, rautatien länsipuolella. Paikan valintaa edelsivät maapohjatutkimukset. Lisäksi se sijaitsi liikenteellisesti edullisesti. Kallioistenmaa Oy -nimisestä Raken tytäryhtiöstä tuli näin viimeinen Jokelan monista, 1870-luvulta alkaen perustetuista tiilitehtaista. Se fuusioitiin emäyhtiöön jo 1950-luvun alussa.

Peltoaukean reunaan, näkyvälle paikalle rakennettiin basilikan mallinen pitkä ja kapea tehdashalli suurine ikkunanauhoineen. Poikittain tehtaaseen nähden, sen ja radan väliin pystytettiin kaksi ulkovarastoa. Tehdas lopetti toimintansa 1960-luvun lopussa. Varastoksi muutettu tiilinen tehdasrakennus näyttää säilyttäneen vanhan ulkonäkönsä. Ulkovarastot on sen sijaan purettu 1980-luvun alussa.

Tiilitehdas, joka edustaa nuorinta vaihetta Jokelan tärkeimmän teollisuudenhaaran historiassa. Tehdas sijaitsee maisemallisesti näyttävällä paikalla.

10. TEMMO, JOKELA

Jokelan kartano ja tiilitehdas osti 1870-luvulla Krapin tilan Vantaakorven maita. Niitä viljelivät kartanon torpparit. Vuonna 1912 joitakin näistä tiloista erotettiin kartanosta, joskin ne säilyivät yhä sen omistuksessa. Yksi näistä oli Temmo, joka myöhemmin myös itse näistyi.

Chme.
(Sana myös p. 70
vvd. s. 76)

Temmon rakennusten ikä ei ole tarkasti selvillä. Kauppaneuvos Paul Cmelewskin tiedetään ilmeisesti 1870-luvulla pitäneen koulua sen tiloissa. Päärakennuksen paritupapohja vihjaa sen olevan varsin vanhaakin, sen sijaan ulkoasu on 1800-luvun lopusta. Rakennus on yksikerroksinen, satulakattoinen ja frontonilla varustettu hirsitalo. Pihaan kuuluu taitekattoinen tiiliaitta, sen sijaan tiilinen navetta on purettu 1970-luvun lopussa. Tilan pohjoispuolitse vievä Nukarintie valmistui 1880-luvulla.

Esimerkki Tuusulan pohjoisosan 1800-luvun lopun maanilarakentamisesta.

11. PERTUN ALA-ASTE (JOKELAN KANSAKOULU), JOKELA

Sörnäisten laatikkotehtaan tehdasalueella olleet Jokelan ylä- ja alakansakoulu olivat 1950-luvulle tultaessa jo ahtaita ja myös vanhentuneita. Uusi kansakoulu rakennettiin vuosina 1956-57 jonkin verran Pertun asutusalueen pohjoispuolelle, nykyisen Opintien varteen. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti T. Wuotinen. Koulun urakoi A.I. Askolin & A. Laakso. Koulun viereen valmistuneen opettajien asuinrakennuksen piirustukset on jo vuonna 1953 päivännyt kunnan rakennusmestari U. Ekström.

Kolmikerroksinen, tiilirakenteinen koulu on pohjakaavaltaan L-kirjaimen muotoinen. Rakennus on satulakattoinen. Toinen siivistä on hieman leveämpi, toisen päässä puolestaan on pieni yksikerroksinen asuntosiipi. Toiseen siipeen on sijoitettu mm. juhla- ja voimistelusali, toiseen puolestaan varsinaiset opetustilat. Ulkokulmaan sijoitettua sisäänkäyntiä on korostettu betonipilareiden kannattamalla pyöreälinjaisella katoksella ja liuskekivitasanteella. Myös sokkeli on verhoiltu liuske kivellä. Kuusikkoinen tontti on viereistä urheilukenttää hieman ylempänä, mikä on omiaan korostamaan kentän laidalla sijaitsevaa koulutaloa. Kaksikerroksinen opettajien asuinrakennus on koulun koillispuolella.

Ajalleen ominainen, joitakin kiintoisia yksityiskohtia sisältävä 1950-luvun kansakoulu.

12. JOKELAN KOULUKESKUS

(vrd. 5, 13)

567,

Jokelan yhteiskoulu (nykyisin yläaste ja lukio) perustettiin vuonna 1957. Perustamissyynä oli, paitsi halukkaan oppilasmäärän kasvu myös tarve estää perheiden muutto oppikoulujen perässä muille paikkakunnille. Koulu toimi ensimmäiset puolitoista vuotta Jokelan entisissä puisissa kansakoulutaloissa. Eero Askolinin suunnitteleman koulun rakentaminen aloitettiin elokuussa 1958. Ensimmäinen siipi oli valmis jo tammikuussa ja toinenkin siipi kesäkuussa 1959. Rakennuksen urakoi rakennusliike Arvi Rostila. Voimistelusalin, laboratorion, keittiön ja ruokalan käsittänyt lisäsiipi rakennettiin vuonna 1966.

Jokelan koulukeskus on sijoitettu pienelle mäelle Riihihaan pohjoispuolelle. Pohjakaavaltaan U:n muotoinen rakennus reunustaa mäkeä siten, että sen laki on tasattu sisäpihaksi. Käytävät kiertävät rakennuksen pihasivuja, ja luokat on sijoitettu sen varrelle talon ulkosivuille. Siivet ovat maaston muotojen mukaan 1-3 -kerroksisia. Voimistelu-juhlasalisiipi on koulun korkein osa. Tiilestä rakennetun, rapattun koulun ulkoasua leimaavat pulpettikatto ja nauhaikkunat. Kokonaisuuteen kuuluvat entisestä savikuopasta muodostunut kaunis lampi sekä viereinen urheilukenttä.

Ajalleen edustava ja tyypillinen oppikoulurakennus, joka sijaitsee maisemallisesti kauniilla paikalla.

13. JOKELAN ENTINEN ALAKOULU (NYK. "COLUMBIA")

Jokelan tiilitehtaan ja kartanon omistaja Paul Cmelewski rakennutti 1890-luvun alussa nykyiselle Oy Machine Tool Ab:n alueelle Jokelan ensimmäisen varsinaisen koulutalon. Hän oli jo aikaisemmin ylläpitänyt koulua tilapäistiloissa, ensialkuun Temmon tilan päärakennuksessa. Koulu tontteineen siirtyi sittemmin Tuusulan kunnan haltuun. Tämä vanhin, yläkouluina käytetty rakennus on palanut 1960-luvulla.

Kun alakoulut 1920-luvun vaihteessa siirtyivät kunnan vastuulle, tuli myös Jokelan alakoulun rakentaminen ajankohtaiseksi. Siitä tuli ilmeisesti ensimmäinen kunnallinen alakoulu. Se poikkesi muista 1920-luvulla rakennetuista alakouluista siinä, ettei sitä rakennettu vuonna 1923 valmistuneen, muissa kylissä käytetyn "mallipiirustuksen" mukaisesti. Vuonna 1922 valmistuneen koulutalon suunnittelivat rakennusmestarit Emil Henriksson ja G. Osk. Wuokko. Wuokko oli tuolloin Jokelan Vanutehtaan toimitusjohtaja. Rakennus on nykyinen "Columbia".

"Columbia" on satulakattoinen, klassistinen, pystyvuorattu hirsirakennus. Siinä on joitakin koristeellisia yksityiskohtia, kuten piha-kuistin muotoillut pylväät ja päätyjen puoliympyräikkunat. Luokan ja opettajan asunnon sijainnin erottaa myös julkisivuissa; luokan ikkunat ovat suurempia ja kaksitoistaruutuisia, asunnot ikkunat tavallisia kuusiruutuisia. Rakennuksen pohjakaava jakautuu kahteen osaan. Pohjoispäässä on luokkahuone ja eteläpäässä opettajan asunto. Pihasivulla on oppilaseteinen ja avokuisti.

Rakennus on nykyisin tyhjillään. Koulutontti jäi 1930-luvulla tuolloisen Sörnäisten laatikkotehtaan tehdasalueen sisään. Tontilla on kouluhistoriallista merkitystä myös siksi, että Jokelan yhteiskoulu aloitti toimintansa sen rakennuksissa.

Tuusulan vanhin säilynyt alakoulu, jolla on tärkeä osansa myös Jokelan historiassa.

14. ENTINEN SÖRNÄISTEN LAATIKKOTEHDAS (OY MACHINE TOOL AB)

Helsingin Vallilassa toiminut laatikkotehdas Sörnäs Ab siirtyi pääkaupungista 1930-luvun puolivälissä Jokelaan. Vuonna 1888 perustettu yritys oli Helsingissä kasvanut varsin suureksi. Sillä oli 1920-luvulla parisataa ja 1930-luvun alkupuolella peräti noi 250 työntekijää.

Jokelassa yritys hankki käyttöönsä alueen, joka jäi Jokelan tiilitehtaan ja sen savenhankintaan käyttämien peltojen väliin. Tehtaan alue on välittömästi tiilitehtaan eteläpuolella, rautatiestä länteen.

Tehtaan rakennukset ovat pääosin vuosilta 1937-38. Itse tehdasrakennus on pitkä, kaksikerroksinen, varsin komea tiilirakennus tyypillisine pieniruutuisine ikkunoineen. Sen eteläpuolella on suuri lautarakenteinen varasto. Tehtaan länsipuolella on tasakattoinen, kaari-ikkunoilla varustettu rapattu konttori. Laatikkotehtaan alueelle jäi-väs Jokelan kaksi koulua, joista toinen paloi 1960-luvun puolivälissä. Koulutontin eteläpuolelle pystytettiin Helsingin Vaasankadulta siirretty, seitsemän asuinhuoneistoa sisältävä työväenrakennus

"Volga". Sen vieressä ovat Jokelan kartanon entinen muonamiesten mökki neljine yhden huoneen asuntoineen ja sotien jälkeen tehtaan sota-korvauselementeistä pystytetty pieni asuinrakennus. Alueen eteläpäähän on rakennettu tehtaan isännöitsijän satulakattoinen, pystyvuorattu, hirsinen asuinrakennus.

Laatikkotehdas teki konkurssin 1960-luvun puolivälissä, jolloin alue siirtyi Oy Bensowin ja 1970-luvulla edelleen Oy Machine Toolin omistukseen. Asuinrakennukset ovat isännöitsijän asuntoa lukuunottamatta tyhjillään ja tehdas varastokäytössä.

Teollisuushistoriallisesti kiintoisa, Jokelan teollisuustaajaman rakenteelle tärkeä tehdas- ja asuinalue.

15. OY TAMRO AB:N AMBULANSSITEHDAS
(ENT. OY SUOMEN VANUTEHDAS AB:N JOKELAN TEHDAS)

Jokelan tiilitehdas sai vuonna 1903 vierelleen Porvoosta siirretyn Finska Stärkelsefabrik Ab:n. Jo vuonna 1915 tämä tärkkelystä ja sivutuotteenaan karjanrehua valmistanut tehdas muutti Mäntsälään, jolloin sen kiinteistö myytiin. Ostajaksi ilmaantui Oy Suomen Vanutehdas Ab. Se oli perustettu vuonna 1904 Hyvinkään Kaukakselle, seitsemän kilometrin päähän Jokelan asemasta. Yritystä oltiin vuoden 1913 konkursin ja omistajavaihdoksen jälkeen laajentamassa. Kiinteistön kunnostuksen, laajennuksen ja koneistamisen jälkeen Jokelassa aloitettiin rääätälinvanun, flokin ja tilkkeen tuotanto alokuussa 1915. Tuotteet pysyivät tehtaan valikoimassa 1960-luvun puoliväliin asti. Yrityksen keskuspaikka ja päätehtaat jäivät Hyvinkäälle, jossa niitä useassa vaiheessa laajennettiin ja uusittiin.

Vanutehtaiden riskeihin kuuluvat tulipalot yllättivät Jokelan tehtaan lyhyen ajan sisällä kahdesti. Vuosien 1917 ja 1919 palojen jälkeen tehdas jouduttiin rakentamaan uudestaan. Palot olivat ilmeisesti varsin tuhoisia; vuoden 1917 korjausseisokki kesti helmi-elokuun ajan. Saman vuoden toukokuussa paloi myös Jokelan varasto. Vajaan 30 työntekijän tehdas ei täten alkuvuosinaan juurikaan kannattanut.

Sodan jälkeen Vanutehdas joutui taloudellisiin vaikeuksiin. Ahdingon syitä olivat Venäjän markkinoiden menettäminen ja kotimaan markkinoiden heikko ostovoima. Vuonna 1924 yritys siirtyi HOP:n omistukseen. Tehtaan johtoon tullut Karl Nordgren osti kaksi vuotta myöhemmin osake-enemmistön itselleen. Suvun kausi yrityksen johdossa tuli kestämään puoli vuosisataa.

Sotien jälkeinen kausi 1920-luvun puolivälistä eteenpäin näyttää olleen tasaisen kehityksen ja hyvän kannattavuuden aikaa. Yritys kykeni hintakilpailulla karistamaan kilpailijat kannoiltaan. Jokelan tehtaalla siirryttiin höyrystä sähkövoimaan vuonna 1927. Jokelan varasto paloi vuonna 1936, uusi valmistui seuraavana vuonna. Tuolloin rakennettiin yhä säilynyt tehtaan mestarin asuintalo. Itse tehdasta laajennettiin vuonna 1938.

Seuraavan vuosikymmen vaikeiden vuosien jälkeen tehdasta laajennettiin huomattavasti palon jälkeen vuonna 1956. Raaka-aineet sijoitettiin yläkertaan, karstaamo alakertaan ja hankittiin sinne uudenaikainen vanukone. Samalla tehdas sai asianmukaiset sosiaalitulat. Perinteiset tuotteet osoittautuivat 1960-luvun puolivälissä kuitenkin kannattamattomiksi. Vanha koneisto romutettiin ja tehdas aloitti vauvanvaippojen ja kertakäyttöisten sairaalatarpeiden valmistuksen. Kun Oy Tamro Ab 1970-luvun puolivälissä osti koko yrityksen osake-enemmistön, muuttui tuotantokin jyrkästi. Aiemmat tuotteet siirrettiin Hyvinkäälle ja aloitettiin ambulanssien valmistus.

Oy Tamro Ab:n tehdasrakennus sijaitsee Jokelan tiilitehtaan ja entisen laatikkotehtaan (Machine Toolin) alueiden kulmassa, maisemallisesti varsin hallitsevalla paikalla teiden risteyksessä. Useasti laajennetun ja muutetun, möhkälämäisen tehdasrakennuksen kaksi pääosaa ovat vuosilta 1917-20 ja 1956. Tehdas on tiilirakenteinen, vanhempi osa rapattu, uusi osa sementtitiiltä. Vanhemmalle kaakkoispuolelle an-

16. JOKELAN TIILITEHDAS

Helsinkiläiset insinöörit A.F. Hillden ja Th. Tallqvist perustivat vuonna 1874 Jokelaan tiilitehtaan, josta tuli alansa ensimmäinen suuryritys ja tuotannoltaan ajoittain maan suurin. Tehtaan ensimmäisiin omistajiin kuuluivat myös nurmijärveläinen rakennusmestari Karl Kuorikoski ja puolalaissyntyinen liikemies, myöhempi kauppaneuvos Paul Chmelewski (1848-1915). Perustajat ostivat tarvittavan maan Kirkonkylän Krapin tilan omistajalta K.A. Mickelssonilta.

Kun yritys muutettiin vuonna 1877 Jokela Oy:ksi, tuli Paul Chmelewski sen johtoon ja ainoaksi omistajaksi. Hän oli yritteliäs liikemies, jolla oli omistuksessaan tai vuokralla tiilitehtaat myös Espoossa, Janakkalassa ja Hausjärvellä sekä rakennustarvikeliikkeitä Helsingissä. Chmelewskiltä tehdas siirtyi vuosiksi 1902-15 kauppaneuvos F.W. Grönqvistille ja edelleen 1917 tehtailija Johannes Blennerille.

Tehdas oli ennen I maailmansotaa varsin ajanmukainen. Vuonna 1896 tehtaalle oli hankittu hevosten tilalle kaksi höyrykonetta. Tehtaalla oli käytössään mm. kaivinkoneita ja kuljetusvaunuja, ja tuotantokin oli varhaisista vuosista poiketen jo ympärivuotista. Tehdas valmisti 1880-luvun lopussa 2,6 milj., 1890-luvun lopussa 3,7 milj. ja 1910-luvun alussa jo 6,5-8 milj. muuritiiltä vuodessa.

432
Vuodet 194-37 tehdas oli Helsingin osakepankin omistuksessa, kunnes siirtyi kauppaneuvos Nikanderille. Vuosina 1945-56 tehtaalla tehtiin huomattavia uudistuksia. Isännöitsijä Bruno Veurlanderin johdolla rakennettiin mm. uusia tuotantorakennuksia ja kamarikuivaamo sekä siirryttiin uusiin kuljetusmuotoihin. Tästä huolimatta tehtaan toiminta lakkautettiin vuonna 1959.

Tiilitehtaan alue sijaitsee Jokelan rautatieaseman eteläpuolella. Tuotanto-, varasto-, konttori- ja työväen asuinrakennukset sijaitsevat radan länsipuolella. Sen itäpuolella, nykyisen vankilan alueella sijaitsevat tehtaan omistajan asuinrakennus ja entinen isännöitsijän huvila.

Tuotantorakennukset ovat pääosin sotien jälkeiseltä uudistuskaudelta. Maisemaa hallitsee vuonna 1953 valmistunut tiilinen, kaksikerroksinen konehuone. Sen pohjoispuolella on pitkä, ristikkorakenteinen, tiilisillä väliseinillä varustettu matala tuotanto- ja varastorakennus, jossa on mm. säilynyt 1930-luvun rengasuuni. Näiden läheisyydessä on jokunen tuotanto- ja varastorakennus, mutta mm. alueen eteläosaan johtanut pistoraide ja lukuisat varastorakennukset ovat hävinneet.

Työväen yksikerroksiset asuinkasarmit sijaitsevat tehdasalueen eri kulmilla. Ne ovat hirsirakenteisia, peiterimoitettuja, satulakattoisia taloja, joista suurimmassa on ollut kahdentoista perheen asunto. Muut näistä 1800-luvun rakennuksista on ajateltu muutaman perheen käyttöön. Asuinkasarmien tyyppinen konttorirakennus on niiden kanssa kutakuinkin samannäköinen.

Paul Chmelewskin rakennuttama, nikkarityylinen koristeellinen kartano on noin vuodelta 1880. Sitä ympäröi kaunis puisto, mm. lehtikuusikujineen.

Rakennus- ja teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti keskeinen
osa valtakunnallisestikin arvokasta Jokelan teollisuustaaajamaa.

17. JOKELAN KARTANO

teksti puuttuu???????

18. TULITIKKU OY:N ENTINEN TEHDASALUE

Tulitikku Oy:n alue sijaitsee rautatien itäpuolella, vastapäätä Jokelan tiilitehdasta. Tehdas on taloushistoriallisesti poikkeuksellisen mielenkiintoinen ja sen sotien jälkeen rakennetut asuintalot puolestaan arkkitehtonisesti korkeatasoisia.

Ruotsalaisen suurliikemies Ivar Kreugerin johtama tulitikkustrusti hallitsi 1920-luvulla Suomenkin tikkumarkkinoita. Yksityinen tukku-kauppaliike oli tyytymätön tilanteeseen, ja tulitikkujen valmistuksesta tuli ensimmäinen teollisuudenhaara, jota se ryhtyi harjoittamaan. Vuoden 1927 ensimmäinen yritys tehtaan perustamiseksi ei johtanut tulokseen. Vuonna 1932 hanke onnistui jo paremmin, ja Tuontikunnasta tuli perustetun Tulitikku Oy:n enemmistöosakas. Tehdas aloitti toimintansa Jokelassa vuonna 1933.

Tehdasta perustettaessa oli jonkin verran vaikeuksia mm. konehankinnoissa, mutta tuotannon alettua menekki oli alusta lähtien hyvä. Tehtaan Sampo-tikut ovat kaikille tuttuja. Myös vienti alkoi ja tulitikkustrusti murrettiin. Menestyksestä kertoo mm. se, että tehtaan konepaja toimitti jo vuonna 1937 täydellisen tulitikkutehtaan Etelä-Afrikkaan. Yritys oli maailmansodan aikana tuotannoltaan maan suurin tikkutehdas, eikä menettänyt myöhemminkään asemaansa. Sen tuotteista meno 1960-luvun puolivälissä 2/3 vientiin, tehtaan osuus koko Suomen tulitikkuviennistä oli 70 %. Jatkossa tuli kuitenkin vaikeuksia, ja yhtiö lopetti toimintansa 1980-luvun alussa.

Paikalla on joidenkin tietojen mukaan jo aikaisemmin ollut pieni teollisuuslaitos. Se on mahdollisesti ollut Jokelan asemapäällikkö F.V. Johanssonin ja hänen vaimonsa vuonna 1912 perustama Jokelan Vanutehdas, joka vuonna 1919 siirtyi porvoolaisille yrittäjille ja sai nimekseen Ab Jokelan Vanu- ja Kattohuopatehdas. Joka tapauksessa Tulitikku Oy rakensi itselleen vuodeksi 1933 uuden tehdasrakennuksen. Tehdasta laajennettiin vuonna 1964 arkkitehti Pekka Saareman piirustusten mukaan, jolloin tehdas sai nykyisen asunsa.

Jo aikaisemmin, 1950-luvun vaihten molemmin puolin alueelle oli rakennettu joukko työväen ja toimihenkilöiden asuinrakennuksia. Tehtaan asuntorakentaminen noudatti sosiaalista hierarkiaa: johtaja asui tiilitehtaalta ostetussa Jokelan kartanossa, insinööreille, muille virkailijoille ja työläisille oli omat, toisistaan hieman erilleen sijoitetut rakennuksensa.

Vuosina 1948-49 rakennettiin tehtaan koillispuolelle ns. Pikkumikkeli, kahdeksan kahteen riviin sijoitettua työväen asuinrakennusta. Talot ovat lautarakenteisia, mutta pinnaltaan rapattuja. Niiden pohjakaava on suorakaide, johon päätyjen portaikot ja avokuistit tekevät pienet U:n kaltaiset ulokkeet. Längisemmän rivin neljässä rakennuksessa on alakerrassa kaksi k + 2 h:n asuntoa, yläkerrassa neljä helahuonetta. Itärivin talojen molemmissa kerroksissa on tupakeittiön ja kahden huoneen asuntoja. Rakennusten julkisivut ovat sinänsä yksinkertaisia, mutta tiilikatot, kuistit, vaalea rappauspinta, ikkunoiden sijoittelu ja koon vaihtelu tekevät niistä varsin viehättäviä.

Pikkumikkelistä luoteeseen olevat kolme asuintaloa ovat vuosilta 1952-54. Työnjohtajien asuintalo Korpilinna sijaitsee näkyvästi töy-

räällä. Sen vieressä on hieman pienempi virkailijoiden Paavola ja lännimmäisimpänä insinööritalo. Talot ovat Pikkumikkelin tapaan lautarakenteisia ja rapattuja, julkisivuiltaankin samanhenkisiä.

Arkkitehti Pekka Saarema on suunnitellut tehtaan kaikki sotien jälkeiset rakennukset. Hän aloitti uransa Erkki Huttusen toimistossa 1930-luvulla, toimi jonkin aikaa teollisuuden ja kaupan rakennustehävissä kunnes vuonna 1942 tuli Tukkukauppojen Oy:n rakennusosaston johtoon. Täällä hänen töitään olivat mm. Turun tuotantolaitokset ja Tukon pääkonttori Helsingissä.

Tehdasrakennus on 1980-luvulla siirtynyt vankilakäyttöön, samaten työnjohtajien asuinrakennus. Insinööritalo on ostettu yksityiselle ja Pikkumikkelistä muodostettu asunto-osakeyhtiö.

Teollisuushistoriallisesti tärkeä, arkkitehtonisesti korkeatasoinen asuinalueen sisältävä tehdasalue.

19. JOKELAN ASEMA

Maamme ensimmäisen rautatien, Helsinki-Hämeenlinna -radan rakentaminen alkoi keisarin vuonna 1857 antamalla käskykirjeellä. Viiden vuoden töiden jälkeen rata oli valmis vuonna 1862 ja otettiin lopullisesti käyttöön vuotta myöhemmin. Koko rataosalla oli aluksi vain viisi asemaa, joiden sijaintiin vaikuttivat etupäässä tekniset seikat. Tämä ei ajan mittaan riittänyt, ja asemia perustettiin lisää. Tuusula sai Järvenpään rinnalle viisi muuta liikennepaikkaa.

Aloite pohjoisen Tuusulan asemasta tehtiin jo vuonna 1862. Perusteluina olivat Nurmijärven keski- ja itäosien sekä Pohjois-Tuusulan liikennetarpeet. Paikalliset asukkaat lupautuivat myös rakentamaan tien Nukarista Tolkinojalle, mistä tosin oli jo aiempi kihlakunnanoiden päätös (tiestä ks. 178).

Jokelan aseman perustamispäätös tehtiin samana vuonna. Liikennepaikka oli käytössä jo ennen vuosina 1874-75 rakennetun asemarakennuksen valmistumista ja kasvatti vuodesta 1874 alkaen ympärilleen nykyisen taajaman teollisuuslaitoksineen.

Pienen, varsin vaatimattoman asemarakennuksen suunnitteli Knut Nylander, joka oli rautateidemme johtava suunnittelija 1880-luvun puoliväliin asti. Rakennusta laajennettiin vuonna 1903 poikkipäädylä, jonka suunnitteli Nylanderin seuraaja, arkkitehti Bruno Granholm. Pienten asemien laajentaminen oli hyvin tavallista. Rakennus on joitakin yksityiskohtia lukuunottamatta säilyttänyt ulkoasunsa, sisätilat ovat sen sijaan muuttuneet.

Muut asema-alueen rakennukset ovat 1800-luvun lopusta. Aseman eteläpuolelle valmistui vuonna 1880 asemapäällikön asuinrakennus ulkohuoneineen ja pienine puistoineen. Aseman pohjoispuolella on säilynyt asemamiehille rakennettu, alunperin kolme asuntoa käsittänyt talo. Radan itäpuolella on virkailijoiden viisi vuotta nuorempi asuinrakennus ja asema-alueen eteläpäässä kaksi varastorakennusta.

Jokelan teollisuustaajaman historiallinen lähtökohta, rakennushistoriallisestikin arvokas asema-alue.

20. JOKELAN TYÖVÄENTALO

Jokelan teollisuus- ja asemataajamaan perustettiin työväenyhdistys vuonna 1905. Monien muiden yhdistysten tavoin sen perustamista vauhditti vireillä olleen äänioikeusuudistuksen ajaminen. Jokelalaiset osallistuivat mm. saman vuoden suurlaktoon. Yhdistys vuokrasi tilaisuuksiinsa Hausjärven puolella sijainneen Grönqvistin pianotehtaan salia. Vuonna 1906 yhdistys osti tontin Palojoen varresta. Tontilla tuolloin sijainnut nelihuoneinen myllytupa muodostaa yhä työväentalon vanhimman osan, jossa nykyisin sijaitsevat keittiö ja ravintola.

Yhdistys ryhtyi talkoisiin, ja myllytuvan laajennus, juhlasali valmistui kesällä 1907. J. Helkin laati suunnitelmat ja Heikki Kalaporras johti töitä. Seuraavan kerran rakennusta laajennettiin vuosina 1912-13. Fredrik Vuoren suunnittelema näyttämön laajennus toteutettiin vuonna 1925. Vielä ainakin 1930-luvulla kattoa uusittaessa oli kateaineena päre.

Jokelan työväenyhdistys pohti koko 1950-luvun uuden työväentalon rakentamista. Uudisrakennuksen piirustukset tilattiin ja saatiin. Odoteltaessa vanhan talon sisätilat modernisoitiin perusteellisesti vuosikymmen lopulla. Uudisrakennushankkeiden lopullisesti rauettua on rakennuksessa vuosina 1981-85 tehty talkootöinä perusteellinen saneeraus.

Työväentalon vaiheet ovat samankaltaiset kuin monilla muilla paikkakunnilla, lähimpänä Hyrylän ja Paijalan Koskenmäellä. Talon rakennushistorian merkittävin piirre ovat toistuneet, pääosin talkootöinä tehdyt laajennukset, muutokset ja kunnostukset. Rakennuksen julkisivut ovat säilyttäneet vanhan ilmeensä ja materiaalinsa, sisätilat ovat pinnoiltaan ja myös huonejaoltaan uusiutuneet. Talon kulttuurihistoriallinen arvo perustuukin sen historialliseen merkitykseen "väen ja liikkeen kohtaupaikkana". Työväenyhdistys ja sen talo ovat olennainen osa Jokelan vaiheita.

Työväentalo kertoo julkisivuissaan vaiheistaan; hirsirunkoisen rakennuksen vuoraustapa ja ikkunamuodot vaihtelevat, eri rakennusvaiheet voi erottaa toisistaan. Rakennus on satulakattoinen, katettu pellillä, maalattu punaiseksi. Pihalla on pieni ulkorakennus, sillalta pihalle johtaa korkeaksi kasvanut kuusiaita.

Historiallisesti arvokas, useassa vaiheessa rakennettu työväentalo.

21. LEPOLAN (PERUS)KOULU

Lepolan koulutontille Jokelassa on rakennettu kolmen isännän, Hausjärven kunnan, Hyvinkään kauppalan ja lopulta Tuusulan kunnan ohjauksessa. Tontin rakennukset kattavat ajallisesti koko 1900-luvun ja muodostavat näin mielenkiintoisen leikkauksen koululaitoksen historiaan.

Vuodet 1925-26 käytettiin kouluna vuonna 1902 valmistunutta Lepolan tilan päärakennusta. Tämän jälkeen se muutettiin opettajain asunnoiksi. Muutospiirustukset on signeerannut arkkitehti Toivo Salervo, joka myös suunnitteli samana vuonna rakennetun uuden koulutalon. Vuonna 1913 arkkitehdiksi valmistunut Salervo oli erikoistunut juuri oppilaitosten, niin kansa- ja oppikoulujen kuin kansanopistojen suunnitteluun. Hänellä oli piirustuksen, veiston ja kaunokirjoituksen opettajan pätevyys. Salervo työskenteli Jyväskylän seminaarin opettajana ja kouluhallituksen tarkastajana, vastuullaan myös rakennusasiat.

Salervon koulutalo on klassistishenkinen, tyyliiltään hallittu ja niukkailmeinen. Sivukäytävän vierelle arkkitehti sijoitti peräkkäin luokkahuoneen ja veistosalin, käytävän pihan puolelle pienen koulukeittolan. Pieni keittiösiipi laajennettiin vuonna 1939 rakennusmestari Heikki Siikosen piirustusten mukaan käsityösaliksi, jolloin veistosalista tehtiin tavallinen luokkahuone. Julkisivuissaan Siikonen on noudattanut Salervon muotokieltä.

Tontin vastakkaiseen kulmaan rakennettiin vuonna 1951 arkkitehti V.J. Myyrinmaan suunnittelema, kaksikerroksinen, tiilinen, rapattu koulutalo. Rakennus on jaettu kahteen osaan. Länsiosaan sijoitettiin luokkahuoneet, itäosaan opettajien asunnot. Rakennus on satulakattoinen ja kertoo jo julkisivuillaan paljon sisätilojensa rakenteesta. Niinpä pihan puolella kulkevalla käytävällä on ikkunoita harvemmassa kuin rakennuksen toiselle sivulle ryhmitetyissä luokkahuoneissa. Taloon on 1980-luvulla rakennettu uusi pihasiipi.

Toivo Salervon 1926 suunnittelema tyylikäs ulkorakennus korvattiin 1966 autotallilla. Rakennukset sijaitsevat väljän tontin laidoilla, ja niiden väliin jää laaja piha. Tontin laitoja reunustaa puusto.

Kolme rakennusta, jotka ovat edustava pitkittäisleikkaus 1920- ja 1950-lukujen kouluarkkitehtuurista ja sen täydennysrakentamisesta.

22. JOKELAN PIENTALOASUTUS

Jokelan teollisuustaaajama kehittyi 1870-luvulta lähtien. Vielä 1900-luvun alkuun mennessä ei ilmeisesti ollut kehittynyt kovin tiheää asutusta. Radan varteen, aseman läheisyyteen oli noussut joi-takin asuin- ja liikerakennuksia. Lähiseuduilla oli Jokelan kartanon ja mm. pappilan torppia. Tiilitehtaat majoittivat työntekijöitään pitkiin yksikerroksisiin kasarmeihin. Koska tuotanto ei aluksi ollut ympärivuotista, monet työntekijät lienevät sesonkiaikoina tulleet lähiseiltä tiloilta, torpilta ja muilta mökeiltä. Toisaalta, jos taa-jamaluonteista asutusta olikin ovat vanhimmat rakennukset lähes täy-sin hävinneet. Esimerkiksi ns. Puuteen kujalla, Tiilimäellä oli vuok-rakasarmeja, jotka on sotien jälkeen purettu.

Jokelan maiden palstoittaminen alkoi toden teolla 1920-luvulla, jol-loin esimerkiksi myytiin Riihihaan ensimmäiset tontit. Riihihaka sai jo 1920-luvulla pääpiirteissään nykyisen asunsa. Muita, 1930-luvun alkuun muodostuneita pientaloalueita oli (nykyisten) Ridasjärven- ja Keskustien välissä, asemansseudulla sekä tuolloisella Hausjärven puo- lella, Siljalantien ja Vanhatien varrella sekä Jokivarrentien poh- joispäässä. Radan itäpuolen asutuksen tihentymistä osoittaa myös Le- polan koulun perustaminen 1920-luvun puolivälissä.

*A. J. M. M. M.
Kokkosen
vii alla*

Jokelan tiilitehtaan ja kartanon omistaja Johannes Blenner palstoitti vuonna 1930 kymmeniä, pitkälle toistasataa asuintonttia. Ne muodosta- vat yhä Jokelan pientaloasutuksen rungon. Lieneekö syynä ollut val- misteltu, vuonna 1931 voimaan tullut asemakaavalaki, jossa säädeltiin jonkin verran myös Jokelan kaltaisten maaseututaajamien rakentamista. Vuonna 1938 annettiin määräys Jokelan kaavoittamisesta.

Asutusta tihensivät 1940-50-luvuilla siirtoväen asuttaminen ja rintamamiestontit. Seurakunnan maista erotettiin jo vuonna 1940 tiloja karjalaisille. Asutustoiminta kuului kuntien tehtäviin jo 1910-luvul- ta lähtien, ja Tuusulan kunta osti ja möi edelleen rintamamiestontte- ja vuodesta 1945 alkaen. Pertun asuinalue syntyi tuolloin.

Vuodelta 1963 oleva tilasto tiivistää Jokelan rakentamisen historiaa. Noin 500 asuinrakennuksesta 13 % oli vuotta 1920 vanhempia, 27 % so- tien väliseltä ajalta, 22 % 1940-luvulta, 36 % 1950-luvulta ja vain pari prosenttia 1960-luvulta. Näin siis lähes 60 % asuintaloista oli 1940-50-luvuilta ja yli neljännes 1920-30-luvuilta. Yhteensä niiden osuus oli yli 90 %.

1920-50-lukujen pientalot muodostavat yhä tänään yhtenäisiä, viehät- täviä asuinalueita. Tyypillisin rakennus on puolitoistakerroksinen ja satulakattoinen, pienellä kuistilla varustettu omakotitalo. Vanhemmat talot ovat hirrestä, uudemmat jo tiilirakenteisia. Puutarhamaiset tontit on usein ympäröity pensasaidoilla. Parin viimeisen vuosikymme- nen aikana on kuitenkin rakennettu ympäristöön huonosti istuvia "lät- tähätuja", "legotaloja" ja elintasosiipiä. Vanhempia taloja on kun- nostettu tarpeettoman kovkouraisesti mm. lisälämmönerityksillä sekä muuttamalla vuorauksia, ikkunoita ja maaleja.

Joitakin Jokelan rakennuksista kannattaa erikseen mainita.

- Siljalantien koillispäässä (no 34) on 1900-luvun alussa rakennettu Koskirinne -niminen pieni asuinrakennus. Sen on pystyttänyt muurari Ahlfors. Taitekattoisessa, yksikerroksisessa hirsitalossa kiinnittävät huomiota mm. koristeelliset ikkunoiden kehyslaudat.
- Siljalantie 16:ssa on kaksikerroksinen, mahdollisesti 1920-luvulla rakennettu klassistishenkinen kahdeksan asunon vuokratasarmi. Rakennus on säilyttänyt hyvin vanhan ulkoasunsa ja interiöörinsä ainakin eteis- ja porrastiloissa. Talo on näkyvällä paikalla mäen päällä.
- Rautatieaseman itäpuolella, Siljalantien ja Asemapolun risteyksessä ovat ns. Wiklundin ja Pullin talot. Satulakattoinen, leveärunkoinen Wiklundin talo on mahdollisesti jo 1800-luvun lopusta. Sen omisti tuolloin kauppias Bygglin. Vuosisasan alussa tämän Toivolan nimellä kulkevan palstan osti kauppias Ewald Wiklund. Rakennuksessa on ollut paitsi kauppa myös mm. puhelinkeskus.
- Pullin talo eli Kotilehto on alaosaltaan 1800-luvun hirsirakennus. Taitekattoinen, lautarakenteinen yläkerta, pihan ristipääty ja altaaniosa ovat 1930-luvulta. Talossa on alusta lähtien ollut kauppa. Liike lopetettiin vuonna 1970.
- Riihihaan vanhimpiin taloihin kuuluu Päivärinne. Se sijaitsee vuonna 1926 Pikkutemmossa erotetulla tontilla. Paikan ensimmäinen omistaja Frans F. Stenman siirrätti talonsa samoihin aikoihin Terijoelta. Se on varsin koristeellinen, monin tavoin vuorattu satulakattoinen hirsirakennus.
- Kolsan tiilitehdas on 1950-luvun vaihteessa rakentanut kuusi tiilistä yhden perheen asuintaloa Päiväkummuntien eteläpäähän. Näiden tyylikkaiden, satulakattoisten ja roiskerapattujen talojen yksityiskohtia ovat tiilipilareiden kannattamat kuistit ja ikkunoiden ryhmitys.

Edellä luetellut rakennukset eivät ole ainoita arvokkaita tai Jokelan taajamakuvan kannalta tärkeitä kohteita. Ne on tarkoitettu antamaan jonkinlaisen käsityksen siitä, minkälaisia vaiheita Jokelan rakentamiseen saattaa sisältyä. Taajama kokonaisuudessaan tarvitsisi perusteellisemmän erikoisselvityksen suunnittelun, rakentamisen ja korjausrakentamisen pohjaksi.

Pääosin 1920-50-luvuilla syntyneet pientaloalueet ovat keskeinen osa Jokelan radanvarsitaajaman ilmettä.

23. KOLSAN TIILITEHDAS

Kolsan tiilitehdas on Jokelan kahdesta historiallisesti merkittävästä tiilitehtaasta nuorempi. Sen perusti vuonna 1899 Nurmijärven Raalan kartanon omistaja A.G. Adlercreutz, joka osti tarkoitukseen samannimisen Paijalan kylän mailla sijainneen torpan.

Jo vuonna 1903 tehdasta uudistettiin hankkimalla mm. höyrykone ja rakentamalla rengasuuni. Tehtaalla säilyneen, vuoteen 1967 käytetty uuni tosin ilmoitetaan rakennetuksi jo 1899. Vuonna 1908 tehdas siirtyi kauppias Joh. Pelinin omistamalle Kolsan Maatila- ja Tiilitehdas Oy:lle. Tehtaan maa-alueita laajennettiin samana vuonna 350 hehtaarilla. Kolsan tuotanto oli lähes Jokelan tiilitehtaan suuruinen, esimerkiksi vuonna 1911 5.9 milj. tiiltä.

Tehdasta on 1920-luvun vaihteen uudistusten, mm. sähkövoimaan siirtymisen jälkeen uudistettu useassa vaiheessa. Vuonna 1935 jääkärikapteeni Olli Paloheimo osti tehtaat KOP:lta ja ne säilyivät samoilla omistajilla vuoden 1985 loppuun, jolloin tehtaan toiminta lakkautettiin. Vuonna 1939 aloitettiin laaja uudistusohjelma, tuotantoa automatisoitiin sekä rakennettiin sähkörata ja ulkokuivaamo. Vuonna 1946 rakennettua kamarikuivaamaa laajennettiin ensimmäisen kerran seuraavan vuosikymmenen alussa. 1950-luvulla rakennettiin uusi konehuone, konttori- ja sosiaalitilat ja kestopohjainen ulkovarastoalue. Uudistukset ja laajennukset jatkuivat myös 1960-70-luvuilla. Vuonna 1976 tuotanto oli 17,6 milj. tiiliputkea - putki oli tehtaan viimeisten vuosikymmenten päätuote.

Aivan rautatien itäpuolella sijaitsevan tehdasalueen yleisilme on lähinnä 1950-luvun ja sitä nuoremman rakentamisen tulosta. Varsinaisen tehdasrakennuksen pohjoispää on ilmeisesti jo vuosisadan vaihteesta, ja sen sisällä on säilynyt mainittu tehtaan ensimmäinen rengasuuni, itsessään jo teollisuushistoriallinen muistomerkki. Radan länsipuolella, peltoaukean takana sijaitsevat omana ryhmänään tehtaan isännöitsijän vuosisadan vaihteen tienoilla rakennettu asuinrakennus (Mäntylä), yksikerroksinen työväenkasarmi vuodelta 1900 ja kaksi vuonna 1948 rakennettua kahden perheen tiilitaloa. Alueella on hopeapajurivejä ja isännöitsijän pihalle johtaa koivukuja. Rakennuksen alapuolella on pari maatalouteen liittyvää tiilistä ulkorakennusta.

Historiallisesti ja maisemallisesti tärkeä tehdaskokonaisuus.

24. TAKA-HORNA, KELLOKOSKI

Järvenpään isojaossa 1780-luvun alussa muodostettiin sen takametsistä kymmenen kruunun uudistilaa, Horna niiden joukossa. Tilan otti viljelläkseen Helsingin pitäjältä muuttanut Niilo Niilonpoika. Vuonna 1804 Horna jaettiin kahtia, ja näin syntyneet tilat ovat olleet lähökohtana nykyisille Etu- ja Taka-Hornan tiloille.

Taka-Hornan pitkään autiona olleet rakennukset ovat päässeet erittäin huonoon kuntoon. Parityyppisen hirsirakenteisen, pitkänurkkaisen päärakennuksen vanhin osa lienee jo 1800-luvun vaihteesta. Rakennusta on myöhemmin jatkettu. Sisällä ovat mm. välikatot jo romahtaneet. Asuinrakennuksen vieressä on mahdollisesti samanikäinen hirsiaitta, jonka päässä sijainnut hevostalli on myöhemmin purettu. Navettaakaan ei enää ole olemassa. Jonkin verran päärakennuksen takana on pari 1900-luvun alussa rakennettua mökkiä, joista ainakin toinen on ollut syytinkikäytössä.

Rakennukset sijaitsevat maisemallisesti kauniilla paikalla. Tontti rajautuu luoteessa pieneen metsikköön, kaakossa on peltoaukea ja sen reunan metsikössä Etu-Hornan tila.

Arvokas, mutta huonoon kuntoon päässyt 1800-luvun alun maatila.

25. ETU-HORNA, KELLOKOSKI

Horna oli yksi Järvenpään ja Tuomalan takamaille 1780-luvun isojaossa muodostetuista kymmenestä kruunun uudistilasta. Tila jaettiin kahtia jo vuonna 1804, ja näin syntyneet tilat olivat lähtökohtana nykyisille Etu- ja Taka-Hornalle.

Etu-Hornan rakennukset sijaitsevat Suoläänin keskelle jäävässä metsäsaarekkeessa. Voimakkaasti uusittu, vanhat piirteensä menettänyt hirsinen, pystyvuorattu ja satulakattoinen päärakennus on vuodelta 1880. Pihan luoteisreunan aitta on vuodelta 1795 ja siirretty tänne Ohkolasta 1800-luvulla. Sitä on jatkettu tallilla. Tiilisen, vuonna 1964 uusitun navetan vanhin osa on vuodelta 1918.

Historiallisesti jonkin verran arvokas tilakeskus.

26. NUMMENKYLÄN KOULUT

Nummenkylän vanhalla koulutontilla on kaksi rakennusta, entiset ylä- ja alakansakoulu. Tontti sijaitsee lähellä Järvenpään rajaa Vanhan Valtatien eli Mäntsälään vieneen maantien varrella. Alakoulun rakennushistoria on hyvin tiedossa, sen sijaan yläkoulun vaiheet ovat hämärämmät.

Näyttää siltä, kuin Nummenkylään olisi jo vuonna 1877 perustettu kansakoulu. Koulun tiloista ei ole tietoja. Valtionarkistossa säilytetävissä asiakirjassa oleva piirustus osoittaa, että 1910-luvun alussa olemassa ollut koulutalo oli rakennettu kouluylihallituksen vuoden 1892 mallipiirustuksen nro 7 mukaan. Vuonna 1911 kunnassa todettiin, että Nummenkylän koulutalo oli jo vanha ja kaipasi korjausta. Näyttää siltä, kuin vanha koulu olisi 1910-luvun mittaan kunnostettu osapuulle nykyasuunsa, ja että sitä uusittaessa olisi käytetty hyväksi Yrjö Sadeniemen vuoden 1910 mallipiirustuksia.

Yläkoulu on pohjakaavaltaan suorakaide, jossa pohjoispään kaksi luokkaa (toinen veistosali) levenevät päätykolmioilla katetuiksi sivurisaliiteiksi. Kapeammassa eteläpäässä on kuistin erottama opettajan keittiön ja kahden huoneen asunto. Julkisivuiltaan niukasti jugend-tyylinen rakennus muistuttaa suuresti Ruotsinkylän vuonna 1917 valmistunutta ruotsinkielistä koulua.

Yläkoulun pohjoispuolella oleva alakoulu rakennettiin vuosina 1928-1929. Siinä noudatettiin rakennusmestari Arvo Elon vuonna 1924 Nahkelan alakoululle laatimia suunnitelmia. Julkisivultaan klassistinen, satulakattoinen hirsirakennus muistuttaakin muita 1920-luvun alakouluja. Poikittain eteläpäässä oleva luokka vie lähes puolet pohjalasta, oppilaseteinen ja opettajan keittiön ja huoneen asunto loput. Koulun urakoi maanviljelijä Rikhard Laine. Pihalle rakennettiin sauna, jonka suunnitteli rakennusmestari J.A. Aarnio vuonna 1928.

Rakennushistoriallisesti ja historiallisesti arvokkaat 1900-luvun alun koulurakennukset.

27. KAUNISNUMMI, KELLOKOSKI

Kaunisnummi on vuonna 1783 isojaon yhteydessä perustettu kruunun uudistila, joka lunastettiin perintötilaksi vuonna 1834. Sitä ennen tilaa viljeltiin Järvenpään kartanon yhteydessä. Tilan omistajat ovat vaihdelleet, nykyisillä omistajillaan se on ollut 1920-luvun alusta.

Tilan rakennukset sijaitsevat puistomaisella pienellä kummulla, peltoaukeiden ympäröimänä. Tontin korkeimmalle kohdalle sijoitettu päärakennus on vanhimmalta osaltaan 1860-luvulta. Rakennusta on myöhemmin, mahdollisesti vuonna 1878 jatkettu. Hirsirakenteisen, pystyvuorattun ja satulakattoisen talon ilme on joiltakin yksityiskohdiltaan muuttunut, mutta se on pääosin 1800-luvun lopun asussaan. Päärakennuksen alapuolella on jäänteitä puretun asuinrakennuksen kivijalasta.

Muut rakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta, talli vuodelta 1910, navetta yhdeksän vuotta nuorempi, tiilinen aitta 1930-luvulta ja mansardikattoinen työväen asuinrakennus ilmeisesti 1910-luvulta. Koko tontti on puistomainen korkeine kuusialtoineen, koivukujineen ja lehtipuineen.

Rakennushistoriallisesti kiintoisa, maisemallisesti tärkeä suurtilan tilakeskus 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta.

28. MALMARI, KELLOKOSKI

Malmarin perustana on vuonna 1784 perustettu kruununuudistila, joka ostettiin perinnöksi 1830 - 1840 -luvulla. Tila jaettiin vuonna 1904 kahteen, sittemmin kolmeen osaan. Malmariin yhdistettiin vuonna 1921 osa Vähänummen kruununuudistilasta ja vuosikymmenen lopussa puolet vastaavasta Murron tilasta.

Malmari sijaitsee Järvenpään ja Kellokosken välisen tien varrella, hongikkoisella nummella. Vuonna 1924 työväenasunnosta laajennettu mansardikattoinen päärakennus paloi vuonna 1935. Uusi talo pystytettiin rakennusmestari Väinö Siikosen piirustusten mukaisesti vielä samana vuonna. Rakennusta on kuvattu vuonna 1939 seuraavasti: " ... kaksikerroksinen, vaaleankeltaiseksi rapattu päärakennus, joka muistuttaa sekä empiretyyliä että vuosisadan lopun huvilarakennuksia leveähköine ristipäätyineen ja yläkerran kapeine kaari-ikkunoineen. Alakerran ikkunat sitä vastoin ovat hyvin leveitä, mutta niissäkin esiintyy empiresävy siinä, että ne ullakoiden puoliympyräikkunoiden kanssa muodostavat ryhmiä. Eteläsivulla on avovilpola, jonka yläpuolella on sen pylväiden kannattama altaani. Rakennus tekee sopusuhtaisen ja keveän maalaistalotyylin vaikutuksen."

Totta onkin, että Malmari on 1930-luvun maalaistaloksi varsin iso ja asultaan mielenkiintoinen. Rakennuksen edustalla on jäänteitä vuonna 1932 laaditusta, vain osaksi toteutetusta puistosuunnitelmasta. Piha-piiriin kuuluu aitta, navetta ja vanhan päärakennuksen paikalle rakennettu kanala. Metsäsaarekkeen reunassa sijaitsevan talon peltoaukeat jäävät sen koillispuolelle.

Rakennushistoriallisesti kiinnostava, poikkeuksellisen komea 1930-luvun maatalon päärakennus.

29. MURTO, KELLOKOSKI

Murto on Järvenpään ja Tuomalan yhteisistä takamaita isojaossa 1780-luvun alussa erotettu uudistila. Sen ensimmäiseksi viljelijäksi tuli yksi Kyrölän kartanon omistajista kersantti Karl Bucht. Omalla, Kyrölästä erotetulla Nygårdin tilallaan asunut Bucht on mahdollisesti viljelyttänyt tilaa lampuodilla.

Murron nykyiset rakennukset ovat 1900-luvun vaihteesta. Satulakattoinen, pysty- ja vaakavuorattu hirsinen päärakennus on vuodelta 1906. Rakennusta on myöhemmin jonkin verran muutettu, olennaisin lisäys on 1959 rakennettu uusi siipi. Pihan matala hirsiaitta on vuodelta 1899. Päärakennuksen kanssa samanikäisessä tiilinetassa on 1930-1940-luvuilla toiminut pieni kattotiilitehdas. Rakennukset sijaitsevat Nummenkylän peltoaukealle pistävän metsäsaarekkeen eteläkärjessä.

Maisemallisesti huomionarvoinen maatilan talouskeskus.

30. Furunäs, Kellokoski

✓ TEKSTI PUUTTUU?????

31. JYSKELÄ, KELLOKOSKI

Jyskelän historia juontaa 1780-luvulla Järvenpään takamaille perustetusta Haarajoen kruununuudistilasta. Se halottiin jo 1790-luvulla kahteen osaan, ja toisesta näistä eli Rödbackan tilasta on myöhemmin kehittynyt Jyskelä. Nykyisen nimensä se sai vuosina 1924-1925, jolloin tila erotettiin Metsäniitystä.

Jyskelä sijaitsee Kellokosken kaakkoiskulmassa, lähellä Järvenpään rajaa ja Haarajoen pientaloasutusta. Tilan rakennukset ovat metsäimäällä, vähitellen kaventuvan peltomaiseman reunassa. Rakennettava moottoriliikennetie liittymineen tulee lähivuosina lopullisesti mullistamaan perinteisen maiseman.

Tilan päärakennuksen vanhimman osan ikä ei ole tiedossa, mutta se lienee viime vuosisadalta. Rakennus ja pihapiiri saivat nykyisen asunsa 1920-luvun alun ja 1930-luvun lopun muutostöissä. Ministeri Emil Hynninen rakennutti taloon toisen kerroksen vuonna 1920. Tuolloin myös koko rakennus rapattiin. Taitekaton katteena oli aluksi pääre, mutta se muutettiin tiileksi 1930-luvulla. Pihan rakennuksista hirsinen aitta on viime vuosisadalta, tiilinavetta vuodelta 1922 ja kanala vuodelta 1937.

Mainittu Emil Hynninen (1882-1947) oli merkittävä maatalous- ja sosiaalipoliitikko. Hynninen oli mm. Pellervo-seuran toiminnanjohtaja, lukuisissa maatalouden korkeissa luottamustehtävissä sekä Oy Alkoholiliikkeen toimitusjohtaja. Lisäksi hän oli 1920-1930-luvuilla sekä kulkulaitos- että sosiaaliministerinä.

Tila liittyy myös Tuusulan maamiesseuran historiaan. Sen Hynniseltä ostanut Maatalousseurojen Keskusliiton toiminnanjohtaja, agronomi Jalmari Jyske herätti yhdistyksen vuonna 1925 uudestaan henkiin. Jyske oli seuran johdossa vuoteen 1944. Jyskelä on yksi tiloista, joille maamiesseura laati 1930-luvulla erityisen puutarhasuunnitelman. Sen teki puutarhuri V. Olli.

Henkilöhistoriallisesti kiintoisa, maisemallisesti tärkeä maatila.

32. KOSKELA, KELLOKOSKI

Koskela on mahdollisesti Kellokosken kartanon vanha torppa. Sen taitekattoinen, punainen päärakennus on rakennettu kahdessa vaiheessa. Hirsirakenteinen vanhempi osa sisältää ainoastaan keittiön ja kamarin, mutta rakennusta on 1920-luvun vaihteessa jatkettu lautarakenteisella salilla ja korotettu ullakolla. Pihapiiriin kuuluu päärakennuksen kanssa kutakuinkin samanikäinen, taitekattoinen, hirsinen, sisältä myöhemmin uusittu navetta. Pihan muut rakennukset ovat nuorempia.

Vaatimaton vuosisadanalun tilakeskus.

33. KELLOKOSKEN RUUKKI

(Historia) Kellokosken eli Marieforsin rautaruukki on maisemallisesti maamme yhtenäisimpiä ja kauneimpia rautateollisuuden muistomerkkejä. Tuusulan koilliskulmassa sijaitsevan ruukin rakennukset ovat pääosin 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alkupuolelta, mutta tehdasalueen rakenne on lähes sama kuin jo 1800-luvun alussa.

Koskenkylän ruukin omistaja kapteeni Lars Falck sai vuonna 1795 luvan siirtää ruukkinsa laitteet ja taontaoikeuden Kellokoskelle. Kellokosken rälssitilan haltija, sotakomissaari Lars Olof Nysten osti vielä samana vuonna Falckin oikeudet ja rakensi itse ruukin. Ruukilla oli kankivasara ja sen kaksi ahjoa sekä nippu- ja naulavasara. Koskessa oli jo ennestään mylly ja kotitarvesaha.

Kauppias Johan Solitanderille siirtynyt ruukki paloi ensimmäisen kerran vuonna 1813 mutta rakennettiin heti uudestaan. Tämän jälkeen laaditut palovakuutusasiakirjat antavat hyvän kuvan laitosten tuolloisesta asusta. Vasarapaja, hiilihuone ja rautavarasto sijaitsivat kosken rannalla. Lautarakenteiseen pajaan kuului viisi vesiratasta, kankirautavasara ja sen kaksi ahjoa sekä yhteisen vesirataksen käyttävät yksi nippu- ja kaksi naulavasaraa. Hiilihuone oli varhopatsarakenteinen ja taitekattoinen. Länsirannalla olivat hirsinen mylly ja lautarakenteinen, vuonna 1804 pystytetty kaksiraaminen saha. Ruukinkartano talousrakennuksineen oli tuotantorakennusten koillispuolella, työntekijöiden asuinrakennukset patoaltaan itärannalla nykyisen sairaalan alueella.

Vuonna 1837 ruukki siirtyi Pohjanmaallakin kolme rautatehdasta omistaneelle Lars Magnus Björkenheimille. Rakennukset uusittiin vuoden 1858 palon jälkeen tiilistä ja vanhoista saksalaisahjoista siirryttiin ns. franchecomté-ahjoihin. Laitteet, mm. uusi puhalluskone hankittiin pääosin Ruotsista. Kartanoa ja sahaa lukuunottamatta ruukki myytiin vuonna 1865 John Wilhelm Wahrenille, joka muutti sen osakeyhtiöksi (Mariefors Bruks Aktiebolag). Vasaroita oli tuolloin kolmenlaisia ja viisi kappaletta. Wahren muutti tuotantotavan 1870-luvun alussa ns. lanchashireahjoiksi ja teetätti muitakin teknisiä uudistuksia. Nopeasti kasvanut ja kehittynyt tehdas teki konkurssin vuonna 1880 ja myytiin 1882 Taalintehtaan entiselle omistajalle Wolter Ramsaylle. Ramsay palasi vanhaan taontatekniikkaan, mutta myi ruukin jo vuonna 1896 Björkbodassa toimineelle C.F. Carlanderille ja Vilh. Peterzonille. Herrat uusistivat tehtaan perusteellisesti, mutta se paloi jo vuonna 1898. Tehtaat rakennettiin heti uudestaan, nyt kokonaan tiilestä. Myös uusia työväenasuntoja rakennettiin. Tuotanto oli 1900-luvun alussa laaja, käsittäen meijeri- ja talousastioita, työkaluja ja rakennustarvikkeita. Uusia tehdasrakennuksia rakennettiin vielä 1930-luvulla, mm. ns. Lasipalatsi ja voimalaitos. Fiskars Oy osti tehtaat 1960-luvulla mutta lopetti oman teollisen toimintansa 1980-luvun alkuun mennessä. Tiloissa toimii nykyisin pienteollisuutta.

(Tiivistelmä Erkki S. Härön laatimasta, museovirastossa säilytettävästä ja tekeillä olevaan rautaruukijulkaisuun sisältyvästä tekstistä).

(Nykytilanne)

Teollisuusrakennukset sijaitsevat padotun Kellokosken molemmilla rannoilla. Jokilaakso on ruukin paikalla syvä ja kapea, joten tehdasrakennukset ovat kauempaa katsottuina lähes näkymättömissä. Kosken poikki johtava pato on korkea ja sen yläpuolella oleva patoallas suurehko. Padon yhteyteen on 1932-1933 rakennettu voimalaitos.

Ruukin tehdasrakennuksista pääosa sijaitsee kosken itärannalla. Niiden rungon muodostavat kaksi joensuuntaista, vuosina 1898-1899 rakennettua punatiilistä pitkää rakennusta. Niistä lähempänä jokea olevaan sisältyy osia 1850-luvun lopulla rakennetusta tiilisestä vasarapajasta. Rakennuksia on myöhemmin jonkin verran muutettu ja laajennettu, mm. funktionalistinen konttorirakennus itäisen tehdasrakennuksen pohjoispäässä on vuodelta 1936. Kosken länsirannalla oleva tehdasrakennus (entinen valimo, lämpökeskus ym.) on rakennettu 1939-1950. Sen eteläpuolella on 1961 valmistunut tehdasrakennus. Hieman kauempana rantapenkereen päällä vanhempien tehdasrakennusten kaakkoispuolella on komea funktionalistinen betonirakenteinen kolmikerroksinen meijeriastiateshdas vuodelta 1938 (ns. "Lasipalatsi"). "Lasipalatsin" ja muiden teollisuusrakennusten välillä on ruukkimaiseman kannalta tärkeä matalahko, pääasiassa tiilinen rakennusrivi (varastoja, tinaamo ym.).

Marieforsin muun rakennuskannan keskipisteenä on hirsinen, taitekattonen ruukinkirkko. Vuonna 1800 rakennettu kirkko on korjattu perusteellisesti vuonna 1930 ja uudelleen 1951. Myös rakennuksen kuisti on taitteinen. Julkisivuille antaa erikoista koristeellisuutta ikkunoiden päällä olevat kruunuaiheet. Kirkon ulkopuolelle on eräänlaiseksi muistomeriksi siirretty vanha nelitahtinen petroolimoottori "Maja".

Kirkon länsipuolella väljän kentän ympärillä ovat ruukin entiset työväenasunnot. Kaikki säilyneet rakennukset ovat useammalle ruokakunnalle tarkoitettuja kasarmeja. Niistä vanhin, Keskitalo, on ilmeisesti 1800-luvun alkupuoliskolta. Aukion pohjoissivulla olevat kaksi pitkää yksikerroksista rakennusta, Kirkkotalo ja Kaivotalo, on rakennettu 1800-luvun jälkipuoliskolla. Ruukin uudisrakennusvaiheen yhteydessä 1897 valmistuivat kaksi kookasta kaksikerroksista työväenkasarmia, Suurtalo ja Pientalo. Nämä Björkbodasta muuttaneille työntekijöille tarkoitetut rakennukset, kuten myös uudet tehdasrakennukset, urakoi rakennusmestari Puranen.

Hieman erillään muista työväenkasarmeista sijaitsee 1901 tehtaan pelitsepille rakennettu kaksikerroksinen Rauhavilla. Nuorin työväenkasarmeista on 1908 valmistunut Uustalo.

Marieforsin ruukki ja Kellokosken tila joutuivat eri omistajille 1865. Tällöin jouduttiin ruukkia varten rakentamaan uusi ruukinkartano ja konttorirakennus. Ne sijoitettiin teollisuusrakennusten kaakkoispuolelle rantapenkereen päälle. Rakennukset olivat valmiina ainakin jo 1869. Ne olivat pienehköjä ja yksikerroksisia puurakennuksia, joiden ulkoasu oli rikkaasti koristeltu puuleikkauksin. Molemmat talot (Bruna Villan ja Gröna Villan) ovat yhä jäljellä, joskin huomattavasti muutetussa ja karsitussa asussa. Sen sijaan pihan kolmannella sivulla ollut kookas varastorakennus on purettu. Pihapiirin tuntumassa oleva kolmas asuinrakennus, Lilla Villan, on 1800-luvun lopulta.

✓ Kellokosken nykyisen sairaalan alueella ei enää ole ruukkiin liittyntä rakennuskantaa. Alueen kulttuurihistoriallisesti merkittävin rakennus on Konni Zilliackuksen rakennuttama, arkkitehti Seb. Gripenbergin suunnittelema tiilinen, alunperin kaksikerroksinen kartanon päärakennus. Sairaalan perustamisvaiheessa 1914-1915 rakennukseen lisättiin kaksikerroksiset siivet ja keskiosa korotettiin kolmikerroksiseksi 1930-luvun alussa. Entisen kartanon ympärillä olevat sairaalarakennukset ovat pääasiassa ajalta 1915-1959. Sairaala-alueen luoteispuolella, patoaltaan rannalla on kookas nykyasunsa 1928 saanut seuratalo ("Juhlatalo"). Sen pohjakerroksen tiiliosat ovat peräisin vuonna 1896 rakennetusta viinanpolttimosta ("Brännäri"). Se oli toiminnassa ainakin 1900-luvun alkuvuosina.

Ruukin toisena omistajana vuodesta 1896 ollut C.F. Carlander rakennutti Keravanjoen itärannalle, välittömästi nykyisen sairaala-alueen pohjoispuolelle kolme asuinrakennusta ulkorakennuksineen. Rakennukset ovat nimeltään Lindebo, Lövbo ja Björkebo. Lindebo, jossa Carlander itse asui, on ilmeisesti rakennettu korottamalla ja laajentamalla paikalla jo aikaisemmin ollutta rakennusta. Rakennus on kaksikerroksinen, pystyvuorattu, laakealla satulakatolla varustettu hirsitalo. Ikkunat ovat vaihtelevasti kuusiruutuisia tai T-mallisia. Pieniruutuisen umpiverannan yläpuolella on balustradilla koristettu parveke. Rakennuksen vieressä on vuonna 1874 rakennettu hirsinen, isokokoinen aitta. Lövbo ja Björkebo ovat yksikerroksisia, satulakattoisia, samaten peiterimoitettuja hirsirakennuksia. Niitä on osin muutettu sotien jälkeen.

Valtakunnallisestikin arvokas, maisemallisesti kaunis vanha teollisuusyhteisö.

34. KELLOKOSKEN KIRKKO JA HAUTAUSMAA

Vanhat rautaruukit olivat hallinnollisesti, oikeudellisesti ja kirkollisesti itsenäisiä kokonaisuuksia. Kellokosken ruukillekin ryhdyttiin 1700-luvun lopussa puuhaamaan omaa kappeliseurakuntaa. Aie toteutui vuonna 1800 ruukinpatruuna L.O. Nystenin tuen turvin.

Ruukkia ja sen lähiympäristöä palvellut kirkko valmistui vuonna 1800. Se pystytettiin tehdasrakennusten pohjoispuolelle, Keravanjoen länsirannalle. Kirkko on rakennushistoriallisesti erikoinen, suorakaiteen muotoinen ja mansardikattoinen hirsirakennus. Huomiota kiinnittävät mm. päädyn taitekattoinen kuisti ja ristit sekä ikkunoiden yläpuoliset kruunuaiheet. Kirkko on kunnostettu perusteellisesti vuosina 1930 ja 1951.

Ruukkiseurakunnan hautausmaa on perustettu ilmeisesti vuonna 1808. Se sijaitsee ruukilta jonkin verran pohjoiseen, Inkilän vieressä joen länsirannalla. Hautausmaata reunustaa kiviäitä koristeellisine portteineen. Aidan vieressä on pieni satulakattoinen siunauskappeli. Hautausmaa siirtyi Tuusulan seurakunnalle vasta vuonna 1969.

Rakennushistoriallisesti arvokas pieni kirkko, joka on osa Kellokosken teollisuusympäristöä. Ruukin hautausmaa on tästä hieman kauempana.

35. JUHLATALO, KELLOKOSKI

Kellokosken ns. Juhlatalo, seuratalo sijaitsee Kellokosken entisen kartanon, nykyisen sairaala-alueen pohjoispuolella, Keravanjoen itärannalla. Rakennuksen vanhin osa eli alakerta on alunperin ollut viinapolttimo. Robert Björkenheim oli jo vuonna 1873 perustanut Mariefors Bränneri Ab:n, joka kuitenkin lopetti toimintansa vuonna 1888. Seuraavan vuosikymmen lopulla laitos siirtyi Nääs Spritfabrit Ab:lle ja toimi jälleen vuodet 1898-1914. Juhlatalon alakerta on todennäköisesti vuodelta 1896.

Nykyisen asunsa Juhlatalo sai vuonna 1928. Rakennusta laajennettiin ja korotettiin. Yleisilmeeltään, yksityiskohdiltaan ja väritykseltään talo liittyy 1920-luvun klassismiin. Se on poikkeuksellisen upea seuratalo. Pohjakaavaltaan suorakaiteen muotoinen, yläosaltaan hirsinen rakennus jakautuu kolmeen eri korkuiseen osaan. Keskiosa on korotettu ristikeskukseksi. Talon pohjoispäässä on korkea kellariosa, vanha polttimo, ja sen yläpuolella tyylikäs juhlasali näyttämöineen. Keskellä ovat mm. porrashuone, narikka ja keittiö. Eteläpäässä on asuinkäytössä.

Juhlatalo on nykyisin tyhjillään. Vandalisminkin kohteeksi joutunut rakennus olisi pikimiten saatava kuntoon.

Arkkitehtonisesti arvokas seuratalo, joka on tärkeä osa Kellokosken ruukkiyhdistystä.

36. MÄNNISTÖ, KELLOKOSKI

Männistö on Kellokosken VPK:n vuonna 1953 rakennettu rankorakenteinen, kahdeksankulmainen tanssilava. Se sijaitsee Keravanjoen länsirannalla, hieman Kellokosken tehtaista pohjoiseen. Paikalla on lähinnä maisemallista merkitystä osana Kellokosken teollisuusympäristöä. Vastarannan rakennustaiteellisestikin arvokkaan Juhlatalon kanssa se kertoo teollisuusyhteistön yhdistys- ja huvitoiminnan vaihteista.

37. KELLOKOSKEN SAIRAALA

Mielisairaanhoido liittyy kunnissa 1900-luvun alkuun asti niiden köyhäinhoidon järjestelyihin. Ennen 1800-luvun lopun uudistuksia oli käytössä ns. ruotujärjestelmä, sairaiden kierrättäminen korvausta vastaan maataloissa. Tuusulan tunnetuin "hullu" lienee Aleksis Kivi, joka vietti viimeiset aikansa räätäliveljensä kotona Nurmijärven kunnan maksamia ruistynnyreitä vastaan.

Kuntia koskeneita uusia säädöksiä oli köytäinlaitoissa (1852), vai-vaishoitoasetuksessa (1879) ja mielisairaanhoidoasetuksessa. Viimeksimainittu, vuonna 1889 annettu asetus oli sikäli merkittävä, että siinä säädettiin vaivauskoteihin perustettavista vähintään kolmesta mielisairaanhoidopaikasta. Myös Tuusulan 1890-luvulla rakennetussa vaivauskodissa oli tällaisia paikkoja.

Valtio oli 1800-luvun puolivälistä alkaen uudistanut mielisairaanhoidoa. Uudistusten konkreettisia ilmauksia olivat varsinaiset mielisairaalat sekä lääninsairaaloitten sairauspaikat. Viime vuosisadan lopulla ryhdyttiin pohtimaan myös kunnallisten mielisairaaloitten perustamista. Vuonna 1899 annettu asetus lupasi niille valtion tukea, mikäli sairaalassa olisi yli 20 sairaansijaa. Ensimmäinen piirimielisairaala, useamman kunnan yhdessä omistama laitos perustettiin Harjavaltaan vuonna 1903. Kellokosken sairaala tuli vuosikymmenen tauon jälkeen olemaan seuraava.

Sairaalan perustamisesta keskusteltiin Uudellamaalla 1900-luvun vaihteesta alkaen. Hanketta vauhditti Järvenpään kartanon omistajan A.W. Westermarckin vuonna 1911 tekemä aloite. Paikaksi keksittiin Kellokosken ruukista 1860-luvulla erotettu kartano, joka oli myynnissä. Konnō Zilliackuksen 1880-luvun lopulla rakennuttaman, arkkitehti Sebastian Gripenbergin suunnitteleman päärakennuksen katsottiin muutoksin ja laajennuksin sopivan tarkoitukseen. Rakentamispäätös tehtiin vuonna 1913. Yleisten rakennusten ylihallituksen sairaala-arkkitehti E.A. Kranck laati kahdetkin muutossuunnitelmat. Ensimmäiset hyväksyttiin vuonna 1913, mutta tutustuttuaan pariin valtion mielisairaalaan ja kuultuaan asiantuntijoita rakennustoimikunta halusi niihin joitakin muutoksia. Lopulliset suunnitelmat hyväksyttiin helmikuussa 1914, minkä jälkeen valittiin urakoitsijoiksi rakennusmestarit Emil Odelman ja F. Olander. Sairaalan avajaiset olivat kesäkuussa 1915.

Kartanon päärakennusta laajennettiin kaksikerroksisilla siivillä. Näin saatiin 28 potilasmakuuhuonetta, neljä päivähuonetta ja yhteensä 90 potilaspaikkaa. Talossa oli myös hoito- ja huoltotiloja, kanslia ja henkilöstön asuntoja. Samalla kunnostettiin kartanon puinen sivurakennus, johon saatiin kymmenkunta huonetta.

Ensi vaiheessa mukana oli 13 kuntaa, 11 Uudeltamaalta ja kaksi Hämeestä, Tuusula luonnollisesti näiden joukossa. Ajan mittaan sekä kuntien että potilaiden määrä kasvoi. Sairaalan historia onkin ollut lähes yhtämittaista rakentamista. Jo 1920-luvun alussa tehtiin vähäisiä muutostöitä. Vuonna 1927 ryhdyttiin valmistelemaan sairaalan laajentamista. Päätös tehtiin seuraavana vuonna ja lopullinen laajennusohjelma kaksi vuotta myöhemmin. Vuosina 1930-1931 rakennetun uuden päärakennuksen piirustukset laati taas E.A. Kranck. Kolmikerroksiseen

rakennukseen tuli 106 uutta potilaspaikkaa. Vuonna 1932 päätettiin vanhan päärakennuksen kunnostamisesta ja sen keskiosan korottamisesta. Ylilääkäri sai uuden hirsirakenteisen asuintalon. Rakennusmestari Mauno Laakso suunnitteli vuonna 1934 sairaalan kappelin ja ruumishuoneen.

Vuosina 1935-1936 rakennettiin ns. Impilinna, viisikerroksinen asuin- ja talousrakennus. Sen suunnitteli helsinkiläinen arkkitehti A. Eriksson ja urakoi rakennusmestari J. Emil Valorinta. Taloon saatiin lähes 60 henkilöstön asuinhuonetta aputiloineen, kaksi käsityösalia ja mm. henkilöstön kerhohuone. Impilinnan valmistumisvuonna tilattiin arkkitehti Toivo Jäntiltä alilääkärien asuintalon piirustukset. Rakennus valmistui vuosina 1937-1938. Jäntillä oli ollut oma toimisto vuodesta 1930. Hänen tunnetuin työnsä on yhdessä Y. Lindgrenin kanssa suunniteltu Olympiastadion. Yhdessä uuden ylilääkärien talon kanssa se edustaa sairaala-alueen tyylipuhtainta funktionalismia, sen kulmikkaita, kuutiomaisia pientaloja.

Vuonna 1939 oli jo esillä sairaalan tuntuva laajentaminen. Sota viivytti hanketta. Ensi hätään ostettiin 1942 vanha meijeri, johon sisustettu avo-osasto Toimela avattiin vuonna 1944. Vuosina 1944-1945 rakennettiin kolme puista henkilökunnan asuintaloa. Vuosina 1948-1951 valmistui useassa osassa arkkitehti Aulis E. Hämäläisen piirtämä nelikerroksinen talousrakennus, joka sisälsi mm. keittiötilat. Hämäläinen piirsi myös jo mainitun ylilääkärien asuintalon.

Seuraava laajennus toteutettiin vuosina 1956-1958. Kahdesta kutsutusta kilpailijasta tehtävän saivat arkkitehdit Erkki ja Inkeri Linnansalmi avustajanaan Pentti Tala. Tuloksena oli useampiosainen, pohjakaavaltaan ja kerrosluvultaan vaihteleva, funktionalistinen, korkeimmillaan kuusikerroksinen uudisrakennus. Siihen tuli paitsi potilaspaikkoja myös mm. hoito- ja leikkaustiloja, hallinto-osa sekä juhla- ja luentosali. Ennen vuosikymmenen vaihdetta valmistuivat myös Kalliolinnan, kuusikerroksinen henkilökunnan asuintalo ja perheellisille tarkoitettu rivitalo. Vuonna 1963 sairaala sai läheisen Ohkolan sairaalan kanssa yhteisen vesitornin, jonka suunnitteli insinööritoimisto Maa ja Vesi.

Tärkeän osan sairaalan rakentamista ja ympäristöä muodostavat erilaiset maatilataloudessa tarvittut rakennukset. Sairaala osti lukuisia ympäristön maatiloja, joiden rakennuksia otettiin asuin- tai muuhun käyttöön tai käytettiin uudisrakennusten tontteina.

(Nykytilanne)

Kellokosken sairaala on Keravanjoen itärannalla, Kellokosken tehtaiden koillispuolella. Sairaala-alue antaa hyvän pitkäaikaisleikkauksen toiminta-aikansa laitosarkkitehtuurista. Vaikka alueella on rakennettu jatkuvasti 1910-luvulta alkaen, on sen ilme yhtenäinen.

Kartanon vanha päärakennus on 1930-luvulla lopullisesti saamassaan asussa. Se ei juuri kerro alkuperäisestä Seb. Gripenbergin suunnittelema rakennuksesta, mutta eroaa tyyllillisesti nuoremista, nimenomaan laitostyttöön pystytetyistä rakennuksista. Sen julkisivut olivat alunperin tiilipintaiset, mutta rapattiin jo vuonna 1915. Nykyinen punainen väri on 1980-luvun alun kunnostuksen jäljiltä.

Muut varsinaiset sairaalarakennukset ovat entisen kartanon läheisyydessä. Ne ovat kaikki luode-kaakkoisuuntaisia ja muodostavat yhdessä Lounais-koillissuuntaisen jonon. Ne muodostavat kartanon kanssa kaksi hahmoltaan jonkin verran hajanaista, kolmelta sivulta rajattua pihaa. Lounaisin, volyymeiltään ja myös julkisivultaan rakennuksista monimuotoisin, aikansa tyyppillistä funktionalistista laitosarkkitehtuuria. Ns. Keskitalo 1930-luvulta on nelikerroksinen, rapattu niukan klassistinen rakennus, jonka merkittävin yksityiskohta on portaali katoksineen ja pylväineen. Rakennus muistuttaa esimerkiksi juuri Kranckin Tammisaaren Tammiharjun mielisairaalaan hieman aikaisemmin suunnittelemaa rakennusta. Jonon koillispään talousrakennus (1951) on rakennuksista niukkailmeisin.

Näiden luoteispuolelle, joen rannan puistoon on sijoitettu väljästi henkilökunnan asuinrakennukset. Ainoan poikkeuksen tekee 1932 rakennettu ylilääkärin, myöhemmin talouspäällikön asuinrakennus, joka sijaitsee sairaalarakennusten itäpuolella, Vanhan Valtatien vieressä. Kaksi tyylikästä funktionalistista lääkärirakennusta, joiden kulmikaissa ja vaihtelevissa muodoissa on heijastusta sotien välisen ajan eurooppalaisista pientaloista. Jo vuonna 1936 valmistuneessa nelikerroksisessa Impilinnassa on aavistus funktionalismia. Se on julkisivultaan varsin tyylikäs ja hillitty, erityistä huomiota kiinnittävät porrashuoneiden valokuilut.

Avo-osasto Toimela on muista rakennuksista hieman pohjoiseen Toimelantien kulmassa. Vanhan Valtatien itäpuolelle jäävät sairaalan maatalousrakennukset ja kasvihuoneet sekä kartanon entiset peltoaukeat. Maataloudella ja kasvihuoneilla oli 1930-luvulta lähtien tärkeä sija sairaalan toiminnassa ja myös sen taloudessa.

Rakennushistoriallisesti arvokas pitkäikäisyvaihe 1910-1950-lukujen sairaala-arkkitehtuurista. Sairaala on yhdessä Kellokosken ruukin kanssa keskeinen osa tätä Pohjois-Tuusulan taajamaa.

38. KELLOKOSKEN NUORISOTALO (ENT. ALAKOULU)

Kellokosken nuorisotalo sijaitsee Koulutien varrella, nykyisen koulu-keskuksen länsipuolella. Entisen alakoulurakennuksen on suunnitellut rakennusmestari Lauri (Lassi) E. Mykkänen vuonna 1923. Rakennus oli valmis seuraavana vuonna. Rakennus on päällisin puolin säilyttänyt alkuperäisen asunsa, kuten taitekaton, pystyvuurauksen ja kuusi- tai yhdeksänruutuiset ikkunat. Sisätiloja on tuntuvasti muutettu kun koulu otettiin nykyiseen käyttöönsä. Luokkahuoneiden lisäksi koulua ovat alunperin sisällyneet myös keittola ja yläkerran yhä säilynyt asuinhuoneisto.

Ulkoasunsa säilyttänyt 1920-luvun kaunis koulutalo.

39. RUUKIN ALA-ASTE (KELLOKOSKEN KANSAKOULU)

Kellokosken uusi kansakoulu rakennettiin vuosina 1955-56. Sen vuonna 1955 valmistuneet suunnitelmat laati arkkitehti Osmo Sipari, joka pari vuotta aikaisemmin oli yhdessä Viljo Rewellin kanssa piirtänyt nykyisen Hyökkälän ala-asteen. Kellokosken koulussa on joitakin samoja yksityiskohtia kuin Hyökkälässä, mm. nauhaikkunat ja lasitiilen käyttö, vaikka rakennukset muuten eroavatkin toisistaan varsin paljon.

Koulu on Koulutien mutkassa, vastapäätä Kellokosken koulukeskusta, jonka paikalla vanha yläkansakoulu on sijainnut. Koulu on pohjakaavaltaan lähinnä T-kirjaimen muotoinen. Se on osin pulpetti-, osin satulakattoinen. Kolmikerroksisen, tiilisen rakennuksen pinnat on rapattu. Kouluun liittyy erillinen opettajien asuinrakennus.

Tyypillinen 1950-luvun kansakoulu, joka on maisemallisesti näkyvällä paikalla ja osa laajempaa koulukokonaisuutta.

40. HEIKKILÄ, KELLOKOSKI

✓ P? Heikkilän tila syntyi Kellokosken ruukin ja kartanon pohjoispuolelle, Haarajoen suuhun vuonna 1912. Tilakeskus on ryhmittynyt linjatieltä tukevan koivukujan päähän, peltojen keskelle. Harjakattoinen, hirsinen, pystyvuorattu asuinrakennus lienee 1910-luvun alusta. Pihan itä-sivun kaunis, kaksikerroksinen ja kaitein koristettu hirsiaitta on vuodelta 1945. Sauna on 1920-luvun lopusta, muut ulkorakennukset aitan ikäisiä. Navetta on jo purettu.

Tilakeskus, jolla on lähinnä maisemallinen merkitys.

41. LINJAMAEN ALA-ASTE, KELLOKOSKI

Linjamäen ala-aste eli vanha kansakoulu sijaitsee Kellokosken ja Jokelan puolivälissä, Linjamäentien ja Kellokoskentien risteyksessä. Vuosina 1916-1917 rakennettu koulu mainitaan nimenomaan Kellokosken kouluna, sillä se rakennettiin Kellokosken suunnasta levinneen palttila-asutuksen ja Kellokosken työväen tarpeisiin.

Koulu rakennettiin Mäkimetsän yhteispalstalle, yhteismetsän osakkaiden lahjoittamalle rinnetontille. Siinä käytettiin Yrjö Sadeniemen vuoden 1910 mallipiirustusta nro 8, jota kuitenkin ainakin uunien osalta hieman muutettiin. Talon urakoivat rakennusmestarit Oskari Niemi ja Karl J. Tähtinen, jotka samaan aikaan rakensivat myös Ruotsinkylän uutta koulua. Rakennus on varsin yksinkertainen ns, pseudo-vinkkelitalo. Sen suurempi siipi tarkoitettiin opetuskäyttöön. Ala- ja yläkoululle oli omat luokkansa. Pienempi siipi oli asuinhuoneistona. Katot ovat jyrkähköjä satulakattoja. Ikkunat ovat pieniruutuiset. Peiterimoitetun pystyvuorauksen ainoana koristeena on päädyn hammassfriisi. Julkisivuja on muutettu vuonna 1931 Eino Ikäheimon piirustusten mukaan. Rakennusta on tuolloin ilmeisesti hieman korotettu ja ikkunoita suurennettu. Koulu on kunnan monen muun koulun tavoin saanut 1970-luvulla laatikkomaisen lisärakennuksen.

Yrjö Sadeniemen mallipiirustusten mukaan rakennettu koulu.

42. UUSIMÄKI, KELLOKOSKI

Uusimäki on entinen Kellokosken kartanon torppa. Sen rakennukset ovat aikaisemmin sijainneet Keravanjoen rantatöyräällä, nykyisestä tontista itään. Vanhalta tontilta siirrettiin muutossa ainakin hirsiset aitta ja lato, mahdollisesti myös 1950-luvun lopussa purettu vanha päärakennus. Vanhoista rakennuksista ovat säilyneet kaunis pieni otsa-aitta ja vuonna 1891 rakennettu riihi. Molemmat ovat satulakattoisia, vuoraamattomia ja maalaamattomia. Nykyinen päärakennus on 1950-luvulta ja navetta vuosisadan vaihteesta. Hirsinen navetta pystyvuorattiin vasta 1930-luvun lopussa. Tien varressa ollut vanha navetta purettiin 1980-luvun alussa.

Vanha torppa, joka on säilyttänyt pienimuotoisen yleisilmeensä ja joitakin perinteisistä talousrakennuksistaan.

43. RUSKELAN ALA-ASTE (KANSAKOULU)

Ruskelan yläkansakoulun, nykyisen ala-asteen rakennus valmistui vuonna 1910. Se sijaitsee Paijalantien pohjoispäässä, tien vierellä. Rakennuksen suunnittelija ei ole selvillä - kunnanarkistossa oleva pohjapiirros on signeeraamaton.

Suorakaiteen muotoisen koulun pohjakaava jakautuu kolmeen osaan. Poikittain rakennuksen pohjoispäähän sijoitettiin käsityösali. Pitkittäin rakennuksen keskelle tulivat luokkahuone ja oppilaseteinen, eteläpäähän puolestaan omalla sisäänkäynnillään varustettu opettajan asunto. Koulun sisätilat ovat lähes entisellään, joskin pinnoitteita on muutettu. Satulakattoinen, frontonilla varustettu talo on hirsirakenteinen. Se on pystyvuorattu peiterimalla ja maalattu punaiseksi. Rakennus on kunnan monien muiden koulujen tapaan saanut 1960-luvun lopussa huonosti istuvan lisäsiiven.

V loppuarvioit?

44. LAMMASKALLIO, VANHAKYLÄ

Lammaskallio on Vanhakylän kartanon vanha torppa, josta 1700-luvun lopulla muodostettiin itsenäinen rälssitila. Sen ensimmäinen omistaja oli vänrikki Nils Stålhane. Gustafsholminkin nimellä tunnettu tila kuului pitäjän suurimpiin. Sillä tiedetään 1800-luvun vaihteessa olleen 11 torppaa.

Lammaskallion rakennukset sijaitsevat peltojen ympäröiminä kauniilla mäennyppylällä, Tuusulanjärven rannassa lähellä Järvenpään rajaa. Tilan vanha ja uusi päärakennus on sijoitettu tontin korkeimmalle kohdalle, jonkin verran talousrakennuksia ylemmäksi. Vanhempi päärakennus on ainakin vanhimmilta osiltaan vuoden 1860 tienoilta. Satulakattoinen, hirsirakenteinen talo on saanut nykyisen ulkoasunsa vuosien 1950-51 muutostöissä. Tuolloin mm. ikkunat, kuisti ja vuoraus menettivät perinteisen ilmeensä. Uudempi päärakennus on poikittain vanhaan päärakennukseen nähden ja on sitä jonkin verran pienempi. Rakennuksen on suunnitellut tilaa tuolloin isännöinyt rakennusmestari Karl-Johan Winqvist, joka vuonna 1920 muutti ostamaansa Johannisbergin kartanoon. Talo on mansardikattoinen, umpikuistilla varustettu hirsirakennus 1910-luvun vaihteesta.

Taloussrakennuksista komein on 1911 valmistunut tiilirakenteinen, rappattu, tiiliornamentiikalla koristeltu navetta. Kaksiosaisen hirsiaitan toinen puolisko on vuodelta 1864. Puistomainen ympäristö antaa pihapiirille viehättävän yleisilmeen.

Maisemallisesti tärkeä, historiallisestikin arvokas tilakeskus.

45. RUSKELAN ENTINEN ALAKOULU (KUDONTA-ASEMA)

Ruskelan alakoulu rakennettiin vuosina 1928-29 osana kunnan laajaa ylä- ja alakansakoulujen rakennusohjelmaa. Siinä käytettiin samoja piirustuksia kuin muissakin 1920-luvun alakouluissa. Ruskelan alakoulun piirustukset signeerasi rakennusmestari J.A. Aarnio. Talon urakoivat kirvesmiehet Frans ja Otto Lahti ja J.K. Niemi.

Koulu on Paijalan ja Ruskelan kauniin viljelysmaiseman pohjoislaidalla, Ruskelantieltä etelään. Sisarustensa tavoin se on yleishahmoltaan ja yksityiskohdiltaan klassistinen, satulakattoinen ja pystyvuorattu hirsirakennus. Sen länsipäädyssä on poikittain luokkahuone, keskellä ja itäpäässä oppilaiden eteinen ja opettajan asunto. Itäpäädyssä on erillinen sisäänkäynti asuntoon. Koululla toimii nykyisin Tuusulan kunnan kudonta-asema.

Rakennushistoriallisesti arvokas entinen alakoulu, joka on osa 1920-luvun laajaa koulujen rakentamisohjelmaa.

46. RAUTAKORPI, RUSKELA

Rautakorven tila sijaitsee Vanhan Hämeentien varressa, Noormarkinojan peltoaukean eteläkärjessä. Se on erotettu Sorjalan kartanosta, aiemmasta Borgmanin eli Perttulan suurtilasta.

Puistomaisen tontin rakennukset ovat 1920-30-luvuilta ja muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Taitekattoisen, 1928 valmistuneen asuinrakennuksen on suunnitellut rakennusmestari Einari Laakso. Rakennus on hirsirunkoinen mutta vuorattu rapatulla levyllä. Yleisilmeeltään rakennus on vielä jugendvaikutteinen. Pihapiirin tiiliset navetta ja aitta ovat 1930-luvulta.

Yhtenäinen, kaunis 1920-30-lukujen tilakeskus.

47. RINNE, RUSKELA

Rinne on vuonna 1913 rakennettu käsityöläismökki, joka sijaitsee näkyvällä ja kauniilla paikalla Vanhan Hämeentien varrella. Kirvesmies Kalle Robert Aalto osti sen Perttulan eli Borgmanin tilalta. Satulakattoisessa, lyhytnurkkaisessa hirsirakennuksessa oli aluksi vain kaksi huonetta. Muutaman vuoden kuluttua taloa kuitenkin jatkettiin pohjoispäästään pienellä nikkarin verstaalla. Punaiseksi maalattu rakennus on pystyvuorattu ja varustettu kolmijakoisilla ikkunoilla. Pieneen pihaan kuuluu myös kaksi vanhempaa ja yksi nuorempi ulkorakennus, kaikki asuinrakennuksen tavoin varsin pieniä ja vaatimattomia. Pihalla kasvaa jokunen sireeni ja omenapuu.

Tyypillinen, edustava näyte maaseudun käsityöläisten rakentamisesta 1900-luvun alussa.

48. HAAVISTO, RUSKELA

Haavisto on Borgmanista 1700-luvun lopulla halotun Riihimäen tilan vanha torppa. Se lunastettiin itsenäiseksi tilaksi vuonna 1904. Haavisto sijaitsee Vanhan Hämeentien varrella, Monsantien risteyksessä.

Vuonna 1945 valmistuneen päärakennuksen on piirtänyt Rautakorven tilan isäntä, rakennusmestari Viljo Laakso. Laakso työskenteli varsinaisesti tietyömailla, ei talonrakentajana. Suurikokoinen, puolitoistakerroksinen on lautarakenteinen. Komea, päistään aumattu, valkeaksi rapattu navetta on vuodelta 1924. Muut talousrakennukset ovat 1920-40-luvuilta.

Maisemallisesti tärkeä, komea tilakeskus historiallisen maantien varrella.

49. NUMMENALA, VANHAKYLÄ

Nummenala on Lammaskallion tilan entinen torppa. Se sijaitsee hiekkakuopiksi muutetun Väsyneennummen itäreunassa, Vanhakylän peltomaisemien laidassa. Torppa on itsenäistynyt vuoden 1920 vaiheilla. Tilan asuin- ja talousrakennusten tontti on muodostanut ehyen kokonaisuuden, kunnes kaksi hirsiaittaa, navetta ja talli purettiin uuden päärakennuksen tieltä vuonna 1970. Vanhemmista rakennuksista on ainoana jäljellä entinen asuinrakennus. Se on pitkänurkkainen, muutaman huoneen käsittävä, ilmeisesti kahdessa vaiheessa rakennettu hirsimökki. Talo on satulakattoinen, pystyvuorattu ja keltamullattu, käyttämättömänä jo jonkin verran rapistunut. Sen tarkemmasta rakentamisajasta ei ole tietoa.

Jäänteet vanhasta torpasta.

50. HAKALA, VANHAKYLÄ

Hakala on Jäniksenlinnasta erotettu maatila, jonka rakennukset sijaitsevat Nukarin peltojen eteläkärjessä, Jäniksenlinnantien varrella. Tilan rakennukset ovat 1930-50-luvuilta. Vuonna 1938 valmistunut klassistinen päärakennus on ilmeisesti rakennusmestari Väinö Siikosen suunnittelema. Se muistuttaaakin Siikosen kolme vuotta aikaisemmin piirtämää Malmarin tilan päärakennusta, joskin on sitä pienempi. Se on satulakattoinen, ristipäädellä varustettu, rapattu ja vaaleaksi maalattu tiilirakennus. Matalampi lisäsiipi on vuodelta 1967. Pihan vastakkaisen puolen komea tiilinavetta on kaksi vuotta päärakennusta vanhempi. Muut ulko- ja talousrakennukset ovat nuorempia.

Maisemallisesti huomionarvoinen 1930-luvun tilakeskus.

51. MYKKYLÄ, VANHAKYLÄ

Mykkylä on yksi neljästä rälssitilasta, jotka muodostettiin isojaon yhteydessä Vanhakylän ylijäämämaasta. Kuningas Kustaa III luovutti ne Vanhakylän kartanon omistaneen vänrikki Nils Stålhanen omistukseen. Mykkylä tunnettiin tuolloin myös Carlbergin nimellä. On ajateltavissa, että tila oli jo aiemmin ollut olemassa yhtenä kartanon 20:stä torpasta. Nykyinen Mykkylä eli Tapiola on syntynyt 1910-luvun alkupuoliskon lohkomisen seurauksena.

Mykkylän rakennukset ovat edustavalla paikalla Vanhakyläntien mutkassa. Mansardikattoinen, suurehko päärakennus valmistui vuonna 1920. Yleisilmeeltään jugendvaikutteisen, ruskeaksi maalatun talon yksityiskohtia ovat mm. katon ristipääty, pysty-vaaka-pystyvuoraus ja yläosastaan pieniruutuiset ikkunat. Vanhempi asuintalo sijaitsi nykyisen asuinrakennuksen länsipuolella. Tiilinavetta on ollut sekin taitekattoinen, mutta muutettiin satulakattoiseksi ilmeisesti 1940-luvun uudistustöissä. Pihan kolmatta sivua rajaava tiilinen tulli on vuodelta 1920.

Komea 1920-luvun tilakeskus.

52. VANHAKYLÄN ALA-ASTE

Vanhakylän "torpparialueen" ensimmäinen kansakoulu rakennettiin vuonna 1913. Se valmistui joitakin pienehköjä muutoksia lukuunottamatta arkkitehti V. Keinäsen laatimien mallipiirustusten mukaan. Keinänen oli tehnyt suunnitelmansa Taidetta kouluihin -yhdistykselle, joka jatkoi teettämänsä piirustuskokeilman maan kaikille kunnille. Kaunis jugend-talo kuitenkin paloi 1920-luvun alussa. Kunnan rakennusmestari Arvo Elo laati uuden talon piirrokset ja rakennus valmistui vuonna 1924.

Koulu sijaitsee Vanhakyläntien keskivaiheilla, tien pohjoispuolella. Se on komea, klassistinen, kaksikerroksinen, aumakattoinen ja pystyvuorattu hirsirakennus. Julkisivuissa kiinnittää huomiota se, että asuinkäyttöön varatun yläkerran ikkunat on jätetty jonkin verran matalammiksi kuin alakerran opetustilojen ikkunat. Asuintiloissa ei vaadittu samaa huonekorkeutta kuin luokissa. Pihasivun kaksi sisäänkäyntiä varustettiin satulakattoisilla avokuisteilla.

Uusi koulu pystytettiin vanhan koulun kivijalalle. Tästä syystä myös alakerran pohjakaava vastaa monilta osin vanhemman koulutalon tiloja. Molempien varsinainen luokkahuone on sijoitettu poikittain rakennuksen eteläpäähän. Keskelle jää veistosali ja oppilaseteinen, pohjoispäässä on alunperin ollut koulun keittiö. Yläkertaan Elo sijoitti kaksi asuinhuoneistoa. Pihan pohjoissivulla on matala ulkokuone. Koulu on 1970-luvulla saanut lisärakennuksen.

Komea 1920-luvun klassismia edustava koulurakennus.

53. MÄNTYLÄ, VANHAKYLÄ

Mäntylä on Purolan tilan 1900-luvun alussa rakennettu työväen asuinrakennus. Se sijaitsee Purolasta hieman itään pienessä metsikössä. Purola on entinen Bäckfallin rälssiuudistila, joka muodostettiin 1780-luvun isojaon yhteydessä ja lahjoitettiin Vanhakylän kartanon viljeltäväksi. Tila oli kartanon kanssa yhteisviljelyssä aina vuoteen 1919, jolloin se itsenäistyi.

Hirsirakenteisen talon pohjakaava perustuu symmetriseen nelihuoneja-koon, kahteen keittiön ja huoneen asuntoon, joilla on yhteinen eteinen ja avokuisti. Julkisivuiltaan talo on kaunista jugendia. Satulakaton ja kuistin päädyt on aumattu ja koristeltu rima-aiheella. Ullakon ikkunat ovat pieniruutuiset, samaten alakerran ikkunoiden yläosat. Rakennuksen toisella sivulla on ilmeisesti sekundaarinen, pieniruutuinen umpikuisti. Talo on käyttämättä ja hiljalleen rapistumassa.

Kaunis 1900-luvun alun työväen asuinrakennus.

54. SIIPPOON KYLÄ

Siippon kylä kuului 1930-luvun alkuun asti Nurmijärven kuntaan. Kylän vanhin tila on Tapani, joka mainitaan asiakirjoissa jo 1300-luvun lopussa. Se oli kahden täysveron tila, ilmeisesti siis yhdistetty kahdesta talosta. Kylä sijaisti jonkin verran erillään pitäjän muusta asutuksesta sen itärajan tuntumassa.

Tapanin toisesta puoliskosta erotettiin 1560-luvulla kolme uutta tilaa, Heikkilä, Mattila ja Torppi. Kaikki neljä tilaa sijaitsivat 1700-luvun lopulle asti tiiviinä ryhmänä kylämäellä, nykyisen Mattilan ja Tapanin paikalla. Tämän jälkeen kylän rakenne alkoi hajautua. Syinä olivat tilojen halkomiset ja torppien perustaminen. Kehityksen täydensi 1910-20-luvulla toimitettu isonjaon järjestely.

Kylään kehittyi 1800-luvun kuluessa kaksi keskustaa, vanha ns. Alikylä ja siitä länteen sijaitseva Mäkikylä. Mäkikylä kasvoi metsäharjanteen itäreunaan. Muusta asutuksesta jonkin verran erilleen sijoittuivat 1800-1900-luvuilla mm. Nummi-Mattila ja Päivölä.

Siippon kylä viljelysmaisemineen on osa laajempaa Rusutjärven, Nahkelan ja Siippon kulttuurimaisemaa. Vanha Nurmijärvelle vievä kylätie on poikkeksellisella tavalla säilyttänyt vanhan mutkittolevan kulkunsa ja asunsa. Tie yhdistää kylän eri tilat ja sen kaksi keskustaa toisiinsa. Kulttuurihistoriallisesti huomionarvoisimmat kohteet ovat Vanhan Alikylän Tapani ja Mattila, Nummi-Mattila, Nummikylän torpparialue, Heikkilä ja Päivölä.

Kaunis, hyvin säilynyt kylä- ja viljelysmaisema, osa laajempaa maisemakokonaisuutta.

55. HEIKKILÄ, SIIPPOO

Heikkilä on yksi Siippoon 1560-luvulla muodostetuista, Tapanista erotetuista kantatiloista. Tila halottiin kahtia viime vuosisadan alussa (toimitus 1815), jolloin toinen puolisko sai nimekseen Mäki-Heikkilä. Kylä-Heikkilä pysyi Mattilan, Tapanin ja Torpin naapurina vanhalla kylämäellä, Mäki-Heikkilä sen sijaan siirtyi ilmeisesti jo tuolloin nykyiselle paikalleen kylän luoteispuolella sijaitsevaan rinteeseen. Mäki-Heikkilä on tiloista se, joka tänään tunnetaan Heikkilän nimellä. Kylä-Heikkilän nimi muutettiin 1910-20-lukujen isojaon järjestelyssä Töyryläksi.

Mainitussa järjestelyssä vuonna 1916 laadittu kartta osoittaa Heikkilän pihapiirin nykyisessä asussaan. Vain yksi rakennus näyttää hävinneen. Tontille on merkitty kahdeksan rakennusta.

Tilan päärakennus on 1890-luvun puolivälistä, jolloin herrastuomari August Heikinpoika Wallenius Hilma-emäntineen isännöi taloa. Rakennus on viime vuosien hienovaraisessa kunnostuksessa säilyttänyt perinteisen asunsa monia yksityiskohtia myöten. Rakennuksen sokkeli on luonnonkivistä, leveä runko pystyvuorattua hirttä. Kiintoisiin yksityiskohtiin kuuluu poikittainkin kahteen osaan jaettu, vinopanelilla koristettu lautaovi, joka on mahdollisesti otettu vanhasta talosta tuomaan onnea uutenkin rakennukseen. Pihapiiriin kuuluu joukko hirsiä, pitkänurkkaisia talousrakennuksia. Ne on rakennettu pääosin 1900-luvun vaihteen molemmin puolin.

Rakennushistoriallisesti arvokas, maisemallisesti tärkeä maatilan talouskeskus 1800-luvun lopusta.

56. MATTILA JA TAPANI - SIIPPOON VANHA KYLÄMÄKI

Siippon kylä, sen neljän kantatilan rakennukset ovat perinteisesti keskittyneet kylämäelle. Isojakokartta 1700-luvun lopulta osoittaa niiden muodostaneen tiiviin ryhmäkylän. Isojakoa seuranneet, 1800-luvun vaihteessa lisääntyneet halkomiset hajauttivat vähitellen perinteisen yhtenäisen kyläkuva, joskin kantatilat jäivät yhä kylämäelle omaksi kokonaisuudekseen. Merkittävin muutos tapahtui ns. uusjaossa 1920-luvulla, jolloin Kylä-Heikkilä siirrettiin pois vanhalta paikaltaan Tapanin vierestä.

Tiiviillä, mutta rakennuksiltaan vahvasti uusiutuneella kylämäellä on säilynyt joitakin vanhempia rakennuksia. Tällaisia on Tapanin vanha, käytöstä jäänyt paritupatyypinen ja pitkänurkkainen päärakennus aivan 1700-luvun lopusta sekä saman tilan hirsinen luhtiaitta. Torpissa on samaten jäljellä vanha aitta. Mattilan vanhempi sekin käytöstä jäänyt päärakennus on 1900-luvun alusta, hirsiset ja tiiliset talousrakennukset ovat pääosin 1920-luvulta. Kylämäki sijaitsee maisemallisesti hienosti vanhojen kyläteiden risteyksessä.

Maisemallisesti tärkeä, tiiviin rakenteensa säilyttänyt, rakennuksilta jossain määrin uusiutunut vanha kylämäki.

57. NUMMI-MATTILA, SIIPPOO

Nummi-Mattila on syntynyt kahdessa vaiheessa 1560-luvulla muodostetusta Mattilan kantatilasta. Mattilasta erotettiin 1770-luvulla Yli-Mattila, ja Ali-Mattilasta vuorostaan 1820-luvulla Nummi-Mattila. On todennäköistä, että Nummi-Mattila on tuolloin rakennettu nykyiselle paikalleen.

Kartta vuodelta 1916 osoittaa tilan tontilla olleen kymmenkunta rakennusta ja niiden ryhmittyneen kahden pihan ympärille sekä talon lähiympäristöön. Tilan rakennukset ovat sotien jälkeen jääneet käytöstä ja kahta lukuunottamatta myös hävinneet.

Säilynyt päärakennus lienee vanhimmilta osiltaan 1820-luvun lopusta. Se oli aluksi eteiskamarillinen tupa, jonka itäpäättä on myöhemmin jatkettu salilla ja väliseinän jakamalla kamarilla. Länsipään tuvassa on jäljellä komea uuni. Poikittain päärakennukseen sijaitsee kaksikerroksinen, vuonna 1839 rakennettu luhtiaitta. Molemmat rakennukset ovat hirrestä ja pitkänurkkaisia. Ne ovat autioina ja huonokuntoisina selvästi uhanalaisia. Nummi-Mattila sijaitsee vanhasta kylämäestä koilliseen, maisemallisesti varsin kauniisti peltoalueen laidalla.

Rakennushistoriallisesti mielenkiintoiset jäänteet 1800-luvun alun maataloudesta.

58. NUMMIKYLÄN TORPPARIALUE, SIIPPOO

Isojaot 1700-luvun puolivälistä alkaen olivat yksi tekijöistä, jotka mahdollistivat torppien perustamisen myös tavallisten talonpoikaistilojen maille. Siippoossa torppia perustettiin 1770-luvulta alkaen. Huomattavin torpparialue kehittyi Nummi-Mattilan pohjois- ja koillispuolelle. Alueen vanhin torppa oli Mattilan vuonna 1788 perustama Nummela, seuraava Ali-Mattilan 1830-luvulla perustama Ahola. Muita torppia olivat Toivola, Niemelä, Männikkö, Ketola ja Santala. Vaikka Nummikylään on sotien jälkeen rakennettu lisää ja sen kyläkuva on näin tiivistynyt, saanut raittimaisen luonteen muodostavat vanhat torpat ja mäkituvat yhä kyläkuvan rungon. Ne ovat rakennuksina varsin vaatimattomia, luonnonkivisokkeleille rakennettuja satulakattoisia, pystyvuorattuja mökkejä.

Historiallisesti tärkeä esimerkki torppari- ja mäkituparakentamisesta.

59. PÄIVÖLÄ, SIIPPOO

Mattilan tilasta 1930-luvulla erotettu Päivölä on esimerkki sotien välisten vuosikymmenten pyrkimyksestä kehittää maaseudun rakentamista mallipiirusten ja niihin liittyvän neuvonnan avulla. Kylätien varressa, peltoaukean reunalla sijaitsevan tilan rakennukset on pystytetty rakennusmestari Heikki Siikosen laatimien pienviljelijän mallitilan piirustusten mukaan. Puolitoistakerroksinen, hirsinen päärakennus valmistui vuonna 1934, läpikäytävällä varustettu tiilinavetta vuotta myöhemmin. Teiltä pihamaalle johtaa kaunis koivukuja.

Rakennushistoriallisesti tärkeä esimerkki maatilarakennusten mallipiirusten soveltamisesta käytäntöön.

60. JÄRVELÄ, KAUKO JA MIKKOLA, RUSUTJÄRVI

Rusutjärven eteläpuolen maatilat ovat sijoittuneet aaltoilevan maaston korkeimmille kohdille, pienille mäenharjanteille. Nämä kolme taloa muodostavat ajallissti ja maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Järvelä ja Kauko sijaitsevat parittain Rusutjärventien molemmilla puolilla, Mikkola puolestaan niistä jonkin verran länteen aivan Rusutjärven eteläkärjessä. Kauko on alunperinkin sijainnut erillään muusta kylästä, Mikkola sen sijaan on siirretty nykyiselle paikalleen 1700-luvun lopun isojaossa.

Kaikkien kolmen tilan päärakennukset ovat 1910-luvun alusta. Mikkolan taitekattoinen päärakennus on vuodelta 1910, Kaukon ja Järvenlän satulakattoiset, samaten hirsirakenteiset talot puolestaan vuosilta 1911 ja 1914. Kaukon tilalla on säilynyt kaksikerroksinen aitta vuodelta 1818. Tilojen muut talous- ja ulkorakennukset ovat 1900-luvulta.

Maisemallisesti tärkeät tilakeskukset, jotka ovat osa Rusutjärven lounaispuolen laajaa kulttuurimaisemaa.

61. LEPPÄRANTA, RUSUTJÄRVI

Leppäranta on Rusutjärven länsirannalla sijaitseva, Laurilan tilasta vuonna 1924 lohkottu huvilapalsta. Sen ensimmäinen omistaja oli rakennusmestari Emil Salin. Salin työskenteli etupäässä tienrakentajana, mutta hänen mainitaan urakoineen huviloita Tuusulaan ja Marjaniemeen juuri vuonna 1924. Palstan rakennukset on mahdollisesti suunnitellut arkkitehti Sigurd Schultz.

Huvila siirtyi myöhemmin Oy Renlund Ab:lle ja vuonna 1938 edelleen Kriminaalihuoltoyhdistykselle. Yhdistys siirsi tänne aikaisemmin Helsingissä toimineen suojakoti Elsalan. Rusutjärvellä toiminnan luonne muuttui jonkin verran. Paikasta tuli ajan mittaan kotikoulu, jossa työskenteli ja asui alle 20-vuotiaita vankilasta päässeitä tai ehdollisen tuomion saaneita tyttöjä. Kotikoulussa valmistettiin käsityötä, harjoitettiin puutarhanhoitoa ja pidettiin pienkarjaa. Vähälle käytölle jääneeseen kotikouluun ryhdyttiin myös ottamaan sosiaalisin syin tai suojakasvatusta tarvitsevia tyttöjä. Leppärannasta kehittyi näin eräänlainen lastensuojelulaitos, josta tytöt siirtyivät takaisin koteihinsa, töihin tai koulukoteihin. Kalliiksi käynyt toiminta jouduttiin lopettamaan vuonna 1969. Tuusulan kunta on ostanut huvilan ja perustanut sinne neuvonta-aseman.

Järvenrantatontille johtaa Kolistimentieltä kaunis koivukuja. Tontti on puistomainen ja sen molempia sivuja reunustaa kuusiaita. Tontin keskellä sijaitsee puolitoistakerroksinen, jyrkällä satulakatolla varustettu klassististyylinen päärakennus. Rakennus näyttää olleen pitkään vuoraamaton, nykyisin hirsirunko on laudoitettu vaakapontilla. Pihan puolella on kaunis, rimoilla rihlattujen pylväiden kannattama avokuisti, järven puolella puolestaan umpikuisti ja altaani. Kriminaalihuoltoyhdistys käytti päärakennusta asuntolana. Pihan länsilaidassa on pienempi ja yksinkertaisempi asuinrakennus, jossa kotikoulun aikana asui laitoksen johtajatar. Talousrakennus on purettu, rannan sauna on sen sijaan pystyssä. Puisto- ja puutarhasommitelmat muistuttavat niin huvila- kuin kotikouluvaiheista.

Rakennushistoriallisesti arvokas, kauniilla paikalla sijaitseva huvila joka liittyy vapaaehtoisen sosiaalityön historiaan.

62. LAURILA, RUSUTJÄRVI

Laurila on yksi Rusutjärven kylän kantatiloista. Se sijaitsi aikaisemmin kylän vanhassa keskustassa, nykyisessä Rusutjärventien ja Koi-vumäentien risteyksessä. Laurila siirrettiin nykyiselle paikalleen Rusutjärven luoteispuolelle 1900-luvun vaihteen isojaon järjestelyssä.

Vuonna 1832 rakennettu eteiskamaritupa seurasi mukana muutossa. Uudella tontilla sen eteläpäästä jatkettiin suureholla salilla ja kahdella poikittaisella peräkamarilla. Rakennuksen vanhan osan sisätiloja on muutettu, mutta uudemman pään huonejako on entisensä. Yksikerroksisen, satulakattoisen talon ulkoasu vastanee vuosisadan vaihteen tilannetta. Merkittävin muutos on peiterimoitettu pystyvuoraus, joka laitettiin vasta 1930-luvulla. Sitä ennen rakennus oli vuoraamaton.

Puistomaisella, pensasaidan rajaamalla tontilla oli hirsinen aitta ilmeisesti vuosisadan vaihteesta sekä liiteri. Navetta on tien itäpuolella. Laurilan länsi- ja eteläpuolella perinteinen peltomaisema on vielä säilynyt. Järven puolelle on sotien jälkeen nuossut pientaloasutusta.

Rakennushistoriallisesti arvokas maatilan päärakennus, joka kertoo perinteisen rakentamistavan säilymisestä vielä 1900-luvun vaihteeseen.

63. KYÖSTILÄ, RUSUTJARVI

Kyöstilä on Laurilan tilasta vuonna 1919 lohkaistu palstatila. Se sijaitsee Rusutjärven pohjoisrannalla, Kolistimentien eli vanhan kylätien mutkassa puistomaisella tontilla. Itse asuinrakennus on varsin erikoinen, kaksikerroksinen, telttakattoinen ja pystyvuorattu hirsitalo. Rakennus lienee 1920-luvun alusta. Sen on mahdollisesti suunnitellut paikan ensimmäinen omistaja, rakennusmestari K.A. Himanka.

Erikoinen 1920-luvun huvila.

64. JUSSILA, MAANTIEKYLÄ (RUOTSINKYLÄ)

Tuusulantien varressa sijaitsevan, rakennushistoriallisesti erittäin mielenkiintoisen Jussilan tilan vaiheet poikkeavat tavanomaisesta. Tila on yksi Ruotsinkylän kantatiloista ja sijaitsi alunperin aivan kylän keskustassa. Johannisbergin kartanon omistaja Anders de Bruce osti tilan vuonna 1765 ja siirrätti sen nykyiselle paikkalleen, kylän torpparialueelle Helsinki-Hämeenlinnan maantien varteen. Uusi Jussila sai maat, joita oli aikaisemmin viljelty kartanon krouvin yhteydessä. Heti seuraavana vuonna tila siirtyi takaisin talonpoikaiseen omistukseen, kun de Bruce myi sen Matti Matinpojalle. Kartano jatkoi kuitenkin krouvin pitoa paikalla.

Jussilan vanhempi päärakennus on pystytetty todennäköisesti juuri muuton yhteydessä, 1760-luvun puolivälissä. Se on paritupatyypinen, pitkänurkkainen, pystyvuorattu ja punaiseksi maalattu hirsirakennus. Hieman siitä etelään on uudempi, empirevaikutteinen, ilmeisesti viime vuosisadan puolivälin tienoilla rakennettu asuinrakennus. Kuusiaitojen ympäröimää rakennusta on osin uusittu 1930- ja 1970-luvuilla. Asuinrakennusten tuntumassa on kaksi hirsiaittaa, toinen ilmeisesti jo 1700-luvulta ja toinen vuodelta 1800. Kokonaisuuteen kuuluu myös joukko ulko- ja talousrakennuksia.

Jussilan maisema on vuonna 1985 tehdyssä Tuusulantien levennyksessä osin pahoin turmeltu. Kevyen liikenteen väylä on vedetty aivan piha-piirin ohi ja itse tien korotuksella sekä tuhottu maisema länteen että rikottu tien ja rakennusten perinteisiä suhteita. Vahinkona täytyy pitää myös sitä, että Jussilan pohjoispuolelta purettiin Maisilan tilan pitkänurkkainen, paritupatyypinen päärakennus.

Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti tärkeä, kerroksinen tilakeskus.

65. HÖGBERGSBACKA, MAANTIEKYLÄ

Högbergsbacka on Maisilan tilan vanha torppa, joka itsenäistyi vuonna 1899. Tuolloin kantatila halottiin kahden veljeksien kesken. Tila sijaitsee Tuusulantien varressa ja on yhdessä eteläpuolellaan olevien Jussilan ja Maisilan kanssa muodostanut maantien varteen kauniin kokonaisuuden. Se on kuitekin maisemiltaan turmeltunut tietä uusittaessa. Maisila eli ns. Silfverin talokin on purettu.

Tilan päärakennuksen iästä ei ole tarkkaa tietoa, mutta sen vanhin osa lienee 1800-luvun puolimaista. Talon pohjoispäätä on myöhemmin jatkettu, ilmeisesti niin että eteiskamaritupa on muutettu paritupa-pohjaksi. Satulakattoinen hirsirakennus on pystyvuorattu, ikkunat ovat kuusiruutuiset. Pihasivun kuistit ovat nuorehkoja. Kuisti oli aikaisemmin tyypillinen avokuisti. Varhaisin sisäänkäynti on kuitenkin ollut maantien puolella. Jonkin verran rapistuneeseen pihaan kuuluu vielä muutama ulkorakennus, mm. entinen navetta.

Maisemallisesti arvokas vanha torppa.

66. AMER-YHTYMÄ OY

Amer-Yhtymän Hyrylän tehtaas sijaitsevat Helsingistä tulevan maantien (137) varressa, Hyrylän eteläosassa. Ne ovat Jokelan tulitikkutehtaan ohella esimerkki sotien jälkeisestä korkeatasoisesta teollisuus- ja siihen liittyvästä asuinrakentamisesta. Alueen rakennukset on suunnitellut arkkitehti Esko K. Mäkelä. Vuonna 1954 valmistuivat tehtaan pohjoispuolella olevat kaksikerroksiset, pulpettikattoiset rivitalot, jotka limittäin sijoitettuina muodostavat eräänlaisen sahalaitakuvion. Sahanteräkattoinen tupakkatehdas valmistui seuraavana vuonna. Rakennus koostuu kahdesta pääosasta, joista toinen on konttori-, toinen varsinainen tuotanto-osasto. Korkeamman konttoriosaston julkisivua on jäsennöity valokuilulla, mainittu sahanteräkatto on puolestaan tehdasosan tunnusmerkki. Nykyisin atk-rakennuksena toimiva, alueen pohjoisreunalla sijaitseva tehtaan johtajan asuinrakennus valmistui sekä vuonna 1955. Pulpettikattoinen, rapattu tiilitalo jatkaa ilmeeltään rivitalojen linjaa. Tehdasalue on myöhemmin laajentunut itään, mutta nämä 1950-luvun rakennukset muodostavat yhä yrityksen julkisivun tielle päin. Siihen kuuluu myös konttorin edustalle sijoitettu, Wäinö Aaltosen vuonna 1930 muovailema Aleksis Kiven patsas.

Arkkitehtonisesti korkeatasoinen, näkyvälle paikalle sijoitettu 1950-luvun teollisuuslaitos asuinrakennuksineen.

67. ALI-KNAAPILA, LAHELA

Ali-Knaapila on 1700-luvun lopulla halottu puolisko Knaapilan kanta-tilasta. Se sijaitsee lähes kylki kyljessä Yli-Knaapilan kanssa tilan perinteisellä tontilla nykyisen Lahelantien varressa.

Tilan rakennusten vaiheet eivät ole tarkasti tiedossa. Pihapiiri muodostaa viehättävän kokonaisuuden. Siihen kuuluvat päärakennus, pienempi asuinrakennus sekä aitta ja luhti. Rakennukset lienevät jo 1800-luvun puolelta. Hirsirakenteinen, yksikerroksinen päärakennus on satulakattoinen, sen ikkunat ovat kuusiruutuiset ja pysty peiterimavuoraus maalattu punaiseksi. Suorakaiteen muotoista rakennusta on levennetty poikkipäädyltä. Pihan pienempi asuinrakennus on vuoraamaton. Luhtiaitta on poikkeuksellisen tyylikkäästi muotoiltu.

Yhdessä Ylä-Knaapilan kanssa historiallisesti ja maisemallisesti tärkeä kokonaisuus.

68. YLI-KNAAPILA, LAHELA

Yli- ja Ali-Knaapila ovat Knaapilan kantatilan jo 1780-luvulla halottut puoliskot. Vierekkäiset talot sijaitsevat Knaapilan vanhalla tontilla, Hyrylästä Ruotsinkylään vieneen kylätien varrella. Sotien jälkeinen pientaloasutus on vähitellen täyttänyt mäen, mutta siltä aukeaa pohjoiseen yhä kaunis peltomaisema.

Ylä-Knaapin päärakennus on vuodelta 1915. Se on suuri, kartanomaisen hirsirakennus. Ulkoasun keskeisiä piirteitä ovat aumattu mansardikatto sekä pohjoissivun avokuisti ja parveke, altaani. Talossa käytettiin viime sotiin asti rakennusmestari Isak Räsänen suunnittelemaa, lämpimän ilman kierrättämiseen perustunutta lämmitysjärjestelmää. Räsänen saikin mainetta nimenomaan lämmityslaitteiden suunnittelijana ja kehittäjänä.

Paritupapohjainen vanha päärakennus sijaitsi talon lounaiskulmassa. Se muodosti purettujen väentuvan ja aitan kanssa kolmelta sivulta rajatun, pohjoiseen avoimen pihan. Puistomaista tonttia reunustaan pensaita.

Kartanomaisen, maisemallisesti edustavalla paikalla sijaitseva 1910-luvun maatilan päärakennus.

69. TUHKALA, LAHELA

Tuhkala on yksi Lahelan kylän kantatiloista. Se sijaitsee perinteisellä, mahdollisesti alkuperäisellä paikallaan pienellä mäennyppylällä. Mäkeä reunustaa sotien jälkeen kasvanut omakotitaloasutus. Nykyinen päärakennus on 1910-luvun puolivälistä. Taitekattoinen, päreillä katettu talo muutettiin harjakattoiseksi vuoden 1930 tulipalon jälkeen. Rakennus on säilyttänyt alkuperäisiä, rakennusajalle ominaisia piirteitä kuten yläosastaan pieniruutuiset ikkunat ja pysty-vaakapystyvuorauksen. Mäellä on jäänteitä puutarhasta ja pihapuustosta sekä kaksi hirsiaittaa. Muut ulkorakennukset purettiin 1970-luvun alkuun mennessä.

Viereinen Ali-Seppälä sijaitsee sekin kantatilansa vanhalla tontilla. Vuonna 1952 uusittu päärakennus on 1910-luvun vaihteesta.

Maisemallisesti tärkeä, historiallisesti kylärakennetta noudattava maatalon päärakennus.

70. MÄKELÄ, LAHELA

Asiakirjoissa 1600-luvun alussa mainitaan ulkokylänmaa, josta vuosisadan lopulla kehittyi Lahelan viides kantatila Mäkelä. Se otettiin tuolloin uudelleen viljelykseen mutta ei ennen 1730-lukua päässyt kunnolla jaloilleen. Tämän jälkenn siitä kasvoi kylän suurin talo.

Mäkelän rakennukset ovat kylän muiden tilojen tavoin perinteisellä, jo vanhimmilla kartoilla näkyvällä tontilla. Se sijaitsee kylän luoteiskulmassa, jonkin verran erillään nykyisestä pientaloasutuksesta. Päärakennus on vanhimmilta osiltaan mahdollisesti jo 1700-luvulta. Se on ollut eteiskamarillinen tupa, joka on ensin jatkettu parituvaksi ja myöhemmin vielä pidennetty vierekkäisillä päätykamareilla. Rakennus on korjauksissa, viimeksi 1980-luvun alussa menettänyt vanhan ilmeensä. Pihan pohjoisreunaa rajaavat luhtiaitta ja asuinrakennus, molemmat hirsirakenteisia ja 1800-luvun lopusta. Aitta on poikkeuksellisen kaunis, yksityiskohtia ovat mm. solan prodiloidut pylväät ja vinoruutuiseksi laudoitettu ovi. Navetan harmaakiviosa on viime vuosisadan puolivälistä, sementtitiilinen laajennus ja korotus vuodelta 1932. Sitä vastapäätä on talli 1900-luvun vaihteesta.

Osa Lahelan historiallista kylärakennusta.

71. VIKSBERG ELI RUSTHOLLI, HYRYLÄ

Viksberg on toinen puolisko 1700-luvun lopulla jaetusta Gästgifvarsin kantatilasta ja sijaitsee sen vanhalla tontilla. Gästgifvars on vanha ratsutila ja Hyrylän perinteinen kieväri, mikä antaa tilalle erityisen historiallisen merkityksensä. Hyrylähän sijaitsi liikenteellisesti tärkeällä paikalla, Helsinki-Hämeenlinna -tien ja siitä Mäntsälän kautta Hollolaan vieneen reitin risteyksessä. Tänne tulivat myös tiet Sipoosta ja Nurmijärveltä (ks. tarkemmin Tuusulan historiallinen tiestö). Viksbergin päärakennus on komea, pitkänurkkainen, paritupa-pohjaan perustuva hirsirakennus. Sen vanhin osa on vuodelta 1820, mutta rakennuksen eteläpäättä on myöhemmin jatkettu. Talon on säilyttänyt vanhoja yksityiskohtiaan, kuten itäseinän sileän pystyvuorauksen. Päärakennuksen lisäksi pihapiirissä on kaksi hirsiaittaa ja komea, vuonna 1793 rakennettu kaksikerroksinen, pitkänurkkainen piharakennus. Sen voinee liittää Uudellamaalla 1800-luvun vaihteen molemmin puolin levinneeseen, rakentamisen valtalinjasta poikenneeseen kaksikerroksisten asuintalojen perinteeseen. Pihan navetta on purettu 1950-luvulla.

Puistomaista pihaa kaunistavat lukuisat koivut. Talolle johtaa maantieltä kuusikuja, joka rajaa myös vanhaa puutarhamaata.

Rakennushistoriallisesti arvokas tilakeskus 1800-luvulta. Yhdessä Gästgifvarsin tilan kanssa se liittyy myös Tuusulan liikennehistoriaan.

72. PRIJUUTTI (RAUHANLINNA), HYRYLÄ

Tämä kaunis rakennus sijaitsee maantien varressa Hyrylän keskustan eteläpuolella. paikan ensimmäinen omistaja oli maakauppias Alexander Karttunen Amanda-vaimoineen. He ostivat tuolloin Rauhanlinnan nimellä kulkeneen palstan Gästgifvarsin tilalta vuonna 1870. Paikka oli jo tätä ennen ollut heillä vuokralla. Vuonna 1870 tehty kartta osoittaa nykyisen päärakennuksen jo olleen pystyssä. Voi olettaa, että Rauhanlinnan synty liittyy maakaupan vapauttamista vuonna 1859 seuranneeseen kauppojen syntyyn. Rakennus olisi näin rakennettu 1860-luvun kuluessa. Karttunen lienee sekä pitänyt kauppaa että asunut talossaan. Rauhanlinnassa on 1900-luvulla ollut mm. venäläinen lastentarha ja vanhusten kesäkot. Tuusulan kunta osti sen 1960-luvun lopussa.

Näyttää kuin Prijuutti olisi rakennettu kahdessa vaiheessa. Pohjoisimmat kuusi huonetta on ryhmitetty yhtenäisen sydänseinän varaan, kun sen sijaan eteläpään kaksi huonetta poikkeavat niistä leveydeltään. Eteläpää on mahdollisesti nuorempi. Tällöin myös tienpuoleinen koristeellinen, monikulmainen kuisti olisi hieman myöhäisempi. Hirsirakennus on yksikerroksinen ja satulakattoinen. Vaakaponttivuoraus on tyyllillisesti vielä empireä, mutta ikkunoiden rikasmuotoiset kehyslaudat viittaavat jo vuosisadan jälkipuoliskon vaihteleviin tyylihin.

Pienempi, samaten hirsirakenteinen piharakennus ei näy vielä vuoden 1870 kartassa. Sen sijaan päärakennuksen kaakkoispuolella oli kolme pitkää, makasiinimaista rakennusta, jotka ovat jo hävinneet.

Rakennushistoriallisesti arvokas, maakaupan historiaan liittyvä rakennus.

73. KORVENRANTA, HYRYLÄ

Korvenrannan tila on erotettu vuonna 1932 Ali-Jussilasta. Se sijaitsee joitakin satoja metrejä Tuusulantien itäpuolella, nykyisin jo ympäröivän teollisuusalueen puristuksessa.

Vuosina 1932-33 rakennettu asuinrakennus on poikkeuksellisen kaunis ja korkeatasoinen maatilarakennus. Sen on suunnitellut tamperelainen arkkitehti Ritva Liimatainen isännän "tupakka-askin" kanteen luonnostelemien toiveiden perusteella. Myös kymmenen vuotta nuorempi sementtitiilinen navetta on Liimataisen piirtämä.

Asuinrakennus on puolitoistakerroksinen hirsitalo. Jyrkähköllä satulakatolla on frontoni ja sen edessä avokuisti ja parveke. Pystyvuoratun rakennuksen ikkunat ovat varsin pieniruutuisia ja korkeita. Talo on alunperinkin ollut väriltään kellertävä, yksityiskohdat valkoisia. Talon toiseen päähän on myöhemmin rakennettu pieni vilpola.

Alakerta sisältää hallin ympärille ryhmitetyt neljä huonetta. Yläkerta ei aluksi rakennettu valmiiksi.

Poikkeuksellisen kaunis ja korkeatasoinen 1930-luvun maatalon asuinrakennus.

74. ALI-JUSSILA

Ali- eli Kanta-Jussila on yksi Hyrylän kylän kantatiloista, joka mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran 1500-luvulla. Jussila oli 1600-luvulla joitakin vuosikymmeniä ratsutilana. Tila halottiin kah-tia 1760-luvulla, jolloin syntyivät nykyiset Ali- ja Yli-Jussila.

Ali-Jussila sijaitsee kantatilan vanhalla tontilla Tuusulanjokilaak-son itäreunassa. Tilan säilyneet rakennukset ovat 1800-luvun lopusta, tilaa vuodesta 1880 isännöineen Karl Edvard Seesmerin ajalta. Hirsi-rakenteinen, satulakattoinen, korkealla ullakolla varustettu päära-kennus on vuodelta 1880. Siinä on joitakin ajalleen ominaisia piir-teitä, kuten kolmeen päällekkäiseen kenttään jaettu pysty-vaaka-pystyvuoraus ja lähinnä ns. nikkarityylistä muistuttavat ullakkoker-roksen ikkunat ja katonreunan frontoniatiehet. Pihapuolen komea kuisti parvekkeineen lienee jonkin verran nuorempi.

Pihapiiriin kuuluva osin hirsi-, osin tiilirakenteinen navetta on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1880. Hirsi- ja lautarakenteisen ulko-rakennuksen katolla oleva viiri antaa vuosiluvun 1893.

Vanhalla tontilla oleva 1800-luvun lopun maatila.

75. GÄSTGIFVARS ELI YLITALO, HYRYLÄ

Gästgifvars on 1700-luvun lopussa halottu puolisko samannimisestä Hyrylän kylän kantatilasta, perinteisestä kievaritalosta. Nykyinen Gästgifvars ei kuitenkaan sijaitse tilan vanhimmalla tontilla, joka on jäänyt toisen puoliskon eli Viksbergin käyttöön. Tilakeskus on aivan Hyrylän keskustan eteläpuolella, maantien varressa oleva tiivis talorykelmä. Pääosa rakennuksista on 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Gästgifvars antaa lukuisine rakennuksineen varsin autenttisen tuntuksen kuvan maalaistalon vanhasta pihapiiristä.

Selkä tielle päin sijaitseva päärakennus on valmistunut 1800-luvun lopulla. Hirsirakenteisen, satulakattoisen talon ulkoasu, mm. vaaka-
vuoraus on tulosta 1950-luvun lopun korjaustöistä. Pihan puolella on poikkipääty ja umpikuisti. Päärakennusta vastapäätä on pienempi hirsinen asuinrakennus joko palvelusväelle tai syytinkikäyttöön. Hirsiset aitta ja hevostalli ovat nekin varmasti 1800-luvun puolelta. Tiilinen navetta on sen sijaan vuosilta 1919-20 ja eräät muutkin talous- ja ulkorakennukset 1920-30 -luvuilta.

Gästgifvars antaa lukuisine 1800-1900 -luvun rakennuksineen käsityksen entisaikojen maalaistalon tilakeskuksesta. Se on Hyrylään tultaessa tärkeä maisemallinen kiintopiste.

76. MAAMIESSEURAN TALO, HYRYLÄ

Hyrylässä sijaitsevan maamiesseuran omistaman talon vaiheet ovat moninaiset. Mahdollisesti 1800-luvun jälkipuoliskolta oleva rakennus on Siipoon kylän Kylä-Heikkilän talon entinen päärakennus, joka 1920-luvun ns. uusjaossa purettiin ja siirrettiin nykyiselle paikalleen. Siinä toimi aluksi leipomo-kahvila, jonka konkurssin jälkeen kauppias Yrjö Mustonen osti talon. Mustoselta se siirtyi Tuusulan suojeluskunnalle, joka vuorostaan lahjoitti sen sotien jälkeen Tuusulan maamiesseuralle.

Rakennuksessa oli tuolloin sekä asuin- että tuotantotiloja. Hyrylän Silkkikutomo toimi siinä 1960-luvulle asti. Nykyisin rakennus on liikekiloina. Suojeluskunta ja myöhemmin maamiesseura eivät ole itse juurikaan toimineet tiloissa, vaan käyttäneet niistä saamansa tulot toimintansa ylläpitämiseen.

Hirsinen, vaakavuorattu, satulakattoinen rakennus sijaitsee edustavalla paikalla Hyrylän keskustassa, varuskunnan eteläpuolella aivan maantien vieressä. Sen läheisyydessä on jäljellä joitakin puutaloja Hyrylään vuosisatamme alkukymmenillä kasvaneesta kauppakeskuksesta, jonka ilmeen 1960-80 -lukujen rakentaminen on tyystin muuttanut. Maamiesseuran talo on edustava jäännös Hyrylän liikekeskuksen varhaisvaiheista kertoen samalla kunnan yhdistystoiminnan historiasta.

Näkyvästi Hyrylän keskustassa sijaitseva rakennus kuvastaa Hyrylän liikekeskuksen ja seudun yhdistystoiminnan historiaa.

77. HYRYLÄN KESKUSTA

Hyrylän keskusta on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana muuttunut perusteellisesti ilmeeltään. Uuden rakentamisen seassa on vielä sirpaleita vanhasta liikekeskustasta. Niiden taustaksi on hyvä lyhyesti selvittää liikekeskuksen varhaisempia vaiheita.

Hyrylän kehityksen lähtökohtana oli sen sijainti kahden maantien risteyksessä. Se onkin perinteinen kievaripaikka. Muutos alkoi, kun Hyrylän varuskunta perustettiin 1850-luvulla (ks. tämä). Varuskunta levisi myös maanteiden väliin jäneeseen kolmioon. Se veti puoleensa jonkin verran muuta asutusta. Varhaisin taajamaluonteinen asutus kehittyi kuitenkin Paijalan kylän maalle Koskenmäkeen, jonne lukuisat käsityöläiset ja muut pieneläjät rakensivat mökkinsä vuokramaalle. Hyrylän ja Hyökkälän siviiliväestön lukumäärä oli autonomian kauden lopussa viitisensataa henkeä.

Varsinaiseksi liikekeskukseksi seutu kehittyi 1920-luvulta alkaen. Tosin jo vuonna 1908 perustettiin Hyrylän osuuskauppa ja olipa täällä kaksi yksityistäkin sekatavaraliikettä. Koskenmäellä sijaitsi Vasili Karjalaisen kauppa, nahkatehdas ja kunnan 1910-luvun lopussa perustama, pian yksityisille siirtynyt mylly ja saha.

Sotien välisen kehityksen taustana olivat risteysaseman ohella mm. liikenneyhteyksien kehittyminen, linja-autoliikenteen aloittaminen ja seudun pienimuotoinen teollisuus. Tuollon aloittivat toimintansa mm. osuusliike Elanto, lukuisat erikoisliikkeet, elokuvateatteri, kahvilat ja leipomot. Rakentamisen mittakaava oli yhä varsin pieni, rakennusaineenakin oli perinteiseen tapaan hirsi. Joitakin tämän kauden rakennuksia on säilynyt varuskunnasta hieman etelään tien molemmilla puolilla. Edustavin niistä on Tuusulan maamiesseuran omistama talo (ks. tätä).

Varhaisimmat sotien jälkeiset, 1940-50 -luvuilla pystytetyt rakennukset eivät vielä kovin ratkaisevasti muuttaneet liikekeskuksen yleisilmettä. Tämän kauden rakennuksista voi mainita mm. Osuuskauppa Ahoon vanhan toimitalon, jossa oli alunperin ravintolakin sekä 1950-luvun alussa rakennetun, nykyisen kunnantalon takana olevan elokuvateatterin. Maisemaa hallinnut Hyrylän myllyn viljasiilo on sekin 1950-luvulta.

Ratkaisevaa muutosta ovat merkinneet 1960-luvulta lähtien rakennetut liikepalatsit, omakoti- ja kerrostalot ja varuskunnan vetäytymistä seurannut rakentaminen, mm. 1980-luvun alussa valmistunut kunnantalo. Teollisuus- ja liikerakennukset sekä huoltoasemat muodostavat pitkälle etelään ulottuvan nauhan, jonka sekaan jääviä vanhempia saarekkeitä ovat mm. kunnanlääkärin virkatalo vuodelta 1949, ns. Prijuutti sekä Ylitalon ja Viksbergin maatilojen vanhat tilakeskukset.

Hyrylän keskustassa on säilynyt joitakin sirpaleita sen 1960-lukua edeltävästä rakentamisesta.

78. KOULUMÄKI (MEHUASEMA), HYRYLÄ

Vanha koulu sijaitsee Hyrylän keskustassa, mäennyppylällä tihenevän ja mittakaavaltaan kasvavan rakentamisen puristuksessa. Rakennus on mahdollisesti alunperin ollut seurakunnan rakentama tai yksityinen pienten lasten koulu, joka olisi siirtynyt kunnalle 1920-luvun vaihteessa. Rakennusta on jatkettu lähes kaksinkertaiseksi vuonna 1945. Se oli kouluna kuitenkin enää vuoteen 1954, jolloin oppilaat siirtyivät nykyiseen Hyökkälän ala-asteen rakennukseen. Tiloissa toimi vuodet 1954-77 kunnan kasvatustoimisto ja sen jälkeen joidenkin vuosien ajan sosiaalitoimisto. Vuosina 1982-83 rakennus kunnostettiin ja muutettiin mehuasemaksi.

Näkyvästi sijaitseva vaatimaton entinen koulu, joka kertoo Hyrylän keskustan historiasta ja rakentamisesta 1900-luvun alkupuolella.

79. HYRYLÄN VARUSKUNTA

Vuosien 1854-55 Krimin sodan aikana venäläiset varmistivat Helsingin puolustusta sijoittamalla joukkoja Hyrylään, Hämeenlinnan ja Lahden (Hollolan) teiden risteyskseen. Tilapäinen majoitus muuttui pysyväksi - Hyrylästä tehtiin varuskunta. Vuosisatamme alkuun jatkunut maanhankinta aloitettiin vuonna 1856. Tärkeimmät rakennuskaudet olivat vuodet 1858-85 ja 1900-1915.

Ensimmäisen rakennusjakson aikana pystytettiin parisenkymmentä puista kasarmi-, asuin- ja huoltorakennusta. Rakennukset sijoittuivat sekä maanteiden väliin jääneeseen kolmioon että Lahdentien itäpuolelle. Maata lunastettiin myös ampumaradan, kirkon ja hautausmaan tarpeisiin. Rakennusmiehinä oli lähiseutujen rakentajien lisäksi pohjalaisia kirvesmiehiä. Puuainesta tuotiin aina Keski-Suomesta saakka.

Varuskunnan toinenkin rakennusvaihe liittyi yleispoliittiseen kehitykseen; valtakunnan puolustuksen tehostamiseen, suomalaisten joukko-osastojen korvaamiseen yksinomaan venäläisillä joukoilla sekä niiden määrän lisäämiseen. Rakentaminen oli erityisen vilkasta maailmansodan alussa vuonna 1915, jolloin valmistui peräti 16 vuosien 1902-15 23:sta uudisrakennuksesta. Vuonna 1903 oli valmistunut pitkälle maantielle näkynyt maamerkki, varuskunnan ortodoksinen sipulikirkko. Entiseen tapaan rakentajat olivat suomalaisia, pääosin lähiseutujen miehiä. Tiiliset rakennukset edustivat ajalleen ominaista, muillekin suomalaisille varuskunnille leimallista roomanishenkistä sotilasarkkitehtuuria.

Varuskunnan joukot olivat useimmiten tarkk'ampujia ja tykistöä. Esimerkiksi vuonna 1905 Hyrylään oli sijoitettu kaksi rykmenttiä, toinen 2. Suomenmaalaisesta tarkk'ampujaprikaatista, toinen Suomenmaalaisesta tykistörykmentistä. Miesvahvuus oli suurimmillaan maailmansodan alussa, noin 4000 miestä. Maailmansodan aikana varuskunta oli täydennys- ja huoltokeskus, jonka joukot vaihtuivat tiuhaan. Venäläiset poistuivat Hyrylästä vuoden 1918 alussa, jolloin alue jäi paikalliselle, 1917 perustetulle punakaartilille. Huhtikuussa punaiset joukot joutuivat taistellen vetäytymään etelästä edenneiden saksalaisten tieltä.

Itsenäisyyden ajan vuoteen 1957 varuskunta oli pääosin kenttätykistön käytössä. Tämän jälkeen Hyrylään on ollut sijoitettuna Helsingin ilmatorjuntarykmentti. Ennen 1950-lukua ei alueelle noussut uusia rakennuksia, vaikka sitä useaan otteeseen toivottiinkin. Ensimmäinen uudisrakennus oli vuonna 1951 valmistunut ns. Olympiakasarmi, jota seurasivat ruokala-elokuvateatteri sekä entiselle kirkonmäelle nousseet viisi henkilökunnan asuinrakennusta. Tämän jälkeen jatkunut rakennustoiminta on hävittänyt suurimman osan tsaarinaikaisista rakennuksista. Ortodoksinen kirkko purettiin vuonna 1958.

Nykyisin varuskunta on varsin väljästi rakennettu, kangasmaastoon sijoittuva saareke Hyrylän ja Hyökkälän tihenevän asuin-, palvelu- ja liikerakentamisen keskellä. Eri rakennusvaiheista säilyneet rakennukset antavat pitkäikäisyyden sotilasarkkitehtuurin kehityksestä sekä varusmiesten ja henkilöstön asuinolojen muuttumisesta.

Ensimmäisestä rakennusvaiheesta on säilynyt hammaspoliklinikka (1862, miehistökasarmi) ja puinen varastorakennus. Vuosisadan alun tiilirakennuksista ovat jäljellä upseerikerho (1907, upseerien asuintalo), varuskunnan sairaala (1914, leipomo) sekä seitsemän vuonna 1915 valmistunutta kasarmi- ja tallirakennusta. Niistä kaksi on nykyisiin esikuntana, kolme varastoina ja kaksi koulutushalleina. Varuskunta-alueen ulkopuolelle, maantien länsipuolelle jäävät kunnan pääkirjasto (1915, entinen esikunta) ja vesilaitoksen rakennus (1915).

Nämä venäläisen kauden rakennukset, kirjasto ja vesilaitosta lukuunottamatta, ovat mukana museoviraston laatimassa luettelossa valtion omistamista kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista. Kuitenkin myös 1950-luvun rakennuksilla on merkityksensä, sillä ne tuovat alueelle ajallista kerroksisuutta ja havainnollistavat varuskunta-arkkitehtuuria sadan vuoden aikavälillä. Erityisesti kannattaa mainita kaksiosainen, toiminnallisesti keskihallien varaan rakentuva Olympiakasarmi.

Varuskunta, jolla on ollut tärkeä sija Tuusulan ja erityisesti Hyrylän historiassa. Varuskunnan rakennukset antavat läpileikkauksen sotilasarkkitehtuurista 1860-luvulta nykypäiviin.

80. KLAAVO, HYÖKKÄLÄ

Klaavolan tilasta viime vuosisadan puolivälissä halotun Klaavolan rakennukset sijoitettiin aivan kantatilan tontin viereen. Talot näyttävät jakaneen keskenään 1700-luvun lopulla rakennetut ulkorakennukset ja rakentaneen sitten uudet puuttumaan jääneiden tilalle.

Klaavon päärakennus on valmistunut ilmeisesti vuonna 1860. Se on hyvin tyypillinen, aumakattoinen ja komea empirerakennus. Se on säilyttänyt erinomaisesti alkuperäisen yleisilmeensä sekä julkisivujen ja rakenteiden yksityiskohtia. Niitä ovat leveä puoliponttivuoraus, kuu-siruutuiset ikkunat, ullakkokerroksen pienet puoliympyrän muotoiset aukot sekä leveä, profiloitu räystäs, sisällä puolestaan parituvasta sovellettu pohjakaava sekä välikaton ja kattotuolin rakenne. Vuosien 1985-86 muutostöissä on pihasivun myöhemmän umpikuistin päälle puhkaistu parveke, altaani.

Klaavon pihapiirissä ovat säilyneet 1797 rakennettu, hirsinen talli ja vuodelta 1863 oleva, samaten pitkänurkkainen luhtiaitta.

Rakennushistoriallisesti arvokas, Tuusulassa poikkeuksellinen maatilan päärakennus ulkorakennuksineen. Klaavo muodostaa yhdessä Klaavolan ja Saksan kanssa yhtenäisen kokonaisuuden.

81. KLAAVOLA (KLAAVOLAN MUSEO), HYÖKKÄLÄ

Klaavolan entinen, museoksi muutettu ratsutila on toinen pienen Hyökkälän kylän kantatiloisa. Sen nimi on liitetty tilaa 1600-luvun alussa isännöineeseen Klaus Markunpoikaan. Klaavola oli osa useiden aatelismiesten, mm. Klaus Flemingin läänityksiä. Tilan siirryttyä vuonna 1628 kruunulle sen haltija ryhtyi suorittamaan ratsupalvelusta. Klaavola oli rustholli vielä 1700-luvullakin, jolloin näiden tilojen määrä laski voimakkaasti.

Klaavolan päärakennus on mahdollisesti 1700-luvun puolivälistä, todennäköisemmin kuitenkin vuosisadan lopulta. Rakennus on alunperin ollut porstualla ja eteiskamarilla varustettu, mansardikattoinen paritupa. Talon ullakolla, sen päissä oli myös huoneet. Mansardikatto oli tuolloin uutuus, jonka käyttö rajoittui enemmänkin kaupunkitaloihin ja maaseudulla säätyläisten rakennuksiin. Rakennuksen eteläpäätä jatkettiin ilmeisesti 1800-luvun alussa. Jatke jaettiin rakennuksen pituussuunnassa kahteen kamariin. Ainakin osa neliruutuisista ikkunoista on peräisin näistä varhemmista rakennusvaiheista. Talon leveä vaakaponttivuoraus on kuitenkin viime vuosisadan lopulta. Alkuperäisellä paikallaan sijaitseva avokuisti muutettiin 1910-20 -luvulla nykyiseksi pieniruutuiseksi umpikuistiksi. Jossain vaiheessa on myös kattomuoto muutettu nykyiseksi satulakatoksi. Viime vuosisadan alun laajennus oli vielä mansardikattoinen.

Klaavolan pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi rakennuksia sen kahdella muulla sivulla. Ns. pikkutupa oli aikoinaan talon työväen asuntona. Muut ovat hirsisiä 1700-1800 -lukujen ulkorakennuksia. Tien toisella puolella on tiilinen, vuonna 1936 uusittu navetta.

Rakennushistoriallisesti arvokas, museoksi muutettu tilakeskus. Klaavola muodostaa Klaavon ja Saksan kanssa yhtenäisen, maisemallisesti tärkeän kokonaisuuden.

82. SAKSA (IT-MUSEO), HYÖKKÄLÄ

Saksa on toinen Hyökkälän kylän kahdesta kantatilasta. Naapurinsa Klaavolan tavoin se on mm. ollut 1500-luvulla Klaus Flemingin rälssinä. Seuraavan vuosisadan lopulla siitä tuli sotilasvirkatalo ja se päättyi rakuunarykmentin kersantin virkataloksi. Vaihtelevassa käytössä ollut rakennus muutettiin 1960-luvun lopussa ilmatorjuntamuseoksi.

Saksan päärakennus on Klaavolantiellä, Klaavolan tilan kaakkoispuolella sijaitsevalla vanhalla tontillaan. Talo on yksikerroksinen, hirsirakenteinen ns. epäsymmetrinen paritupa. Rakennuksen koillispään salin takana on vielä kaksi kamaria. Talon rakennusaika ei ole tiedossa eikä sen kunnostuksessa 1960-luvun lopussa ilmeisesti tavattu viitteitä rakennusvuosista. Se on ainakin vanhimmilta osiltaan todennäköisesti viimeistään 1800-luvun puolivälistä.

Historiallisesti ja rakennushistoriallisesti arvokas entinen sotilasvirkatalo. Saksa muodostaa Klaavolan ja Klaavon kanssa yhtenäisen kokonaisuuden.

83. NUORISOSEURANTALO VÄINÖLÄ, HYÖKKÄLÄ

Tuusulan nuorisoseura perustettiin vuonna 1918 ja sen talo Väinölä otettiin käyttöön tammikuussa 1921. Uudenmaan ensimmäinen nuorisoseura oli perustettu jo 1890-luvun vaihteessa. Tuusulan ensimmäiset seurat perustettiin Jokelaan (1899) ja Ruotsinkylään. Viimeksi mainittu oli ruotsinkielinen. Ruotsinkylän seura oli ensimmäinen, joka sai oman talon ja Jokelankin, välillä nukahtanut yhdistys ehätti Tuusulan nuorisoseuran edelle. Ennen Väinölän valmistumista Tuusulan nuorisoseura piti kokouksiaan maataloissa ja kouluilla ympäri pitäjää, iltamia Koskenmäen Torpalla sekä vuokrasi Hyrylän Vähämuorin talon käyttöönsä.

Väinölä sijaitsee Kirkkotien varrella, tien eteläpäässä. Se oli alkuperäisessä asussaan tasasiipinen vinkkelitalo, jonka toisessa siivessä oli satula- ja toisessa puolestaan taitekatto. Sisäkulmassa oli eteiskuisti. Rakennus näyttää olleen punaiseksi maalattu. Ikkunatyypit ovat nykyiseen tapaan vaihdelleet. Talo ei ole vanhalta osaltaan juurikaan muuttunut, mutta sen eteläpäätä on jatkettu 1980-luvun alussa. Väinölä on nykyisin väriltään keltainen.

Väinölällä ei ole varsinaisia rakennustaiteellisia ansioita, vaan sen kulttuurihistoriallinen merkitys perustuu enemmänkin sen asemaan Tuusulan yhdistystoiminnan historiassa.

Historiallisesti tärkeä nuorisoseuratalo.

84. HYRYLÄN ENTINEN TERVEYSTALO

Kuntien terveydenhoitoa kehitettiin vuosina 1939 ja 1951 annetuilla laeilla, jotka mm. edellyttivät kunnanlääkärien virkojen perustamista. Seurauksena oli myös lääkäri- tai terveystalojen sekä asiaankuuluvien virkatalojenkin rakentaminen. Hyrylän terveystalon tontti ostettiin jo 1940-luvun alussa. Päätös sen rakentamisesta tehtiin kuitenkin vasta vuonna 1948 ja rakennus valmistui seuraavana vuonna.

Kirkkotien varrella sijaitseva terveystalo, nykyinen harjaantumiskoulu on satulakattoinen, rapattu tiilirakennus. Se on ulkoasultaan klassistishenkinen, mihin vaikuttaa paitsi rakennuksen yleishahmo myös parittaisten pylväiden kannattama, päätykolmiollinen avokuisti. Rakennuksen sisätiloja on myöhemmin muutettu.

Esimerkki pienimuotoisemmasta, yhteiskunnan kehittämisspyrkimysten tuomasta sotien jälkeisestä kunnallisarkkitehtuurista.

85. HYÖKKÄLÄN ALA-ASTE

Vuosina 1954-55 rakennettu, arkkitehtien Viljo Rewell ja Osmo Sipari suunnittelema koulu on Tuusulan sodanjälkeisistä koulurakennuksista arkkitehtonisesti merkittävin. Sen arkkitehdit suunnittelivat kouluja myös muualle, Osmo Sipari lisäksi Kellokoskelle. Seuraava kuvaus on tiivistetty Arkkitehti-lehden (11/1955) esittelystä.

Rakennuksen arkkitehtuuriin ja asemaan ympäristössään ovat vaikuttaneet rakennusohjelman tavoitteet sekä maaston muoto ja maaperä. Koulun piha-alueet on leikattu loivaan rinteeseen ja samalla luotu rakennuksen poikkileikkausratkaisulle sopiva tasoero.

Koulu jakautuu kahteen toiminnallisesti eriytettyyn osaan, joista toinen on pohjaltaan pitkänomainen suorakaide, toinen puolestaan neliön muotoinen. Pitkään osaan arkkitehdit sijoittivat kahteen kerrokseen kymmenen luokkahuonetta, joukon erityisluokkia sekä opettajainhuoneen ja välinevaraston. Luokat ryhmitettiin sivukäytävän varaan ja tuolloiset ala- ja yläkoulu erotettiin omiin siipiinsä. Luokkahuoneet ovat pohjaltaan neliömäiset, "se tarjoaa mahdollisuuden nykyaikaisen opetuksen suosimaan oppilaiden ja opetuspyytien ryhmittelyyn".

Rakennuksen neliömäiseen osaan keskitettiin yhteiset ja myös yleiseen käyttöön tarkoitetut tilat; juhla-voimistelusalit, keittiö ja ruokala, kunnan kirjasto ja kerhohuone. "Pyrkimyksenä on ollut ratkaista tehtävä...niin, ettei yleisissä tiloissa käyvä yleisö häiritse työtä varsinaisissa koulutoiloissa. Juhla-voimistelusalit ja siihen keskihallin välityksellä liittyvää ruokasalia on tarkoitus käyttää paikkakunnan yleisenä juhlahuoneistona."

Rakennuksen runko on teräsbetonia. Sen julkisivuille antavat leimansa mm. pulpettikatot, nauhaikkunat ja pohjakerroksessa lasitiilien käyttö laajoina pintoina.

Ala-asteen viereen on 1980-luvun alussa rakennettu Kirkonkylän yläaste, joka sopeutuu varsin hyvin vanhempaan koulutaloon.

Aikakaudelleen ominainen, arkkitehtonisesti korkeatasoinen koulurakennus, jossa on kiinnitetty erityistä huomiota toiminnallisiin kysymyksiin ja rakennuksen asemaan ympäristössään.

86. HAVULINNA, HYÖKKÄLÄ

Havulinna huvilan historia alkaa vuodesta 1870. Tuolloin senaatin oikeusosaston virkamies Theodor Söderholm vuokrasi huvilapalstan Klaavolan rusthollari Karl Agathon Nyqvistiltä. Kuusi vuotta myöhemmin Sederholm osti Villa Salmela -nimisen palstan rakennuksineen omakseen.

Karl Adolf Theodor Söderholm (1824-1911) loi merkittävän uran senaatin oikeus-osastossa. Hän tuli sinne virkamieheksi vuonna 1858 ja eteni vuonna 1873 senaattoriksi. Sederholm oli vuodet 1877-82 prokuraattorina (oikeuskanslerina), minkä jälkeen hän palasi senaattoriksi. Viimeiset virkavuotensa 1898-1900 hän oli senaatin oikeusosaston varapuheenjohtaja, käytännössä siis sen johdossa. Sederholm aateloitiin vuonna 1886, jolloin hän muutti nimensä Cederholmiksi. Villa Salmela siirtyi nykyiselle omistajasuvulle vuonna 1912 ja on heidän mukaansa saanut uuden nimensä.

Huvilapalsta on säilyttänyt poikkeuksellisen hyvin vanhan ilmeensä. Puistomaista, korkeaa kuusikkoa kasvavaa tonttia rajaa Kirkkotien laidassa luonnonkiviaita. Portilta päärakennuksen eteen vie kaunis lehmuskuja.

Päärakennus sanotaan rakennetuksi vuonna 1880, mutta se lienee jo Sederholmin ajan alusta. Se oli alunperin symmetrinen, ristipäätyinen ja satulakattoinen hirsitalo. Pohjoispäätyyn on 1910-luvun vaihteessa, ilmeisesti uusien omistajien myötä lisätty muuta rakennusta korkeampi poikittainen jatke. Vanhan osan pääty on koristettu uusrenessanssi- tai nikkarityylisillä pieniruutuisilla ikkunoilla. Vaalea rakennus on vaakavuorattu ja ruudutettu kolmijakoisin ns. T-ikkunoin.

Yksi Tuusulanjärven vanhimpia huvilapalstoja, jonka päärakennus ja puistomainen ympäristö ovat säilyttäneet vanhan asunsa.

87. TUUSULAN KIRKONSEUTU

Kirkonseutu on Tuusulan itärannan kulttuurimaiseman eräänlainen keskipiste, pitäjän vanha hallintokeskus. Kokonaisuuteen kuuluvat kuta-kuinkin samalla paikalla 1640-luvulta lähtien ollut kirkko hautausmaineen, pitäjänmakasiinit, kansakoulu sekä työväenasuntomuseo. Myös kirkon perustamisen jälkeen syntynyt Kirkkotie on tärkeä osa maisemaa. Kirkonseutu ja Kirkkotie sekä Kirkkotien kaksi vanhaa huvilaa (Iloniemi ja Havulinna) liittyvät läheisesti Rantatien kulttuurimaisemaan.

88. ILONIEMI, KIRKONKYLÄ

Tuusulan kirkon eteläpuolella sijaitseva Iloniemi kuuluu Tuusulanjärven varhaisiin suurhuviloihin. Se erotettiin Villa Riihilahden nimellä Krapin tilasta jo vuonna 1876. Sen varhaisista omistajista tiedetään ainakin Helsingin varuskunnan komendantti kapteeni Bjelastotsky, joka myöhemmin hankki Paijalan Anttilan kartanon omistukseensa. Bjelastotsky päätti monivaiheisen, myrskyisänkin uransa Klaavon tilan renkinä. Iloniemen omistajista on parhaiten tunnettu Tuusulan lukkari Sakari Soinne. Hänen tyttärensä, kirjailija Laura Soinne ja runoilija Einari Vuorela ovat myös asuneet huvilalla. *Eino Lönnqvist
Luonno: v. 1924-25*

Iloniemen päärakennuksen vaiheet ovat kiintoisat. Se oli alunperin tyypillinen 1800-luvun lopun suurhuviila kuisteineen, ulokkeineen ja torneineen. Rakennus näkyy jo 1870-luvun kartassa. Nykyisen, lähinnä funktionalistisen asunsa rakennus on saanut vuosien 1924, 1939 ja 1952 muutostöissä. Arkkitehti Väinö Vähäkallio suunnitteli 1920-luvun ja Aarne Ervi 1950-luvun muutokset. Rapattu, aumakattoinen talo sisältää kuitenkin vanhan hirsirungon ja noudattaa huvilan alkuperäistä yleishahmoa.

Pihan itäisivulla, Kirkkotien varressa on Bjelastotskyn aikainen satulakattoinen kärryvaja sekä ilmeisesti huvilaakin vanhempi hirsirakenteinen asuintalo. Pihan luhtiaitan on suunnitellut Väinö Vähäkallio vuonna 1924.

Vanha huvila, jonka päärakennus on rakennushistorialtaan mielenkiintoisesti kerroksinen.

89. TUUSULAN KIRKKO

Tuusulan seurakunnan syntyminen ja kirkon rakentaminen liittyivät 1600-luvun yleisempäänkin pyrkimykseen jakaa hankalasti hoidettavia seurakuntia pienemmiksi. Aloite tuli kuitenkin paikkakunnalta. Muutaman kylän asukkaat ryhtyivät omatoimisesti rakentamaan kappelia Tuusulanjärven rannalle. He saivat tuekseen Vanhankylän kartanoa isännöineen Nils Stålhanen. Hanke johti ristiriitaan Sipoon kirkkoherran kanssa mutta kappeliseurakunnan perustaminen hyväksyttiin vuonna 1644. Kymmenen vuotta myöhemmin Tuusula itsenäistyi omaksi seurakunnakseen. Tuusulan kirkkoa voikin pitää seurakunnallisen ja sen perustalle kasvaneen kunnallisen itsenäisyyden symbolina.

Tuusulan ensimmäinen kirkko otettiin käyttöön vuonna 1644. Se valmistui lopullisesti vasta 1650-luvun aikana. Pienehkö, harjakattoinen, pohjaltaan suorakaiteen muotoinen rakennus sijaitsi nykyisen kirkon pohjoispuolella. Kirkko tuli pian pieneksi ja oli 1720-luvulla lisäksi jo pahoin ränsistynyt.

Uuden, nykyisin käytössä olevan kirkon rakentaminen aloitettiin vuonna 1732. Kirkko otettiin käyttöön pari vuotta myöhemmin. Rakennustyöt saatiin päätökseen vuosikymmenen loppuun mennessä. Rakennusmestarina oli Erik Eskilsson Hannula Nahkelan kylästä. Kirkko on pohjakaavaltaan tasavartisen ristin muotoinen. Hirsiseinät laudoitettiin lopullisesti vasta 1790-luvulla, jolloin kirkko myös maalattiin punamullalla. Kateaineena oli paanu, joka tervattiin. Kirkon läntisen, eteläisen ja sakastivarren päihin rakennettiin eteiset 1750-luvulla. Keskellä kattoa oli pieni lanterniini tai kattoratsastaja, joka purettiin vuonna 1853.

Ristikirkko ilmestyi kirkkoarkkitehtuuriimme 1660-luvulla ja yleistyi vuosisadan lopun kuluessa. Tyyppi on tyylihistoriallisesti palautettavissa Jean de la Valléen Tukholmaan suunnittelemaan Katarinan kirkkoon. Tämän kirkkotyyppin myötä saivat protestanttiset kirkkomme niille leimallisen asunsa saarnastuoleineen ja kiinteine penkkeineen. Tuusulan kirkon rakentaminen ajoittuu jaksoon, jolloin rakennustyyppi oli jo vakiintunut ja jollin talonpoikaisten kirvesmiesten merkitys niiden rakentajina alkoi korostua.

Kirkkoa on aikojen kuluessa jonkin verran muutettu. Sen ikkunoita korotettiin vuonna 1827. Kirkkoa oli ilmeisesti pimentänyt mm. 1790-luvun lehtereiden laajentaminen. Arkkitehti Jean Wiik suunnitteli vuoden 1853 perusteellisen korjauksen. Kirkon kivijalka, ulkolaudoitus ja maalaus uusittiin. Maalaussuunnitelman mukaan ulkoseinät oli maalattava öljyväriä järvenvihreiksi, listat ja ikkunoiden vuorilaudat vihreiksi, kattolistan varjostus mustaksi ja sisäseinät vaalean sinisiksi. Kaikkia Wiikin aikeita ei toteutettu, esimerkiksi kattomuoto ja päätyjen eteiset jätettiin entiselleen. Katolta purettu lanterniini korvattiin vastoin arkkitehdin tahtoa ristillä.

Vuoden 1903 työt suunnitteli arkkitehti E.A. Kranck. Kirkon holvit vuorattiin nykyisellä ponttilaudoituksella ja niiden muotoa muutettiin. Ulkovuorauksen nykyiset yksityiskohdat, kuten ikkunat lienevät nekin Kranckin työtä. Uusittu kivijalka on harmaata kiilakiveä.

osta 1980-luvun korjaukset?
(1950-luvulta vante)

Vuoden 1952 työt keskitettiin työt sisätiloihin, joita vuorattiin uudestaan. Pinnat maalattiin vaalealla tervavärillä.

Kirkon saarnastuoli on vuodelta 1902, taiteilija P. Leinosen lasimaalaus vuodelta 1937 ja Johan Asplundin maalaama, ristiinnaulittua esittävä alttaritaulu 1850-luvulta.

Kirkon vanhin, vuonna 1746 uudella korvattu tapuli oli yksijakoinen eli yksinivelinen. Uuden tapulin rakensi kirkon rakennustöitäkin johtanut Erik Eskilsson Hannula. Tapuli on ilmeisesti jo tällöin saanut nykyisen kaksinivelisen, nelikulmaisen ja sipulimaisen kattoon päättyvän muotonsa. Tapuli on korjattu perusteellisesti 1810-luvun lopussa. Kirkon tavoin myös tapuli on aikaisemmin ollut punamullattu. Hautausmaata on laajennettu useamman kerran. Sen käydessä lopullisesti ahtaaksi on Paijalan Nummenkankaalle 1800-luvun lopussa perustettu myös uusi hautausmaa (ks. tämä). Kirkkomaahan on haudattu mm. Aleksis Kivi ja Pekka Halonen. Kiven haudan takapuolella on ote Seitsemästä veljeksestä: Kotimaamme koko kuva/sen ystävälliset äidin kasvot/olivat ainiaaksi painuneet/hänen sydämensä syvyyteen.

Tuusulan kirkko on pohjakaavaltaan ristin muotoinen. Hirsinen rakennus on pystyvuorattu. Korkeaharjainen paanukatto on päistään aumattu. Päädyissä on sakaroita kapeammat, satulakattoiset eteiset. Seinien yläosassa kulkee koristefriisi.

Rakennusmuistomerkki sanan varsinaisessa merkityksessä.

- 50-1. Korjaukset

90. PITÄJÄNMAKASIINIT

Maalaispitäjien julkiset rakennukset, sikäli kun niitä ylipäänsä oli, olivat kooltaan ja asultaan vaatimattomia. Kirkot ovat tästä poikkeus. Kirkonkyliin alkoi 1700-luvun mittaan ilmestyä muitakin yhteisiä rakennuksia, kuten pitäjäntupia tai kärjäkartanoita. Tuusulassa sellainen oli pitäjänmakasiini.

Pitäjänmakasiinit kehittyivät 1600-luvun lopulta alkaen, mutta olivat tuolloin vielä hyvin harvinaisia. Kruunu vauhditti niiden perustamista 1750-luvulla ja toden teolla viime vuosisadan alussa. Asetus vuodelta 1875 toi makasiinit niihinkin pitäjiin, joissa sellaisia ei vielä ollut.

Makasiinit olivat eräänlaisia viljapankkeja, joista korkoa vastaan lainattiin viljaa sitä tarvitseville. Lainattava vilja koottiin tilallisilta näiden veroluvun mukaisessa suhteessa.

Hallitsijan maaherroille vuonna 1750 lähettämä kirje sai alulle myös Tuusulan makasiinihankeen. Samana vuonna päätettiin käräjillä makasiinin perustamisesta. Hanke edistyi vaivalla. Tilallisilta jouduttiin toistuvasti kovistelevaan vaadittua peruspääomaa, viljaa. Jatkossakin lainajvästön hallinto aiheutti riitaisuuksia ja kiristi mm. talonpoikien ja säätyläisten välejä.

Toiminta aloitettiin vanhassa kymmenysaitassa. Vielä 1754 ei uutta makasiinia ollut rakennettu, mutta sen tiedetään olleen olemassa vuonna 1765. Vuonna 1798 päätettiin rakentaa uusi makasiini ja samalla vaihtaa sen paikkaa, sijoittaa se mäennyppylälle kirkon tapulin viereen. Tilalliset toimittivat tarvittavat hirret ja lattiapalkit, muut tarpeet kuten kattolaudat ja naulat hankittiin makasiinin varoilla ja vanhan aitan myynnistä saaduilla rahoilla. Rakentamisesta vastasivat talollinen Heikki Mikkola Lahelasta, Ruskelan Monsasta isännöinyt kapteeni J.G. Westermarck ja Kyrölän kartanon majuri Adolf Bucht. Makasiini oli valmis elokuussa 1799. Ilmeisesti 1800-luvun puolivälissä se sai vierelleen toisen, jonkin verran suuremman hirsiaitan.

Makasiinit sijaitsevat entisen Kirkkotien, nykyisen Makasiinitien varressa, tien ja kirkon kiviaidan välissä. Vanhempi aitta on pitkänurkkainen, nurkkakiville perustettu, peiterimoitettu hirsirakennus. Nuorempi aitta on varsin samanlainen, mutta se on lyhytnurkkainen, sillä on yhtenäinen luonnonkivisokkeli ja sen satulakatto on loivempi. Molemmat ovat punamullattuja, nurkat ja räystäslistat valkoisia.

Varhaisen paikallishallinnon muistomerkki, osa kirkonseudun kokonaisuutta.

91. TYÖVÄENASUNTOMUSEO, KIRKONKYLÄ

Kirkkoa vastapäätä olevalla mäellä oli aikaisemmin rykelmä käsityöläisten ja muonamiesten asuinrakennuksia. Yhtä lukuunottamatta ne olivat 1970-luvun alkuun mennessä kaikki hävinneet. Jäljelle jäänyt, vuonna 1875 rakennettu ns. Nordbergin mökki on kunnostettu vuosina 1979-1981 työväenasuntomuseoksi.

Satulakattoinen hirsimökki on aikaisemmin ilmeisesti ollut jonkin verran nykyistä pitempi. Kattopäreet on kunnostuksen yhteydessä korvattu tiilillä. Rakennus on pystyvuorattu. Huomiota kiinnittää suurehko satulakattoinen kuisti ja lähinnä uusrenessanssityylinen ulkovi. Museoon on sisustettu kaksi osastoa, kirvesmiehen asunto 1920-luvulta ja suutarin verstaas.

Mäessä on muistolaatta, jossa lukee: "Tällä paikalla perustettiin Tuusulan työväenyhdistys 27.5.1900. Tuusulan kunta 25.5.1975."

Maaseudun pieneläjän mökki on tärkeä osa Kirkkotien ja kirkonseudun rakennetun ympäristön historiaa ja nykyasua.

92. KIRKKOTIEN KOULU, KIRKONKYLÄ

Kirkkoa vastapäätä sijaitseva rakennus on Tuusulan ensimmäinen kunnallinen koulu ja samalla vanhin säilynyt koulutalo. Kuntakokous sopi koulun perustamisesta vuonna 1870. Piirustukset hankittaisiin jostakin naapuripitäjästä. Rakennukseen päätettiin saada tilat myös kunnallislautakunnalle, kunnanhallituksen edeltäjälle. Lopullinen rakentamispäätös tehtiin vuonna 1871. Koulussa tuli olla kaksi avaraa luokkaa ja neljä asuinhuonetta. Tarvitut hirret haettiin pappilan metsästä, Jokelan Vantakorvesta. Koulu rahoitettiin myymällä joitakin satoja ylimääräisiä hirsiiä. Urakoijaksi valittiin nurmijärveläinen puuseppä K.F.R. Pynnönen. Seuraavana vuonna päätettiin koulun paikka ja lohkaistiin sille tonttia kirkkoa vastapäätä, pappilan maista. Kuntakokous hyväksyi yksityiskohtaisen rakennusselityksen. Vuosina 1873-1874 rakennetun, vuonna 1875 käyttöön otetun koulun rakentaminen muutti jonkin verran ympäristöään, sillä karvari Johanssonin ja pitäjän lukkarin oli muutettava talonsa sen tieltä muualle.

Koulun piirustukset eivät ole säilyneet, mikäli sellaisia on ollutkaan. Senaatin arkiston vuodelta 1913 olevassa aktissa on koulun pohjapiirros, ja vuonna 1951 siitä on tehty mittauspiirustus. Rakennuksen pohjakaavaa voi kuvata lähinnä T-kirjaimeksi. Pitkittäiseen, noin kaksi kolmannesta vieneeseen varsiosaan sijoitettiin kolme luokkaa, opettajattaren huone ja varasto. Vuoden 1951 mittauksessa varaston kohdalla on koulukeittola. Rakennuksen poikki kulkevat perättäiset eteiset erottavat opetustilat poikittaissiipeen sijoitetusta kahdesta asuinhuoneistosta.

Kirkkotien koulu sijaitsee maisemallisesti kauniilla paikalla, peltoaukean vieressä ja kirkkoa vastapäätä. Muutama koivu reunustaa tonttia. Tontti viettää siten, että poikittainen asuinsiipi on jonkin verran pitkittäissiipeä korkeampi. Hirsirakennus on satulakattoinen, vuorattu pystyllä peiterimalla ja maalattu punaiseksi. Luokkien ikkunat ovat yhdeksänruutuiset, asuinsiiven ikkunat kuusiruutuiset. Vuosien mittaan tehdyt kunnostukset ja muutokset ovat ilmeisesti jonkin verran muuttaneet talon alkuperäistä ilmettä.

Historiallisesti poikkeuksellisen arvokas koulurakennus, joka lisäksi sijaitsee edustavalla paikalla Tuusulan kirkon ja pitäjänmakasiinien vieressä.

93. ALI-KOTTU, KIRKONKYLÄ

↑ Sanasto
viikot

Parhaat alla
koti vsta
Keppi kullakka
(ks. n. 140)
ali ole ns
kirkkoistika?

Ali-Kottu sijaitsee Rantatien eteläpäässä, Kirkonkylän vanhalla kylämäellä vastapäätä Tuusulan pappilaa. Se on syntynyt Kotun kantatilasta kahdessa halkomisessa ja on tiloista se, joka selvimmin jatkaa kantatilan perinteitä.

Kottu mainitaan lähteissä ensimmäisen kerran 1500-luvun lopulla. Se oli 1690-luvulle asti ratsutila ja sen jälkeen tavallinen ruotutalo. Kottu halottiin 1700-luvun alussa (Suur-)Kottuun ja Vähä-Kottuun, joista jälkimmäisestä kehittyi ajan mittaan nykyinen Saksan tila (ks. tämä). Kottu siirtyi 1700-luvun puoliväliin mennessä, ilmeisesti mainittuun jakoon liittyen nykyiselle tontilleen. Vuonna 1899 Kottu halottiin Ali- ja Yli-Kottuun.

Kotun vanha päärakennus on aivan tien vieressä, pitkä sivu tielle päin. Se on satulakattoinen, pystyvuorattu ja pitkänurkkainen hirsirakennus. Pohjakaavaltaan se on ns. epäsymmetrinen paritupa, jossa pohjoisempaa salia on jatkettu kahdella vierekkäisellä kamarilla. Talo on rakennettu ilmeisesti kahdessa vaiheessa siten, että laajennus on 1850-luvulta. Yksityiskohdista kiinnittävät huomiota nurkkasalvokset, joiden kaksi ylintä hirttä on pappilan sivurakennuksen tapaan muotoiltu ulostyöntyviksi konsoleiksi. Ikkunat ja kuistit ovat nuorempia.

Pihapiirin rakennuksia ovat hirsinen, pitkänurkkainen luhtiaitta, vuosina 1928-1930 rakennettu uudempi asuinrakennus sekä navetta ja talli.

Vanhalla kylämäellä ja perinteisellä tontilla sijaitseva, rakennushistoriallisesti arvokas päärakennus pihapiireineen.

94. PAPPILA, KIRKONKYLÄ

Pappiloiden asema maaseutupitäjien kulttuuri- ja rakennushistoriassa on monin tavoin keskeinen. Papisto oli maaseudun sivistyneistön merkittävin kerros ja sen käsissä oli kirkollisten asioiden lisäksi monien maallisten kysymysten hoito. Pappilat ovat sotilasvirkatalojen ohella se maaseuturakennusten ryhmä, josta säilynyt aineisto mahdollistaa varsin tarkatkin rakennushistorialliset tutkimukset. Niiden avulla voidaan mm. seurata rakennustaiteellisten ja -teknisten uutuuksien leviämistä. Keskiajalta alkaen annetut, vuosina 1734 ja 1892 tehostetut ja uusitut määräykset ovat luoneet sen taustan, jonka pohjalta pappiloita on paikallisten mahdollisuuksien rajoissa rakennettu.

Risto Peltovuori on Tuusulan historian toisessa osassa kuvannut perusteellisesti pappilan 1600- ja 1700-lukujen rakentamista. Tässä tyydytäänkin kehityksen pääkohtien mainitsemiseen. Tuusulan kirkkoherra sai virkatalon asiaankuuluvine maineen pian seurakunnan perustamisen jälkeen 1640-luvulla. Ison vihan aikana tuhoutuneet rakennukset korvattiin uusilla 1720-1730 -lukujen kuluessa. Tuolloinen päärakennus on mahdollisesti perustunut parituparatkaisuuksiin. Uusi päärakennus pystytettiin jo 1750-luvulla. Se vastasi mitoiltaan vanhaa asuintaltoa. Tämän ja Peltovuoren kuvauksen voisi tulkita siten, että nytkin oli kyse epäsymmetrisestä parituvasta, jonka toista päätä oli jatkettu kahdella vierekkäisellä kamarilla. On kuitenkin muistettava, että keskeissalin käyttöön perustunut ns. karoliininen pohjakaava oli tuolloin jo vallitsevana pappiloissa.

Tyypillistä oli se, että pappilan rakennusten toistuva uusiminen ja ylläpito oli tuusulalaisille vähemmän mieluinen rasitus. Tyypillistä oli myös se, ettei pappila liene koskaan ollut "valmis", vaan rakennuksia paloi ja rappeutui sitä mukaa kuin toisia saatiin valmiiksi.

Vielä 1800-luvun alussa vanha päärakennus vuorattiin ja punamullattiin. Kun sen kunnostus tuli seuraavan kerran puheeksi, päättivät pitäjäläiset vuonna 1826 uuden rakentamisesta. Vanhakylän (Gammelbyn) kartanon omistaja eversti G.G. Nyberg laati uuden päärakennuksen piirustukset, tontin asemapiirroksen sekä kustannus- ja materiaalilaskelmat. Rakentamisessa noudatettiin 1700-luvun lopulla levinnyttä käytäntöä, jossa talollisten päivätoiden sijasta käytettiin rahalla maksettuja urakoijia. Työn laatua seurattiin huolella, ja eversti Nyberg antoi kaikille yksityiskohtaiset ohjeet töiden suorittamisesta. Rakennusmestariksi valittiin Sipoon suomenkielisen seurakunnan lukkari Gustaf Ollberg, joka kuitenkin vaihtui Axel Magnus Tolpoon. Abraham Åkersten Tuusulan Jäniksenlinnasta nikkaroi ikkunat, ja nurmijärveläinen Elias Nikander huusi itselleen muurarintyöt. Hyvinkääläinen nikkari Simon Olander vastasi lattia- ja välipohjista ja muistakin viimeistelytyöistä, järvenpääläinen Gustaf Gestin ikkunoiden lasittamisesta. Rakennus oli pääosin valmis vuonna 1829, vaikka vielä seuraavana vuonna mm. punamullattiin lautakatto. Seinät vuorattiin ja punamullattiin vuonna 1836.

Päärakennus liittyi tyylillisesti jo väistymässä olleeseen kustavilaiseen rakennusperinteeseen. Leimallisia piirteitä olivat mansardikatto ja karoliinisen pohjakaavan käyttö. Rakennus oli vanhaa, vuonna

1829 huutokaupattua pappilaa hieman suurempi, mitoiltaan 36 kynnärää x 17 kynnärää. Keskeissalipohjaa on sovellettu lisäämällä rakennuksen koillispäätyyn kaksi huonetta ja erottamalla puolet eteisestäkin asuinkäyttöön. Varsinaisia huoneita oli näin kahdeksan. Eteisestä veivät portaat ullakolle, jonka päädyissä oli vielä kaksi huonetta.

Tämä rakennus on yhä käytössä. Eteisen väliseinän poistoa lukuunottamatta se on säilyttänyt vanhan huonejakonsa. Keskellä luoteissivua oleva sisäänkäynti on 1800-luvun lopulla varustettu seitsensivuisella, pieniruutuisella umpikuistilla. Koillispäädyn eteiskuisti on mahdollisesti jo alunperin ollut nykyisen suuruinen. Vastakkaiseen päätyyn on vuonna 1936 lisätty tiilinen, rapattu, tasakattoinen kirkkoherranvirasto arkistoholveineen. Alunperin ilmeisesti kuusiruutuiset ikkunat ovat muuttuneet kolmijakoisiksi ns. T-ikkunoiksi. Myös vaaleanharmaa pysty-vaakavuoraus on uudempi.

G.G. Nybergin vuoden 1826 asemapiirroksessa on kuusi muutakin rakennusta, jotka muodostavat symmetrisen, kaakkois-luoteissuuntaisen pihasommitelman. Aidoilla on rajattu kolme pihaa, joita ympäröi geometrinen puistosommitelma. Piirroksesta saa kuvan, kuin vanha päärakennus olisi sijainnut noin 20 metriä uudesta rakennuksesta luoteeseen, sen kanssa samansuuntaisesti. On vaikea sanoa, mitkä Nybergin piirtämistä rakennuksista toteutuivat ja mitkä olivat jo tuolloin olemassa. Yhtä siipirakennusta lukuunottamatta ne ovat joka tapauksessa hävinneet. Tuon koillissivun siipirakennuksen päälle Nyberg on kirjoittanut "Gamla Flygel Byggningen". Rakennus vastaa mitoiltaan ja sijainniltaan tontilla yhä olevaa, pappilan maiden vuokraajan ja työväen asumaa rakennusta. Pitkänurkkainen, satulakattoinen rakennus on paritupa, jonka toiselle sivulle on lisätty kaksi kuistia.

VH. bonander
S. 132

Pappila sijaitsee lähellä Tuusulän kirkkoa, siitä itään Rantatien eteläpäässä. Puistomainen tontti on maisemallisesti varsin hallitsemalla paikalla ja päärakennus sen korkeimmalla kohdalla. Ennen uuden tien rakentamista on sen itäpuolelle avautunut peltomaisema. Tontilla on 1900-luvulla tehty parikin istutussuunnitelmaa.

Pappila on niin rakennushistoriallisesti kuin historiallisestikin arvokkaampia yksittäisiä kohteita Tuusulassa.

95. KOIVUKUJA

Kuntien köyhäin- ja vaivaistenhoidossa siirryttiin viime vuosisadan lopulla vaivaisruoduista ja avustuksista kiinteämpiin muotoihin. Euroopassa oli 1700-luvun lopulla muotoutunut käsitys, että maatilavaivaiskodit olivat ratkaisu köyhäinhoidon pulmiin. Suomen maalaiskunnissa niitä perustettiin 1860-luvulta lähtien. Läänien kuvernöörit ryhtyivät 1880-luvulla vauhdittamaan niiden perustamista. Tuusulan kunnan tilintarkastajat ehdottivat vuonna 1886 tällaisen vaivaiskodin perustamista. Perustelut olivat taloudelliset. Talo tarjoaisi hoidoilleen asunnon, elanto puolestaan tulisi tilan pelloilta, ja kunta säästäisi.

Kunta ostikin vuonna 1891 huutokaupassa Kotun tilan. Vaivaiskotia ei kuitenkaan tyydytty perustamaan vanhoihin tiloihin, vaan vuonna 1893 laskettiin uuden rakennuksen peruskivi. Rakennus otettiin käyttöön kaksi vuotta myöhemmin. Rakennukseen sijoitettiin myös erityinen "houriinhoito-osasto", joka oli käytössä Kellokosken piirimielisairaalan perustamiseen asti 1910-luvulla.

Koivukujan mahdolliset alkuperäiset piirustukset eivät ole säilyneet. Yksikerroksisen, satulakattoisen rakennuksen nykyinen ulkoasu on vuodelta 1935. Uusi vanhainkoti oli tuolloin valmistunut, ja vanha rakennus muutettiin kunnan kamreerin ja eläinlääkärin virka-asunnoiksi. Muutossuunnitelmat laati rakennusmestari Heikki Siikonen. Rakennuksen ikkunat muutettiin, se sai päätyihinsä pylväiden kannattamat avokuisit, julkisivuihin joitakin klassistisia koristeaiheita. Sisätilat uusittiin täysin. Pihamaalle Siikonen suunnitteli ulkokuoneen ja sauna-autotallin.

Koivukuja sijaitsee Rantatien varrella, kunnan vanhassa hallintokeskuksessa. Talo on hirsirakenteinen, satulakattoinen, vaakavuorattu ja keltaiseksi maalattu. Rakennukselle johtaa, nimensä mukaisesti, kaunis koivukuja.

Hallintohistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas rakennus, jonka ulkoasu on myös arkkitehtonisesti laadukas.

96. KIRKONKYLÄN ALA-ASTE

Kirkonkylän uusi kansakoulu rakennettiin vuosina 1957-1958 tuolloisen kunnantalon läheisyyteen, Järvenpään ja Sipooseen vievien teiden risteykseen. Rakennustoimisto Heikki Siikosen laatimat suunnitelmat hyväksyttiin vuonna 1957.

Siikosen koulu on ansiokas, ajalleen ominainen koulurakennus. Se on pohjakaavaltaan pitkänomainen suorakaide, joka on 1940-1950-lukujen julkiselle arkkitehtuurille tyypillisesti pätkitty neljään osin lo-mittaiseen osaan. Kaksikerroksisen, muuten satulakattoisen rakennuk-sen pulpettikattoista keskiosaa on korostettu nostamalla se muuta ra-kennusta korkeammaksi. Myös sen tiilikoristelu ja aukotus poikkeaa rakennuksen siivistä. Keskiosaan on sijoitettu koulun keittiö, ala- ja yläaula sekä opettajainhuone. Länsisiivessä on molemmissa kerrok-sissa sivukäytävän varrelle sijoitettuja luokkia, itäsiivessä veisto-sali ja vahtimestarin asunto sekä toisessa kerroksessa juhla- ja voi-mistelusalit. Koulun vieressä on erillinen opettajien asuinrakennus ja laaja pihamaa. Rakennus on hyvin näkyvällä paikalla. On mielenkiin-toinen sattuma, että tien toisella puolella olevan Saksan tilan pää-rakennuksen 1930-luvulla saama asu on sekin Heikki Siikosen suunnit-telema.

Maisemallisena kiintopisteenä sijaitseva rakennus, joka edustaa 1950-luvun kouluarkkitehtuurin tyypillisiä piirteitä ja tavoitteita.

97. SAKSA, KIRKONKYLÄ

Saksa on Kirkonkylän Kotun tilasta jo 1700-luvun alussa halottu puolisko, joka siirtyi säätyläisomistukseen. Sitä viljelivät kappalainen Johan Sevonius ja kirkkoherra Benedikt Ignatius poikineen. Vuonna 1769 tilan osti Antti Juhonpoika Saksa, jonka mukaan tila sai nimensä. Saksa on siirretty nykyiselle tontilleen Sipoosta tulleen maantien varteen vasta 1850-luvulla. Sitä ennen se sijaitsi aivan pappilan vieressä, sen eteläpuolella.

Saksa oli tunnettu pitotalo, jossa mm. vietettiin Aleksis Kiven hautajaisia tammikuussa 1873. Talon suuressa salissa istuttiin myös kärejiä. Tilan nykyiset rakennukset ovat vanhimmilta osiltaan muuton ajalta. Päärakennus on täysin uusittu 1930-luvun puolivälissä. Rakennus on samalla paikalla, saman kokoinen ja saman mallinenkin kuin vanha päärakennus. Pohjakaava on kuitenkin erilainen ja vain osa rakenteista on vanhoja. Päärakennuksen itäpuoleinen, pienempi asuinrakennus on rakennettu kahdessa vaiheessa 1850- ja 1930-luvuilla. Sitä vastapäätä pihan etelälaidalla sijaitseva aitta on viimeistään 1850-luvulta, mutta mahdollisesti tuolloin muualta paikalle siirretty. Komean tiilinavetan päädyssä on vuosiluku 1933. Päärakennuksen länsipuolella on kaunis, puistomainen piha-alue.

Maisemallisesti tärkeä, yhtenäinen maatilán talouskeskus.

98. VANHAINKOTI TUUSKOTO (VANHA OSA)

Kunnan vaivaiskodin, myöhemmän kunnallis- tai vanhainkodin laajentamisesta keskusteltiin pitkin 1900-luvun alkua. Kodin ilmeinen ahtaus ja uusi lainsäädäntö pakottivat kunnan konkreettisiin toimiin 1920-luvun lopussa. Ennen suunnittelun aloittamista erityinen toimikunta tutustui kuuteen Etelä-Suomen uusimpaan laitokseen. Toimikunnan mielestä vanhaa rakennusta ei kannattanut korjata. Se ehdotti 60-paikkaista, tulenkestävästä aineesta rakennettavaa taloa. Kunta joutui kuitenkin anomaan lain mahdollistamaa lykkäystä kodin rakentamisessa.

Arkkitehti Axel Mörnen suunnitelmat olivat valmiit keväällä 1933. Talon urakoijaksi valittiin rakennusmestari Emil Salin. Vanhainkoti vihittiin käyttöön tammikuussa 1935. Se on kaksikerroksinen, aumakattoinen, rapattu tiilirakennus. Julkisivuissa kiinnittää huomiota ovien ja niiden yläpuolelle jäävien porrashuoneiden jäsentely yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, johon vielä liittyy avokuistin päälle sijoitettu parveke. Vanhainkotiä on laajennettu 1960- ja 1980-lukujen alussa. Rakennus sijaitsee Tuusulan vanhan hallintokeskuksen pohjoisreunassa, peltoaukean laidassa.

Sotia edeltäneen kunnallisarkkitehtuurin komea edustaja, osa kunnan vanhaa hallintokeskusta, maisemallisesti kauniilla paikalla.

99. TUUSULAN ENTINEN KUNNANTALO

Maalaiskuntien toimialojen laajeneminen ja taloudellinen kasvu johtivat 1900-luvun vaihteesta alkaen erityisten kunnantalojen rakentamiseen. Nämä arkkitehtonisesti usein edustavatkin rakennukset korvasivat vanhat pitäjätuvot ja erilaiset tilapäisratkaisut, kuten seurakuntien tai koulujen tilojen käytön kunnallishallinnon tarpeisiin.

Kuntakokous

Tuusulan hallintoelimet toimivat alkuaikoinaan seurakunnan tiloissa, ~~kunnanvaltuusto~~ kokoontui kirkossa ja kunnallislautakunta pappilassa. Vuonna 1875 kunnallislautakunta muutti Kirkonkylän uuteen koulutaloon ja 1890-luvulla vaivaskotiin. Ajatus "kunnanhuoneen" rakentamisesta näyttää olleen esillä jo 1800-luvun lopussa. Vuonna 1909 päätettiin talon rakentamisesta ja valittiin sen arkkitehdiksi yleisten rakennusten ylihallituksessa työskennellyt E. A. Kranck. Hanke lykkäytyi, kunnes kunta lunasti tontin liikenteellisesti edullisesta paikasta, Helsinki-Lahden ja Porvoon maanteiden risteyksestä. E. A. Kranckin lopulliset suunnitelmat on päivätty tammikuussa 1912, ja seuraavan vuoden helmikuussa rakennus oli valmis.

Jugend-tyylisen rakennuksen käyttö oli ajateltu monipuoliseksi. Suurin, muita korkeampi sali oli varattu kuntakokousten ja kärkejien käyttöön. Kärkejätuomarilla, nimismiehellä ja säästöpankillä oli omat huoneensa. Kunnalla, seurakunnalla ja pankilla oli kullakin oma holvinsa. Pohjakerroksessa oli lisäksi selli, keittiö ja ruokala sekä vahtimestarin asunto. Ullakkohuoneille ei ollut osoitettu käyttöä. Kunta päätti, että taloa saisi käyttää myös hyväntekeväisyysseurojen kokouksiin ja julkisiin näyttelyihin, ei sen sijaan poliittisiin tai pääsymaksullisiin tilaisuuksiin eikä elokuviin.

Rakennuksen vanha osa on lähinnä ikkunamuutoksia lukuunottamatta säilyttänyt julkisivunsa. Sitä on kuitenkin jatkettu pihisivultaan kaksi kertaa. Ensimmäisen, puusta toteutetun laajennuksen suunnitteli rakennusmestari Heikki Siikonen vuonna 1941. Tiilirakenteinen, rapattu, huomattavasti suurempi jatke on vuodelta 1957. Hyrylän uuden kunnantalon valmistuttua 1980-luvun alussa on vanhassa rakennuksessa toiminut posti, koulu ja yhä myös virastoja.

Rakennustaiteellisesti arvokas, kunnallishallinnon historiaa ja kasvua heijastava kunnantalo.

100. KRAPI, KIRKONKYLÄ

UWS, 132
134

Krapi on yksi Kirkonkylän kantatiloista, joka vuoteen 1867 sijainti vanhalla kyläniemellä Pappilan kohdalla. Tuolloin tilakeskus ja ainakin osa sen rakennuksista siirrettiin nykyiselle paikalleen Rantatien eteläpään, Piillojan varteen. Juuri eläkkeelle jäänyt senaatin esittelijäsihteeri, valtioneuvos Gustaf Sourander osti tilan vuonna 1882. Sourander rakennutti seuraavana vuonna huvilansa vanhan päärakennuksen paikalle. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti F.W. Mieritz (???). Vanha, kahdella päätykamarilla jatkettu paritupa jäi osaksi huvilan alakertaa. Rakennusta sekä levennettiin että korotettiin. Souranderin ajan vuoteen 1905 tila kulki Gustafsbergin nimellä. Nykyiselle omistajasuvulle Krapi siirtyi vuonna 1911.

Souranderin rakennuttama huvila on nykyisin ravintola. Se on satulakattoinen, leveärunkoinen, keskeltä ristikeskuksella korotettu komea hirsirakennus. Sitä rakennettaessa on käytetty osin pystyhirsiiä. Talon monikulmainen torni purettiin jo 1900-luvun alussa. Siitä on muistona pieni uloke rakennuksen pihasivulla. Vaakaponttivuoraus on jaettu listoilla useisiin kenttiin ja yläosa vuorattu pystyllä peiterimalla. Talo on pääosin säilyttänyt vanhan huonejakonsa, myös aieman parituvan huoneet.

Väljällä tontilla päärakennuksen itäpuolella on kaksi hirsiaittaa mahdollisesti jo 1700-luvulta. Niiden eteläpuolella on ainakin leipomona, pyykkitupana ja asuntona käytetty pienehkö hirsirakennus. Muut talousrakennukset ovat näistä länteen, järvelle päin.

Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti tärkeä osa Rantatietä, osa jonka arvo liittyy niin sen talonpoikaiseen menneisyyteen kuin 1800-luvun lopulla alkaneeseen huvilakäyttöön. Yksi Rantatien vanhoista suurhuviloista.

101. PIHLAJANIEMI, KIRKONKYLÄ

VH, S. 123

Pihlajaniemi on yksi vanhan Fjällbon huvilan alueelle 1900-luvun alussa palstoitetuista huviloista. Se sijaitsee Tuusulanjärven rannalla nykyisen Toivo Kuulan tien päässä, vastapäätä Anttilaa ja Rannankoukkua. Palstan ostanut teollisuusneuvos F.A. Paloheimo suunnittelei itse sille ennen vuotta 1910 pystytetyn hirsihuvilan.

Huvila on kaunis, taitekattoinen jugend-rakennus. Huomiota kiinnittävät mm. yläkulmistaan viistetyt ikkunat ja ovet sekä vuorausta jaottelevat pystylistat. Talon molemmissa päissä ja myös toisella sivulla on avo- tai umpikuisti. Rakennuksen julkisivut ovat säilyttäneet vähäisiä detaljimuutoksia lukuunottamatta vanhan asunsa, sen sijaan eri kerrosten huonejaot ovat muuttuneet.

Alunperin karulle, pihlajia kasvaneelle niemelle on istutettu runsaat parikymmentä eri puulajia käsittävä puisto. Tontti on maan puolelta rajattu kuusiaidalla, joka on kutakuinkin itse huvilan ikäinen.

Kaunis jugend-huvila, yksi arvokkaimmista Rantatien 1900-luvun alun huviloista.

102. UUS-PEKKOLA, KIRKONKYLÄ

U Pekkola on yksi Kirkonkylän kantatiloista, joka tiiviin ryhmäkylän viime vuosisadan lopulla hajotessa siirtyi vuonna 1870 nykyiselle Uus-Pekkolan tontille. Saman vuosisadan lopulla Pekkola liitettiin Krapin tilaan. Pekkolan päärakennus oli parityyppinen, yksikerroksinen hirsitalo kunnes se vuonna 1938 purettiin. Tilalle rakennettiin arkkitehti ? Paatolan suunnittelema funktionalistinen, kaksikerroksinen asuinrakennus. Se on tasakattoinen ja rapattu tiilitalo. Uus-Pekkola sijaitsee Rantatien varrella, hieman Krapista pohjoiseen tien itäpuolella olevalla mäellä.

Vanhan kantatilan paikalla oleva huvila, joka yhdessä Einolan ja Tiilikanojan kanssa edustaa Rantatien 1930-luvun lopun funktionalistista rakentamista.

103. TYYNELÄ, KIRKONKYLÄ

*viij. mu
vrd. S. 141*

✓ Tyynelä on yksi lukuisista pienemmistä palstoista, jotka 1910-luvun vaihteessa muodostettiin Fjellbon 1870-luvulla perustetusta suuresta huvilapalstasta. Tyynelän huvila on saanut nykyisen asunsa 1920-luvun lopussa, jolloin kuopiolainen rakennusmestari Antti Rantanen suunnittelei tontilla jo olleen ns. Mobergin mökin laajennuksen. Vanhassa mökissä oli kaksi huonetta, joista toinen on säilynyt myös uudessa rakennuksessa. Tyynelä on varsin tyypillinen, asunsa säilyttänyt 1920-luvun asuin- tai huvilarakennus. Se on satulakattoinen, osin hirsi- ja osin lautarakenteinen ja pystyvuorattu. Rantatien puoleisella sivulla on lasiveranta ja sen päällä parveke.

Tyynelän tontti on Rantatien itäpuolella, jonkin verran Krapista pohjoiseen.

Esimerkki Rantatien 1920-luvun huvilarakentamisesta.

104. ALEKSIS KIVEN KUOLINMÖKKI

Kansalliskirjailija Aleksis Kiven Albert-veli oli Tuusulassa räätälinä. Hän oli vuokrannut Krapin tilalta pienen maapalan ja ostanut sillä sijainneen mökin. Kevättalvella 1872 mielisairas Aleksis Kivi luovutettiin Lapinlahden sairaalasta veljensä hoitoon. Hän kuoli saman vuoden viimeisenä päivänä.

Vuonna 1903 Albert Stenvall myi mökkinsä Helsingin yliopiston ylioppilaskunnalle, ja vuonna 1912 tontti erotettiin omaksi palstakseen. Albert asui mökissä kuolemaansa 1913 saakka. Rakennukset entisöitiin vuonna 1952.

Mökki sijaitsee joitakin kymmeniä metrejä Rantatien länsipuolella. Pihapiiriin kuuluvat nykyisin asuinrakennus ja sauna, muut ulkorakennukset ovat hävinneet. Vaatimaton mökki sisältää tuvan ja kamarin. Hirsirakennus on pystyvuorattu ja lautakattoinen sekä varustettu pienellä avokuistilla. Sauna on vuoraamaton, pitkänurkkainen hirsirakennus. Molemmat rakennukset ovat maalaamattomia.

Aleksis Kiven aika tekee mökistä valtakunnallisesti tärkeän kulttuurihistoriallisen muistomerkin. Samalla se antaa kuvan maaseudun väkivälikisen väestön elinoloista viime vuosisadalla. Mökki muistuttaa siitä, miltä ympäristö näytti ja keitä täällä asui ennen Tuusulanjärven huvilayhdyskunnan syntyä 1800-luvun lopulta alkaen.

Kansalliskirjailijamme kuolinmökki, kansallinen muistomerkki.

105. SYVÄLAHTI, KIRKONKYLÄ

Syvälahden palstatila erotettiin Kirkonkylän Saksan tilasta vuonna 1878. Sen osti kenraalikuvernöörikanslian entinen virkamies Birger Lundahl (1822-1890). Lundahlilta Syvälahti siirtyi Aleksandrov-nimiselle venäläiselle liikemiehelle, jonka kerrotaan olleen Venäjän Itämeren-laivaston hiilenhankkija. Vuonna 1928 huvila siirtyi nykyisille omistajilleen, Ignatius-suvulle. Sen ostanut Georg Fredrik Ignatius oli Hyvinkäällä ja Jokelassa toimineen Oy Suomen Vanutehdas Ab:n isännöitsijä. *Kans. Lehti 23.10.1924*

Syvälahti sijaitsee Rantatien länsipuolella, Onnelasta etelään. Sen varhaisemmista rakennuksista ei ole tietoja. Nykyinen päärakennus on siirretty tänne 1900-luvun alussa Karjalan kannakselta. Se on puoli-toistakerroksinen, mansardikattoinen, jugend-tyylinen rakennus. Hirsirunkoa on ilmeisesti jo muuton yhteydessä laajennettu lautarakenteisilla osilla ja kuisteilla. Huvila on säilyttänyt sisätilojensa vanhan asun, mm. ovipeiliensä maalaukset, jotka ovat usein vanhojen mestarien teosten jäljennöksiä. Myös puiset välikatot ovat koristeellisia. Listoitus jakaa rakennuksen julkisivut pienempiin kenttiin, lisäksi on jonkin verran käytetty jugend-ornamentiikkaa.

Päärakennuksen eteläpuolella on hieman pienempi, satulakattoinen huvilarakennus mahdollisesti vuosisadan vaihteesta. Palstan vanhin säilynyt rakennus lienee kuitenkin ns. Fiinan mökki, jossa mm. huvilan taloudenhoitaja asui. Se on läheisen Aleksis Kiven kuolinmökin kaltainen muistuma maaseudun vähempiväkisen asujamiston oloista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Rakennushistoriallisesti arvokas huvila yhdellä Rantatien vanhimmista palstoista.

106. SAMPOLA, KIRKONKYLÄ

Sampola on hyvä esimerkki Rantatien 1910-luvulla syntyneistä huviloista. Sampolan palsta on lohkaistu vuonna 1917 neljä vuotta vanhemmasta Kukkulan huvilasta. Sen asuinrakennus on vuodelta 1914. Rakennuksen runko on tuotu muualta, ilmeisesti Karjalan kannakselta. Sampola oli vuoteen 1976 yksinomaan kesäkäytössä, minkä jälkeen se on kunnostettu ympärivuotiseen asuinkäyttöön.

Sampola sijaitsee Syvälahden eteläpuolella, lähellä Tuusulanjärven rantaa. Asuinrakennus on varsin hyvin säilyttänyt alkuperäisen asunsa. Se on satulakattoinen, puolitoistakerroksinen ja ristipäätyinen hirsitalo. Umpikuistin päällä oleva parveke eli altaani tehtiin 1930-luvulla. Vuoraus on rakentamisajalle tyypillinen kolmiosainen pysty-vaaka-pysty -laudoitus. Tyypillisiä ovat myös yläosastaan pieniruutuiset ikkunat.

Rannan sauna on vuodelta 1958. Päärakennuksen edessä on pieni puistosommitelma.

Asunsa hyvin säilyttänyt 1910-luvun huvila, esimerkki Rantatien huvila-asutuksen tihentymisestä 1900-luvun alussa.

107. ERKKOLA, KIRKONKYLÄ

Johan Henrik (Juhana Heikki) Erkko (1849-1906) oli elinaikanaan Suomen ehkä tunnetuin ja pidetyin lyyrikko, jonka runoista monet ovat aikojen saatossa muuttuneet "kansanlauluiksi" ja "kansanrunoiksi". Erkko valmistui opettajaksi vuonna 1872, mutta oli pari vuotta aikaisemmin jo julkaissut ensimmäisen runokokoelmansa. Vuodesta 1882 alkaen hän toimi yksinomaan kirjailijana. Erkon tuotanto ja toiminta liittyvät läheisesti 1800-luvun jälkipuoliskon kansallisuusliikkeen ja siihen kuuluneeseen järjestötoimintaan. Erkko otti tuotannonsaan aktiivisesti kantaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin ja oli mm. suosittu juhlapuhuja.

Erkko vietti viimeiset elinvuotensa suureksi osaksi Tuusulassa. Hän tuli tänne tuttaviansa Ahon, Halosen ja Soinnen perheiden jäljissä. Erkko asusti aluksi kirkonmäellä olleessa talossa, mutta aikoessa avioitua paikallisen talollisen tyttären kanssa hän ryhtyi rakentamaan itselleen omaa taloa. Hän osti palstan Syvälahtea ja Aleksis Kiven kuolinmökkiä vastapäätä, Rantatien itäpuolelta. Paikalla oli ennestään savenvalaja Gröönroosin talo, joka seurasi kaupassa mukana. Gröönroosit olivat erityisen tunnettuja uunikaakeleistaan, joita oli ollut mm. Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyssä.

Erkkola rakennettiin Gröönroosin vanhan mökin päälle. Pekka ja Antti Halonen laativat sen piirustukset. Erkkola rakennettiin samalla Antti Halosen johtamalla työporukalla, joka pystytti Halosenniemen. Rakennus valmistui vuonna 1902.

Erkkolasta tuli kaksikerroksinen, satulakattoinen, yleisilmeeltään paljessa Halosenniemeä muistuttava rakennus. Se on tosin tätä sekä pienempi että yksinkertaisempi. Halosenniemeä muistuttavat kooltaan ja ruudutukseltaan vaihtelevat ikkunat, parvekkeet ja kuistit sekä pitkälle ulos työntyvät räystäät. Erkkola on kuitenkin salvettu lyhytnurkkaiseksi. Rakennus ei alkuaikoina näy nykyiseen tapaan ollen vuorattu. Myös jotkin yksityiskohdat ovat vuosien varrella hieman muuttuneet.

Tyylillisesti Halosenniemeen liittyvä huvila, joka on paitsi rakennushistoriallisesti myös henkilöhistoriallisesti arvokas.

108. ONNELAN LOMAKOTI, KIRKONKYLÄ

Onnelan palstatila erotettiin vuonna 1888 Kirkonkylän Kotun tilasta. Sen osti Syvärannan omistaja, kaartinkapteeni Gotthard Björklund. Myöhemmin paikka siirtyi hänen tyttärensä Johanna (Sofia ?) Björklundin omistukseen. Neiti Björklundin kautta Onnelan vaiheisiin liittyi kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin adjutantti, sotilasuransa kenraalina päättänyt Paul Sabelski. Sabelski kuului Onnelan vakituisiin vieraisiin ja asettui tänne pysyvästi Venäjän vallankumouksen jälkeen.

Kartta isojaon järjestelystä 1890-luvun vaihteesta osoittaa vanhan päärakennuksen, nykyisen ns. Jukolan olleen tuolloin jo olemassa. Sen voikin olettaa valmistuneen samoihin aikoihin kuin palstakin ostettiin eli vuonna 1888. On tosin mahdollista ja luultavaakin, että rakennusta on myöhemmin laajennettu tai muutettu. Sivurakennus Impivaara on nuorempi, mahdollisesti 1900-luvun alusta. Paul Sabelskin on sanottu sijoittaneen rahojaan paikan kunnostukseen. Täyshoitolan parasta aikaa oli 1920-luku, jolloin paikan asukkaita olivat mm. Eino Leino ja Uno Kailas.

Sokeain Lomaliitto ry, nykyinen Näkövammaisten Loma ry osti Onnelan vuonna 1936 lomakodikseen. Vuonna 1907 perustettu yhdistys on maamme näkövammaisten ensimmäinen oma järjestö. Yhdistys on rakentanut palstalle kolme uutta rakennusta, jotka on peruskorjattu ainakin vuosina 1943 ja 1967, Jukola puolestaan 1975.

Onnelan palsta on säilyttänyt vanhan muotonsa ja kokonsa. Se muodostaa kapean, pitkänomaisen kaistan Tuusulanjärven ja Rantatien väliin. Onnelan pohjoispuolella on Syväranta, eteläpuolella Syvälähti palsta. Vanhat rakennukset, Jukola ja Impivaara (nimet ovat uudempia) sijaitsevat tontin länsipäässä, järvelle viettävän töyrään harjalla. Molemmat ovat kaksikerroksisia, satulakattoisia hirsitaloja. Niiden leimallisia piirteitä ovat vaihteleva vuoraus ja erilaiset, osin uusitut ikkunat sekä kuistit. Vuosien 1966 ja 1985 uudisrakennukset ovat aivan niiden vieressä, vuonna 1955 valmistunut rankorakenteinen talo sen sijaan hieman kauempana. Palstalla on jäänteitä vanhasta puistosta, mm. portille johtava kuusikuja.

Rakennushistoriallisesti arvokkaat, Rantatien suurhuvilakauteen liittyvät rakennukset. Onnelalla on merkitystä myös ns. sosiaalisen lomatoiminnan historiassa.

109. SYVÄRANTA, KIRKONKYLÄ

✓ U? Syväranta on Tuusulanjärven vanhimpia huvilapalstoja. Sen osti vuonna 1869 entinen kenraalikuvernöörikanslian virkamies Birger Lundahl. Lundahl möi paikan vuonna 1876 senaattori Viktor von Haartmanille. Jo 1880-luvun alussa palsta oli kuitenkin entisen kaartinkapteeni Gotthard Björklundin omistuksessa. Lundahlin ja Haartmanin ajalta on säilynyt olme palovakuutusasiakirjaa. Björklund omisti paikan kuolemaansa 1900-luvun alkuun asti. Hän ja myöhemmin hänen tyttärensä omistivat myös vieteisen Onnelan huvilan. Syväranta käsitti suurimmillaan kaksi erillistä palstaa, joita vanhempi lohottiin Tuomalan kylän Pekolan maista. Tämä oli varsinainen asuintontti. Vuonna 1876 Syvärantaan liitettiin maata myös Kirkonkylästä.

Syvärannan ensimmäisistä vuosikymmenistä ei ole juurikaan tietoja. Palsta oli laaja, se käsitti maata Tuusulanjärven Syvälahden kohdalla sekä Rantatien länsi- että itäpuolella. Vuosisadan vaihteessa sijaitsi tien itäpuolella ainakin kaksi suurempaa (asuin)rakennusta ja kuusi pienempää rakennusta tai rakennelmaa. Vuosisadan alussa myytiin pieni osa maata Toivolan huvilapalstan omistaneelle kapteeni Georg Fraserille. Björklundin tytär Johanna myi lopulta koko Syvärannan moskovalaiselle teollisuusmies ja miljonääri Uškoville. Tämä tapahtui ilmeisesti vuonna 1907.

Uškovien vajaan kymmenen vuoden aikana Syväranta oli suurellisin ja kansainvälinen Tuusulanjärven huviloista. Tontille rakennettiin tai laajennettiin komea, nikkarityylinen ja tornillinen päärakennus ja viisi pienempää vierashuvilaa. Huvilan puisto muokattiin uuteen asuun ja rantaan rakennettiin laiturit uimakoppeineen. Huvilassa vierailleet taiteilijat vetivät täysin vertoja Tuusulanjärven suomalaiselle taiteilijayhteisölle. Syvärannassa viihtyivät mm. ajan johtavat venäläiset säveltäjät ja esittävät taiteilijat, kuten Sergei Rahmaninov, Alexander Skrjabin ja Fjodor Šaljapin.

* Linn... 1904
ensä Syväranta ja
sitten Onnelassa.
Vuodet 1916-1922 Syväranta oli tanskalaisen lääkäri Herman Hansenin omistuksessa. Hansen myi palstan Onni W. Tuiskun säätiölle, joka perusti tänne sanomalehtimiesten lomakodin. Lomakoti toimi vuoteen 1936. Tuolloin paikan osti Lotta Svärd -järjestö, joka muutti sen lomakotinsa ohella kurssikeskukseksi. Näin järjestö sai koulutuskeskuksen läheltä suojeluskuntajärjestön vastaavaa laitosta, nykyistä taistelukoulua. Päärakennuksen sisätilat uusittiin perinpohjin, kun taloon rakennettiin uusi keittiö ja yli kaksikymmentä asuinhuonetta. Rantatien toiselle puolelle, järven rantaan pystytettiin vuosina 1940-1941 ruotsalaisen sisärjärjestön lahjoittama Ab Svenska Trähusin valmistalo, ns. Ruotsinmaja. Vuonna 1944 Syväranta siirtyi lakkauteulta lottajärjestöltä Suomen Naisten Huoltosäätiölle. Vanha päärakennus paloi maan tasalle vuonna 1947. Samana vuonna Puutalo Oy lahjoitti järjestölle Tikka -valmistalonsa, joka sijoitettiin palstalle.

Vuosisadan alussa luotu puisto on nykyisin kulttuurihistoriallisesti keskeisin osa vanhaa huvilapalstaa. Puistoon liittyvät mm. allas, naisveistos ja kuuluisa jugend-tyylinen Tampellan valmistama hämähäkinverkkoaita. Puiston reunalla sijaitseva asuinrakennus on viimeistään Uškovien vaiheesta, mahdollisesti yksi näiden rakennuttamia vierashuviloita. Rannan Ruotsinmaja on sekä jäljellä.

110. BERGBO, TUOMALA

Bergbo on jääne Pekkolan tilasta vuonna 1872 erotetusta Toivolan huvilapalstasta. Toivolan ensimmäinen omistaja oli kaartinkapteeni Georg Fraser. Hän oli siis viereisen Syvärannan ensimmäisen omistajan Gotthard Björklundin kollega. Toivola halottiin vuonna 1903 Toivolan ja Kaistaleen palstatiloihin, Toivola edelleen vuonna 1939.

Bergbon nykyinen päärakennus on todennäköisesti Toivolan vanha asuinrakennus. Näin rakennuksen vanhimmat osat olisivat 1870-luvun alusta. Rakennusta on aikojen kuluessa muutettu, niinpä Rantatien puoleinen, lautarakenteinen, kaksikerroksine jatke on vuodelta 1940. Rakennus on asultaan kuitenkin varsin yhtenäinen. Se on kaksikerroksinen, harjakattoinen hirsirakennus, jonka sivuilla on matalammat, yksikerroksiset siivekkeet. Länsipään toiseen kerrokseen on puhkaistu parveke, itäpäähän lisätty edellä mainittu kuisti. Talo on osin pysty-, osin vaakavuorattu. Ikkunat on pääosin uusittu yksiruutuisiksi, ilmeisesti vuoden 1976 perusteellisessa kunnostuksessa.

Bergbo sijaitsee Rantatien mutkassa, paikalla jolta se näkyy kauniisti tielle.

Maisemallisesti tärkeä huvilarakennus, jääne Tuusulanjärven varhaisimmista suurhuviloista.

111. PIKKU-TOIVOLA, TUOMALA

Pikku-Toivola on vuonna 1947 muodostettu osa vanhaa Toivolan palstatilaa (ks. Bergbo). Sen ensimmäinen omistaja Anni Åström, Vanhankylän kartanon tyttäriä, muutti paikalle kuitenkin jo vuonna 1913 ja asui täällä kuolemaansa 1949 asti. Pikku-Toivolan rakennukset ovat Anni Åströmin ajalta.

Pikku-Toivolan rakennukset muodostavat idyllisen kokonaisuuden Rantatien länsipuolelle, kapeahkole kaistaleelle tien ja järven välissä. Kuusiaita suojaa tielle päin pientä parin huoneen hirsimökkiä. Punaiseksi maalattu mökki on yksikerroksinen, satulakattoinen ja pystyvuo-
rattu. Sitä vastapäätä on kaunis luhtiaitta. Pihan pohjoissivulla ovat kärryliiteri ja navetta päädyt kiinni toisissaan.

Maisemallisesti tärkeä mökki talousrakennuksineen.

112. SUVILAHTI, TUOMALA

Suvilahden huvilapalsta on erotettu leskirouva Fraserin poikineen omistamasta Toivolasta vuonna 1913. Sen osti rakennusmestari Gustaf Adolf Valtonen, jonka voi olettaa myös suunnitelleen palstansa rakennukset.

Asuinrakennus on puolitoistakerroksinen, osin vuoraamatta jätetty hirsitalo. Se on pääosin säilyttänyt vanhan asunsa, kuten yläosan koristenauhan, kuusiruutuiset ikkunat ja kulmien vinoruutuiset ikkunat. Talon nykyiset värit, punainen ja nurkkien vihreä ovat 1940-luvulta. Rannan sauna on samanikäinen kuin itse palstakin, vuodelta 1913.

Suvilahti sijaitsee Rantatien itäpuolella, Tiilikanojan kesäkodista etelään.

Mielenkiintoinen 1910-luvun huvila.

113. TIILIKANOJA, TUOMALA

Nykyisin Helsingin seurakuntien kesäkotina toimiva Tiilikanoja on Sofielundin nimellä vuonna 1884 muodostettu palstatila, yksi Rantatien 1800-luvun lopun suurista huviloista. Palstalla ei kuitenkaan juuri ole muistoja sen varhaisvaiheista. Nykyisen kaksikerroksisen asuinrakennuksen on rakennuttanut lasitehtailija Seppälä vuonna 1938. Se on varsin erikoinen, romantisoivilla yksityiskohdilla maustettu funkistalo. Taloa voi pitää esimerkkinä aikansa edustus- ja huvilarakentamisesta. Yhdessä Einolan ja Uus-Pekkolan kanssa se muodostaa ajallisesti ja tyyllillisesti yhtenäisen ja kiintoisan kerrostuman Rantatien rakentamista.

Palstan vanhimmista vaiheista on muistuttamassa kaksi rakennusta. Rannassa on kaunis, teltakattoinen hirsisauna. Laiturin päässä on satulakattoinen, saunan tavoin profiloituilla pylväillä ja ristikkokai-teella koristettu uimahuone. Palsta sijaitsee Rantatien mutkassa, tiestä sitä rajaa jonkin matkaa korkeaksi kasvanut kuusiaita.

Rakennushistoriallisesti kiinnostava esimerkki Rantatien 1930-luvun lopun huvila-arkkitehtuurista.

114. VÄÄRÄKALLIO, TUOMALA

Vääräkallio on yksi niistä monista maatilkuista, joita pieneläjät lunastivat itselleen 1920-luvun vaihteessa Tuomalan kantatiloilta. Asiakirjoissa mäkitupalaiseksi mainitun Isak Henrikssonin palsta erotettiin Yli-Kittelän talosta. Se sijaitsee Rantatien itäpuolella, lähes kiinni tiessä, Taistelukoulun alueen eteläkärjen kohdalla.

Palstalla olevan pienen hirsimökin ikää on vaikea arvioida. Se lienee 1800-luvun jälkipuoliskolta. Vihreät ikkunaluukut ja profiloituilla pylväillä koristeltu kuisti ovat todennäköisesti itse rakennusta nuorempia. Muutoksista kertoo sekin, että vuorilaudoitustakin on kahta tyyppiä. Talon seinään kiinnitetyssä laatassa sanotaan: "Suomen kaartin sotilas, tarkk'ampuja Isak Henriksson asui tässä talossa vv. 1882 - 1942".

Maisemallisesti tärkeä pieneläjän mökki.

115. TAISTELUKOULU, TUOMALA

Taistelukoulu sijaitsee vuonna 1880 perustetun Koivikon huvilan paikalla. Huvilapalstan omisti tamperelainen rautakauppias Wilhelm Sandberg ja hänen jälkeensä hänen leskensä Bertha Sandberg. Rouva Sandberg rakennutti paikalle arkkitehti Woldemar Aspelinin piirtämän nikkarityylisen huvilan. Huvilan kiviosa oli varattu perheen taidekokoelmalle.

Suojeluskuntajärjestö osti Koivikon vuonna 1921 ja siirsi tänne pari vuotta aiemmin perustetun päällystökoulunsa. Suojeluskunnat olivat vuonna 1917 syntynyt sotilaallinen liike, joka seuraavan vuoden kansalaissodassa muodosti ns. valkoisen Suomen sotavoimien ytimen. Sodan päätyttyä suojeluskunnat säilytettiin vapaaehtoisena maanpuolustusjärjestönä, joka lainsäädännöllisesti oli osa puolustuslaitosta mutta rauhan aikaisessa toiminnassaan itsenäinen. Järjestön tavoitteita olivat kansan puolustuskuntoisuuden edistäminen ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen. Suojeluskunnat hajoitettiin jatkosodan jälkeen.

Päällystökoululle ostettua palstaa laajennettiin useaan kertaan 1920-1930-luvuilla. Lopulta alue oli 88 ha:n kokoinen. Viereistä metsä- ja suoaluetta käytettiin maastoharjoituksiin ja ampumaratana. Myös rakentaminen oli vilkasta.

Sandbergien huvila muutettiin alkuun kouluksi ja asuntolaksi. Leipomorakennus laajennettiin majoitustiloiksi. Rannan uimalaitos valmistui 1922 ja urheilukenttä kolme vuotta myöhemmin. Ensimmäiset varsinaiset uudisrakennukset olivat palstan eteläosaan vuosina 1925 ja 1926 valmistuneet Hersala ja Levälä. Hersala oli tarkoitettu opetus-, majoitus- ja varastotiloiksi. Levälä oli voimistelu- ja urheilutalo, lajissaan ilmeisesti maamme ensimmäinen. Samoihin aikoihin valmistui myös koulun johdon asuinrakennus Vihmala. Sandbergien vanha huvila korotettiin ja uusittiin vuonna 1931.

Tilantarpeen kasvaessa pyydettiin arkkitehti Martti Paaloselta uuden kurssirakennuksen piirustukset. Ne saatiin vuonna 1932, minkä jälkeen rakennusmestari Oskari Wilamo urakoi rakennuksen vuosina 1933-1934. Rannan uusi sauna valmistui vuonna 1938.

Koulu oli vuodet 1945-1952 Suomen Punaisen Ristin hallussa. Tämän jälkeen paikalla on toiminut Puolustuslaitoksen taistelukoulu, upseeriston jatkokoulutuskeskus. Taistelukoulu toimi pitkään vanhoissa tiloissa. Hersalan yläkerta muutettiin 1950-luvulla asunnoiksi. Paalosen kurssirakennuksen sisätilat muuttuivat olennaisesti saman vuosikymmenen lopun peruskorjauksessa. Kurssirakennus sai uuden siiven 1970-luvun alussa.

Taistelukoulu sijaitsee Rantatien varrella, Tuusulanjärven rannalla vastapäätä Seittelinniemeä. Vanhan huvilan lähimmät naapurit olivat Halosenniemi ja Sofielund eli Tiilikanoja. Palsta on pitkänomainen ja lounais-koillissuuntainen. Sen lounaispäässä sijaitsee kaksikerroksinen, aumakattoinen Vihmala. Se on vanhaan tapaan asuinkäytössä. Klassistisen rakennuksen yksityiskohdista kiinnittävät huomiota kulmien nelikulmaiset, ulkonevat kuistit altaaneineen sekä risaliiteiksi muotoillut porrashuoneet.

Levälä on sekin aumakattoinen ja kaksikerroksinen mutta Hersalaa pelkistetympi. Rakennuksen koillispuolella on kahdessa kerroksessa asuntoja, lounaispuolella on varattu urheilutiloiksi kuten suuret ikkunatkin osoittavat.

Kaksikerroksinen, korkealla kellarikerroksella varustettu Hersala on muotoiltu jyvän linnamaiseksi. Vaikutelmaa korostavat kellarikerroksen betonipintaan muuratut luonnonkivilohkareet ja romaanishenkisen portaali. Rakennuksen keskiosaa on korostettu hieman ulos työntyvällä risaliitilla, takasivulla on siipiosa. Hersalalle on muita rakennuksia selvemmin pyritty antamaan jonkinlainen sotilaallinen, kansallinen, vanhasta linna- ja kartanoarkkitehtuurista ajatuksia ammentava "ideologinen" ilme. Vanhan huvilan, nykyisen esikunta- ja kerhotalon vuoden 1931 muutostyöt ovat jatkaneet Hersalan romanttisesti sotilaallista rakentamista. Sen huomattavin yksityiskohta on kahdeksankulmainen torni.

Martti Paalosen suunnittelema kurssirakennus on kolmikerroksinen, tyylikäs funkistalo. Vanhemmista rakennuksista poiketen sen rakennusaiheena on käytetty jo tiiltä. Rakennusten eri osien ja kerrosten ikkunat vaihtelevat ja jäsentävät mielenkiintoisesti sen julkisivuja. Erityistä huomiota kiinnittävät lounaispuolella pyöreä porrashuone valokuiluineen ja koillispuolella romanttinen harmaakivirundelli. Rakennuksen ruokalassa on säilynyt suojeluskunta-aiheisia maalauksia. Rannan sauna on lähinnä funktionalistinen.

Rakennushistoriallisesti ja historiallisesti arvokas laitusrakennusten kokonaisuus 1920-1930 -luvuilta.

116. SUOPELTO JA ÖLJYMÄKI, TUOMALA

Suopelto ja Öllymäki ovat vierekkäisiä, Rantatien itäpuolella sijaitsevia palstatiloja. Molemmat on erotettu Tuomalan Kuninkalan maista, Öllymäki vuonna 1900 ja Suopelto viisi vuotta myöhemmin. Pääosa Öllymäestä ostettiin 1930-luvulla Suopellon yhteyteen, myös sen tuolloiset kaksi rakennusta. Öllymäki on mainittu paikkana, jossa Pekka Halonen on viettänyt varhaisia aikojaan Tuusulassa.

Suopellon päärakennus on siirretty paikalleen Helsingistä, nykyisen Kallion kirkon tuntumasta. Se oli aluksi Kallio-Kuninkalan työväen asuinrakennus ja jaettuna ainakin kahteen asuntoon. Vuonna 1923 talo uusittiin arkkitehti Martti Paalosen suunnitelmien mukaan vuorineuvos K.A. Paloheimon pojan Paavo Paloheimon kesäasunnoksi.

Suopellon ehkä tunnetuin asukas on kuitenkin taiteilija Martta Wendelin. Wendelin on tunnettu etupäässä kirjankuvituksestaan ja -kansistaan, mutta hän harjoitti myös "vakavampaa" taidetta. Wendelin tuli vuonna 1937 Syvärannan lomakotiin, etsi itselleen taloa ja Maija Halosen ohjaamana vuokrasi Suopellon käyttöönsä. Hän asui täällä 1940-luvun jälkipuoliskolle, kunnes hänen oma Anninrannan talonsa valmistui Rantatien läheisyyteen.

Idyllinen osa Rantatien kulttuurimaisemaa.

117. HALOSENNIEMI, TUOMALA

Pekka Halonen (1865-1933) oli yksi Suomen taiteen ns. kultakauden mestareista. Pohjois-Savossa Lapinlahdella syntynyt taidemaalari rakensi vuosisadan vaihteessa itselleen ateljeehuvilan Tuusulanjärven rannalle. Täällä syntyi suuri osa hänen keskeisestä tuotannostaan. Halonen on tunnettu erityisesti talvimaaisemistaan, joiden aiheet hän löysi ateljeensa lähimaastosta.

Halosen perheen ensimmäiset asuinpaikat Tuusulassa olivat maalaistalo myöhemmän Kallio-Kuninkalan kohdalla ja Öllymäen nimellä tunnettu mökki Rantatien varressa. Hiihtomatkoillaan Halonen löysi Tuusulanjärveen pistävän Pitkäniemen, joka oli seudulle poikkeuksellisen jylhä ja kallioinen. Hän valitsi niemen talonsa paikaksi. Näin Halonen liittyi niiden taiteilijoiden joukkoon, jotka 1890-luvun alusta lähtien olivat rakennuttaneet itselleen "erämaahuviloita" Helsingin ulkopuolelle. Ilmiö oli itse asiassa kansainvälinen. Euroopassa oli 1800-luvun lopulla syntynyt uusi rakennustyyppi, taiteilijakoti joita esiteltiin lukuisissa taide- ja arkkitehtuurilehdissä. Vaikutukset levisivät myös Suomeen, erityisesti Skandinavian maiden ja Venäjän kautta. Suomessa nämä asuin- ja ateljeetalot liittyivät kansallisromanttisen arkkitehtuurin kehitykseen, "kansallisen tyylin" etsimiseen. Ne eivät aina ehkä olleet aikansa arkkitehtuurin parhaita edustajia, mutta kuvastivat hyvin sen pyrkimyksiä. Eräät olivat taiteilijoiden itsensä suunnittelemia. Halosenniemen lisäksi tällaisia olivat mm. 1890-luvulla rakennetut Galle-Kallelan Kalela Ruovedellä, Emil Wikströmin Visavuori Sääksmäellä ja Robert Kajanuksen huvila Kirkkonummen Obbnäsissä. Tyypillistä oli hakeutuminen Helsingin ulkopuolelle, lähelle luontoa ja kansaa, irti päivänpolitiikasta ja kaupunkielämän houkutuksista. Tämä sopi myös talonpoikaiselle Haloselle.

Pekka Halonen oli tunnettua rakentajasukua. Niinpä Halosenniemen vuosina 1899-1902 rakennettu ateljeehuviila syntyi perheen ja suvun työnä. Pekka vastasi pääosin suunnittelusta ja hänen veljensä Antti työn käytännöllisestä toteuttamisesta. Ensimmäisenä valmistui rannan savusauna. Päärakennuksesta tuli massiivinen, parhaiten kai hirsilinnaksi kuvattava rakennus. Punahonkaiset hirret tuotettiin Keski-Suomesta. Kolmikerroksista rakennusta ei vuorattu, vaan veistetyt pinnat ja pitkänurkkaiset salvokset jätettiin sellaisenaan näkyviin. Rakennus oli pelkistetympi kuin useimmat kansallisromantiikan monumentit. Siinä ei käytetty koristeellisia yksityiskohtia. Seinäpintoja jäsenöitiin ikkunoiden vaihtelevalla, sisätiloja osoittavalla ryhmityksellä, niiden vaihtelevalla ruudutuksella ja salvoituksilla. Taloon tuli myös jokunen parveke. Huomiota herättää pohjoissivun koko rakennuksen korkuinen, frontonilla kruunattu ateljeeikkuna. Alakerrassa oli ateljeen lisäksi keittiö ja ruokasali sekä pirtti. Yläkertaan tuli makuu- ja palvelijoiden huoneet.

Halosenniemi oli kokonaistaideteos sisätiloja myöten. Pekka Halonen mm. sommitteli itse talon uunit. Hänen serkkunsa Arttu takoi niiden hauskat luukut rakennuksen kivijalkaan tehdyssä pajassa. Huonekaluja tehtiin kelohongasta varta vasten Halosenniemeä varten. Ei ihme, että Halosen ateljeesta tuli Rantatien taiteilijasiirtolan keskipiste, jossa istuttiin iltaa ja harrastettiin kulttuuria. Talon kuuluisiin vieraisiin liittyi myös venäläinen, virkavaltaa paossa ollut kirjailija Maksim Gorki.

118. RAUHALA, TUOMALA

Rauhala sijaitsee Kuusiniemen pohjoispuolella, Rantatien varrella jonkin verran Tuomalan kylän eteläpuolella. Se on esimerkki Rantatien 1900-luvun alussa kiihtyneessä palstoituksesta ja uusista huviloista, joiden myötä huvilanomistajien joukko laajeni myös sosiaalisesti.

Helsinkiläinen "kaupunkitalon omistaja", muurarimestari Aron Henrik Snygg osti itselleen Kylänpään tilasta vuonna 1907 erotetun Rauhalan palstan. Samanaikaisesti syntyi myös viereinen Kuusiniemen palsta, jonka osti toinen talonomistaja, Karl Henrik Lehtinen. Kaupat oli tehty jo vuonna 1906.

Rauhalan päärakennus on pääosin Snyggin ajalta. Se on puolitoistakerroksinen, satulakattoinen, ristipäädyllä, umpikuistilla ja altaanilla koristettu rakennus. Tämä rakennuksen vanhempi osa on säilyttänyt alkuperäisiä yksityiskohtiaan, kuten kolmiosaisen vuorauksen ja yläosastaan pieniruutuiset jugend-ikkunat.

Rakennuksen järven puoleista sivua on jatkettu vuonna 1920. Satulakattoinen jatke on klassististyylinen kaarevine ikkunoineen ja risalliitteineen. Tämän osan ikkunat on 1950-luvulla muutettu yksi- tai kaksiruutuisiksi. Punainen rakennus on aikaisemmin ollut kerman värinen. Vuonna 1954 rakennetun saunan on suunnitellut arkkitehti Aarne Nuortila.

Tyypillinen 1900-luvun alun huvila, joka kertoo Rantatien tihentyneestä kesäasutuksesta ja huvilanomistuksen leviämisestä.

119. TUOMALAN KYLÄ

Tuomala on yksi Tuusulanjärven rantojen vanhoista kylistä. Tuusulan Rantatiestä kertovassa kirjallisuudessa se on aina muistettu mainita idyllisenä, perinteisen ilmeensä ja tietä reunustavat rakennuksensa säilyttäneenä kokonaisuutena. Kylä onkin poikkeuksellisen hyvä esimerkki siitä, miltä vanha ryhmäkylä on saattanut näyttää.

Tuomalan kylässä oli viisi kantatila. Tilojen luku on myöhemmissä halkomisissa noussut ja viimeistään 1800-luvun lopun isonjaon järjestelyssä tiloja on siirretty kylästä muualle. Neljän kantatilan tontit ovat kuitenkin kylämäellä yhä käytössä. Tilat ovat Saarela (Laurikkala), Kittelä, Kuninkala ja Kylänpää (Puotila). Tilojen rakennukset eivät ole juuri sataa vuotta vanhempia. Kylänpään päärakennus on 1860-luvulta, Saarelan 1880-luvulta ja Kittelän 1900-luvun vaihteesta. Kuninkalan vanha päärakennus on purettu 1980-luvun alussa. Saarela on ulkorakennuksineen kylämäen parhaiten säilynyt ja samalla arvokkain tilakeskus.

Vanhojen tilojen lisäksi mäelle on ryhmittynyt joitakin 1900-luvun vaihteen huviloita ja yksi liikeyrakennus sekä jokunen vanhempi hirsimökki. Niillä on arvoa ennen kaikkea osana kyläkuvaa.

Kylän läpi kiemurtelevaa Rantatietä reunustaa ajoittain myös kaunis puisto.

Perinteisen ilmeensä säilyttänyt, tiiviisti rakennettu kylämäki Rantatien varrella.

120. IMMOLA, TUOMALA

Immolan huvilapalsta on saanut nykyisen hahmonsensa vuonna 1913, jolloin se erotettiin kolme vuotta aikaisemmin muodostetuista Hovilan ja Nummipellon palstoista. Sen ostajaksi mainitaan Olavi Ilmari Metsola. Se sijaitsee Tuomalan kylämäen kaakkoiskulmassa, nykyisen Kylänpääntien vieressä.

Immolan rakennus lienee vanhimmilta osiltaan itse palstaa vanhempi, sillä sen hirsistä on löydetty vuosiluvut 1891 ja 1897. Sen nykyinen asukin sopii vuosisadan vaihteeseen, mutta voi olla hieman nuorempikin.

Rakennus on satulakattoinen, umpikuistilla varustettu hirsitalo. Sen ikkunat on 1970-luvun remontissa muutettu kuusiruutuisiksi. Vaaleanpunaiseksi maalatussa talossa on tavanomainen pysty-vaaka-pysty-vuoraus, johon päädyissä liittyy samaten tyypillinen sahalaitareuna.

Kaunis vuosisadan vaihteen asuinrakennus, osa Tuomalan kylämäkeä.

121. KYLÄNPÄÄ .

✓

Teksti puuttuu????????????

M

122. PERHELÄ

✓

Teksti puuttuu???????????????

m

123. JUKOLA, TUOMALA

Jukola on yksi Laurikkalan tilasta 1910-luvun vaihteessa lohoutuista palstoista, samanikäinen kuin esimerkiksi viereinen Perhelä eli Nummela. Se sijaitsee Tuomalan kylässä, vastapäätä Kylänpään tilan päärakennusta.

Puolitoistakerroksinen hirsirakennus on satulakattoinen. Siinä on Rantatien puolella ristipääty. Vuorauksena on tyypillinen kolmiosainen pysty-vaaka-pysty-laudoitus. Erikoisuutena ovat päätyjen parvekkeet, joista toisesta tosin ovat vain tukiraudat jäljellä. Rakennuksen tarkka ikä ei ole tiedossa, mutta se lienee 1900-luvun vaihteesta. Rakennuksen runko voi seudun monien muiden talon tapaan olla vanhempikin.

Pienuhkö vuosisadan vaihteen huvila, jolla on tärkeä merkitys Tuomalan kyläkuvalle.

124. KITTELÄ, TUOMALA

Saarelaa vastapäätä Rantatien itäpuolella sijaitseva Kittelä on Tuomalan kantatiloja, osa vanhaa Kittilän tilaa. Tilan päärakennus on näkyvällä paikalla kylämän pohjoisreunassa. Hirsirakenteinen rakennus valmistui vuonna 1905 ja sitä uusittiin jo yhdeksän vuotta myöhemmin. Se on satulakattoinen vinkkelitalo, jonka pihasivulla on ilmeisesti myöhäisempi avoveranta. Talo on mahdollisesti vuorattu ensimmäisen kerran vasta 1930-luvun alussa.

Satulakattoinen, sementtitiilistä rakennettu navetta on vuodelta 1926. Tontin länsireunassa ovat pieni hirsimökki ja aitta.

Maisemallisesti tärkeä tilakeskus, osa Tuomalan kyläkuvaa.

125. SAARELA, TUOMALA

Saarela on osa 1700-luvun puolimaissa halottua ja vuosisadan lopulla neljään osaan jaettua Puotilan kantatila. Sen rakennukset ovat vanhoilla sijoillaan Tuomalan kylämän pohjoislaidassa, laakealla Tuusulanjärvelle viettävällä tontilla.

Kuusirivit reunustavat avaraa pihamaata. Pihan pohjoissivun asuinrakennus on vuodelta 1880. Leveärunkoinen, kuusihuoneinen hirsitalo on satulakattoinen ja pystyvuorattu. Kuusiruutuiset ikkunat on varustettu leveillä vuorilaudoilla. Ullakon päätyikkunat ovat alunperin olleet yläosaltaan vinoruutuisia. Pihasisivulla on leveä, satulakattoinen umpikuisti.

Pihan kaakkoiskulmassa, tiessä kiinni on kaksi komeaa aittaa, joista toinen on pitkänomainen, keskisolallinen luhtiaitta. Kaksikerroksiset aitat ovat pitkänurkkaisia ja pääosin vuoraamattomia, katon vuoliaisetkin pistävät räystään alla esiin. Pihan länsisivun navetta on purettu.

Saarelan pohjoispuolella, maisemallisesti keskeisellä paikalla Rantatien ja Tuusulanjärven välissä on tilan vuonna 1911 valmistunut komea lato. Satulakattoinen rakennus on koristettu kauniilla jugendornamentiikalla ja heloituksella.

Rakennushistoriallisesti arvokas maatilan tilakeskus, joka on olennainen osa Tuomalan kyläkuvaa.

126. PIKKULAHTI ELI SUVILA, TUOMALA

Pikkulahden palsta erotettiin Kittelän tilasta 1920-luvun vaihteessa. Sen osti suutari Johan H. Sirén, joka asiakirjoissa mainitaan mäkitupalaisena. Paikalla oli jo tuolloin mökki, joka kuitenkin paloi 1930-luvun alussa. Sirén rakensi mökkinsä uudestaan, käyttäen palossa säästyneitä hirssiä uudenkin rakennuksen runkona. Tuloksena oli idyllisen näköinen, satulakattoinen, vaakavuorattu mökki jota kaunistavat ikkunaluukut ja ristikkokaiteella koristettu pieni avokuisti. Rakennus sijaitsee Rantatien pohjoispäässä, tien ja rannan väliin jäävällä kapealla kaistaleella.

Maisemallisesti huomionarvoinen, idyllinen maaseudun pieneläjän asuinrakennus.

127. SAVIAHO, TUOMALA

Helsingin Seurahuoneen vahtimestari Erik V. Ek osti vuonna 1906 Laurikkalan tilalta pienen Saviahon rantapalstan. Tuolloisesta markan juomarahasta paikkakuntalaiset saivat aiheen kutsua paikka Markan villaksi. Ekin jälkeen paikan omisti sveitsiläinen juustomestari Jacob Eggen, kunnes Tuusulan kansanopiston johtaja Vihtori Raevuori osti sen vuoden 1919 vaihteessa. Tämä kapea rantakaista rakennuksineen muodostaa nykyisin Rantatien Tuusulanpuoleisen pään eräänlaisen päätepisteen ja maamerkin.

Saviaho on vuosisadan aluelle tyypillinen hieman vaatimattomampi huvila. Se on puolitoistakerroksinen, satulakattoinen ja frontonilla varustettu hirsitalo. Tyypillisiä piirteitä ovat kolmiosainen vuoraus ja ns. T-ikkunat. Erytystä huomiota on kiinnitetty ikkunoiden vuorilautojen koristeaiheisiin. Talon taakse on vuonna 1937 rakennettu matlampi, kaareva lisäsiipi. Tontti on rajattu pensasaidalla.

Rantatien pohjoispään maamerkki, maisemallisesti arvokas huvila joka kuvastaa Rantatien huvilanomistajien piirin laajenemista 1900-luvun alussa.

128. TUUSULAN KANSANOPISTO

Kansanopistot ovat Pohjoismaissa laajalle levinnyt kansansivistäytön muoto, jonka perustajana pidetään tanskalaista N.F.S. Grundtvigiä. Opistot ovat sisäoppilaitoksia, joiden tavoitteena on ollut lisätä kansalaisten sivistystasoa, ammatillisia valmiuksia ja oppivelvollisuuden jälkeisiä jatko-opintomahdollisuuksia. Suomessa kansanopistoista puhuttiin 1860-luvulta alkaen, ja ensimmäiset perustettiin 1890-luvun vaihteessa. Tuusulan kansanopiston perustaminen vuonna 1907 osuu vaiheeseen, jolloin venäläisten viranomaisien ote vuosisadan alun poliittisesti vaikeiden vuosien ja suurlakon jälkeen oli höllentymässä, ja yhteiskunnallinen toimeliaisuus vastaavasti vilkastumassa. Aloite opiston perustamisesta lähti Tuusulanjärven rannan huvilayhteisön piiristä, ja Keravalle kokoontuneet satakunta perustajaa olivat niin Uudenmaan sivistyneistöä kuin maanviljelijöitä.

Opistolle osoitettiin tontti Tuomalan kylän Laurikkalan tilalta. Kesällä 1908 valmistui yleisten rakennusten ylihallituksessa työskennelleen arkkitehti Yrjö Sadeniemen (Sadenius) piirtämä komea rakennus. Rakennuspaikka oli kalliolla, jolta oli avara näkymä yli Tuusulanjärven rantamaiseman. Ennen puuston kasvua rakennuksenkin linnaomainen hahmo näkyi kauas ympäristöön.

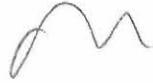
Opiston päärakennus on poikkeuksellisen suuri hirsirakennus. Kaksikerroksinen rakennus on tyyliältään lähinnä jugendia, ominaisia ovat mm. jyrkkä satulakatto, jo hävinneet torniaiheet, päätyjen soikeat ikkunat, ikkunoiden pieniruutuiset yläosat sekä vuorauksen yksityiskohdat. T-mallinen pohjakaava jakautuu kahteen pääosaan. Poikittaiseen, leveän suorakaiteen muotoiseen sakaraan Sadeniemi keskitti luentosalit sekä lisäksi ruokasalin, eteishallin ja toiseen kerrokseen joitakin opettajien ja oppilaiden asuintiloja. Varsiosaan arkkitehti sijoitti keittiön, kanslian ja pääosan asuinhuoneista, mm. opiston johtajan huoneiston. Alusta lähtien suunniteltu varsinainen asuntolarakennus valmistui vuonna 1939.

Yrjö Sadeniemi teki elämäntyönsä lähinnä rakennushallinnossamme ja päätti uransa virastonsa ylijohantajana. Hän laati mm. maalaiskansakoulujen mallipiirustukset, joita Tuusulassakin sovellettiin 1910-luvulla.

Poikkeuksellisen suuri, rakennushistoriallisesti arvokas kansanopistorakennus, joka liittyy läheisen Rantatien kulttuurihistoriaan.

129. TUOMALAN ALA-ASTE (KANSAKOULU)

U Teksti puuttuu??????????

130. KOIVISTO, TUOMALA

Laurikkalasta vuonna 1927 erotettu Koiviston tila sijaitsee Tuomalan itäosassa, rautatien itäpuolella lähellä Keravan rajaa. Rakennukset sijaitsevat koivikkoisella tontilla peltojen keskellä. Ne ovat ryhmitetty pihan neljälle sivulle. Rakennusten jugend-tyyliset ikkunat ja aitan taitekatto antavat aiheen olettaa, että rakennukset voisivat olla itse tilaa vanhempiakin.

Pihan länsisivulla on puolitoistakerroksinen, satulakattoinen, risti-päätyinen ja hirsirakenteinen asuinrakennus. Sitä vastapäätä on taitekattoinen, samaten hirsinen aitta- ja varatorakennus. Molempien rakennusten ikkunat ovat yläosastaan pieniruutuisia ja koristettu muotoiluilla kehyslaudoilla. Pihan eteläisivulla on sauna ja työväen asuinrakennus, pohjoissivulla osa 1970-luvulla puretusta navetasta.

Tyypillinen 1920-luvun tilakeskus, joka sijaitsee kauniin koivikon keskellä.

131. KOSKENMÄKI

Paijalan kylän eteläosassa, Tuusulanjärven eteläpäässä ja Tuusulanjoen länsipuolella sijaitseva Koskenmäki on jossain määrin säilyttänyt 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa saamaansa ilmettä. Koskenmäen länsiosaan muotoutui vuosisadan vaihteen molemmin puolin käsityöläisten, mäkitupalaisten ja muiden maaseudun pieneläjien tiiviisti rakennettu asuinalue. Asutuksen ja rakentamisen vaihteita on lähteiden puuttuessa vaikea tarkasti hahmottaa. Näyttää kuitenkin siltä, kuin nykyinen asutus olisi jo jonkin verran harvempaa kuin 1930-luvun alun pitäjänkartan antamat tiedot. Talot ovat varsin vaatimattomia hirsimökkejä, joista useimpia säilyneitäkin on kunnostettu varsin kovalla kädellä. Alueen itäosassa on kolme 1900-luvun alussa muodostetua palstatilaa, Toimela, Koskela ja Nummela. Toimelan ja Koskelan rakennukset muodostavat Koskenmäentien ja Tuusulanjoen väliin kauniin kokonaisuuden. Tien toisella puolella oleva Nummela on maakauppias Vasilin Karjalaisen (Karelskoin) vanha asuin- ja liikerakennus.

Työväentalo Torppa jää mökkiläisten ja mainittujen palstojen väliin. Tuusulanjoen rannalla ovat 1900-luvun alussa toimineet Tikkasen nahkatehdas ja Tuusulan kunnan 1910-luvun lopussa perustama saha ja mylly. Koskensilta on lähikyläiden historiallinen myllypaikka. Koskenmäentie noudattaa jonkin matkaa historiallisen Helsinki - Hämeenlinnan maantien kulkua. Koskensilta on myös ollut yksi Tuusulan kolmesta tärkeästä siltapaikasta.

loppu Koskenmäki?

132. TYÖVÄENTALO TORPPA, KOSKENMÄKI (PAIJALA)

Vuonna 1900 Tuusulan työläiset, pääasiassa Hyrylään, Paijalaan ja Kirkonkylään keskittyneet käsityöläiset perustivat Tuusulan työväenyhdistyksen. Se oli Jokelan ja Ruotsinkylän nuorisoseurojen jälkeen (nykyisen) Tuusulan kolmas aatteellinen yhdistys ja samalla ensimmäinen työväenyhdistys. Vuonna 1919 se muutti nimekseen Koskenmäen työväenyhdistys, joka paremmin vastasi sen jäsenkunnan koostumusta.

Yhdistyksen talo Torppa on saanut nykyasunsa useassa vaiheessa. Yhdistys osti vuonna 1903 Frans Liljan vanhan asuinrakennuksen, ja jo samana vuonna talon seinustalle rakennettiin tanssilava. Toiminnan vilkastuessa suurlakon jälkeen oli toimitiloja laajennettava. Juhlasali ja näyttämö rakennettiin vuosina 1906 - 1907. Vuonna 1926 päätettiin rakentaa uusi juhlasali, 1940-luvulla uusittiin vesikatto ja vuoraus ja vuonna 1967 rakennuksen eteläpäättä laajennettiin kahdella asunnolla. Torpan viimeisin kunnostus on aloitettu vuonna 1985; vuorasta, eristystä, ikkunoita ja maalausta on uusittu ja tullaan uusiin.

Torpan rakennushistoria on hyvin samankaltainen kuin Jokelan työväentalolla. Jokelan työväentalon tapaan sen kulttuurihistoriallinen merkitys syntyy enemmän rakennuksen vaiheista ja symboliarvoista kuin arkkitehtonisesta ilmeestä. Aatteellisen ja yhteiskunnallisen toiminnan lisäksi sillä on merkitystä seudun perinteisenä, jo 1900-luvun alussa käytettynä huvipaikkana. Rakennus sijaitsee hieman etelään vanhasta maantiestä, Koskenmäen mökkiasutuksen kyljessä. Se on osin hirsi- ja osin lautarakenteinen, pystyvuorattu ja satulakattoinen vinkkelitalo. Sisätilat ovat pinnoiltaan ja osin käytöltäänkin uusitut. Niinpä nykyinen narikka ja keittiö sijaitsevat alkuperäisen asuinrakennuksen tiloissa. Eteisaula ja juhlasali vievät suurimman osan rakennuksen pinta-alasta.

Historiallisesti tärkeä yhdistysrakennus, osa Koskenmäen käsityöläis- ja työläismiljöötä.

133. TUOMELA, PAIJALA

Tuomela on syntynyt vuonna 1915, jolloin kauppias Johan Tikkasen ostama palsta erotettiin Jussilan (Toukolan) tilasta. Tikkasella oli syynsä juuri tämän palstan ostoon, sillä hänellä oli nahkatehdas tai nahkurinverstas Tuusulanjoen rannassa. Tuomelan naapureita olivat leipuri Bärlundin omistama, vuosisadan vaihteessa syntynyt Rauhamäki ja länsipuolen Koskela.

Tuomela on säilyttänyt hyvin vanhan asunsa. Olennaisin muutos on tapahtunut Koskenmäentien korottamisen myötä, jolloin rakennusten ja tien suhteet ovat muuttuneet. Rakennus näyttää siltä kuin se olisi vajoamassa maan alle.

Tuomela on satulakattoinen, jugend-tyylinen hirsirakennus. Katto on päistään hieman aumattu ja varustettu pienillä forntoneilla. Keltaisiksi maalattu talo on säilyttänyt vanhan, vaihtelevan vuorauksensa (pysty-vaaka-pysty) ja ikkunoiden puitejaon.

Länsipäädyn matala kuisti on mahdollisesti myöhäisempi.

Rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti tärkeä osa Koskenmäen ympäristöä.

134. KOSKELA

Teksti puuttuu??????????

135. TUUSULANJÄRVEN LÄNSIRANNAN HUVILAT

Tuusulan länsirannan huvilat liittyvät historiallisesti ja maisemallisesti järven itärannan tiuhaan huvila-asutukseen. Länsirannan huvila-alue ulottuu Koskenmäeltä Seittelinniemielle. Se ei itärannasta poiketen muodosta aivan yhtenäistä kokonaisuutta, vaan pikemminkin joukon erillisiä saarekkeita. Länsirannan huvilat eivät myöskään arkkitehtonisesti nouse aivan samalle tasolle kuin itärannan rakennukset.

Vanhin huvilapalstoista on jo 1880-luvulle periytyvä Villa Dennisoffka, joka nykyisin on jo pilkottu pienempiin osiin. Sen 1900-luvun vaihteen rakennukset ovat kuitenkin säilyneet, joskin osin muutettuna. Entoisen Dennisoffkan pohjoispuolelle muodostui 1900-luvun vaihteessa joko aivan uusia tai Paijalan entisten torppien paikalle rakennettuja huviloita, kuten Kaunola, Haaparannan ja Sarvikallion seutu, Rannankoukku ja Hietasalmi. Palstat ovat toistaiseksi säilyttäneet vanhat rakennuksensa, joskin järven eteläpäässä rakentaminen on vähitellen muuttamassa maisemaa.

136. VILLA DENNISOFFKA, PAIJALA

Tuusulanjärven lounaispäähen, Paijalan kylän maalle syntyi 1800-luvun lopulla Villa Dennisoffkan nimellä tunnettu huvilapalsta. Se on nykyisin jo hajonnut useampaan osaan, mutta tässä sitä käsitellään selvyden vuoksi yhtenä kokonaisuutena.

Klaavolan rusthollari K.A. Nygvist oli ostanut palstan vuonna 1885 Jussilan tilalta. Vuonna 1897 hän myi sen edelleen nimeuvos, kapteeni Aleksander Denisoville. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin tehdyt kartat antavat käsityksen palstan varhaisimmasta asusta. Vuoden 1899 kartalla on palstan pohjoisosassa asuinrakennus, varsinainen Villa Dennisoffka. Rakennus on säilynyt, joskin jonkin verran muuttuneena. Se on hirsirakenteinen, puolitoistakerroksinen, pystyvuorattu hirsitalo. Siinä on järven puolella veranta, kuisti parvekkeineen ja pieni ristipääty. Vanhat päistään profiloituneet kattovuoliaiset näkyvät räystään alla, ja myös kuusiruutuiset ikkunat saattavat olla alkuperäiset. Rakennus oli ilmeisesti 1950-luvulla saanut lisäsiiven. Kaunis kaksikerroksinen aitta lienee sekin viimeistään vuosisadan vaihteesta. Rakennuksilta on kaunis järvimaisema rinteeseen rakennetun, jo vuoden 1899 kartassakin näkyvän puutarhan yli. Rannassa on hirsisauna ja päärakennuksesta etelään pienempi, osin uusittu asuinrakennus.

Vuonna 1903 on karttaan palstan etelälaidalle merkitty nykyisin Jukan talon nimellä kulkeva rakennus. Se on pienehkö, muutaman huoneen hirsihuvila, jonka vuorauksen yksityiskohdat, pysty- ja vaakalistat ovat säilyneet ilmeisesti alkuperäisinä. Rakennuksesta itään, rinteeseen alapuolella ovat Denisovin rakennuttamat kalalammikot. Koskenmäeltä rakennettu, kivillä pengerrretty tonttitie jatkuu vaikeasti erotettavana puukujana kohti vanhaa päärakennusta.

Vaikka entinen palsta on nykyisin jakautunut useampiin tontteihin ja alue on jonkin verran villiintynyt, muodostaa se yhä maisemallisesti ja myös rakennuksiltaan arvokkaan kokonaisuuden. Se liittyy myös mielenkiintoisesti Tuusulan venäläisasutuksen vaiheisiin.

Maisemallisesti tärkeä huvilapalsta, joka liittyy Tuusulan venäläisasutuksen historiaan.

*Alueen laus.
8.10.57
Paijalle tie/raja
K. S. E.*

137. RAUHANMÄKI, PAIJALA

Rauhanmäki on osa vuonna 1900 muodostettua Kaunolan huvilapalstaa. Vahtimestari Erik Gustafsson osti maan Vilholan (Jussilan) isännältä W.E. Westéniltä. Kaunola käsitti Villa Dennisoffkan pohjoispuolelle jääneen Tuusulanjärven ranta-alueen, joka rajautui Paijalantiehen ja rantaniittyihin. Kaunola on myöhemmin jaettu pienempiin osiin, joista Rauhanmäki on yksi.

Ilmeisesti jo Gustafsson rakensi pienen mökin tontin yläosaan, lähelle tietä. Nykyisen asunsa huvila on kuitenkin saanut 1920-luvun laajennuksessa ja korotuksessa. Muutostyöt suunnitteli vuonna 1920. Hirsimökkiä jatkettiin ja korotettiin lautarakenteisella toisella kerroksella. Järven puoleinen ristipääty on mahdollisesti rakennettu vielä erikseen.

Rauhanmäki on satulakattoinen, kaksikerroksinen, pohjakaavaltaan L-kirjaimen muotoinen huvila. Pohja-alaansa nähden korkeahkolla rakennukselle antavat ilmettä mm. kerroksittain vaihteleva vuoraus, ikkunaluukut ja tien puoleisen sivun koristeellinen umpikuisti. Talo on idyllinen, vaikka siihen ei varsinaisia arkkitehtonisia arvoja liitykään.

Tontilta Tuusulanjärven rantaan vievän tien varrella on kaksi pientä rakennusta, joista toinen on asuinkäytössä.

Maisemallisesti tärkeä osa Tuusulanjärven lounaisrannan huvilasuutusta.

138. HAAPARANTA, SYRJÄ JA SARVIKALLIO, PAIJALA

Haaparanta, Syrjä ja Sarvikallio ovat kolme huvilaa, jotka sijaitsevat lähellä toisiaan Tuusulanjärven tällä kohdin varsin kallioisella länsirannalla. Paikka on Rannankoukun huvilasta jonkin verran pohjoiseen.

Huviloiden paikoilla on aikaisemmin sijainnut kaksi Jussilan tilan torppaa, Haaparanta ja Sitturi. Viimeistään 1880-luvulla ne kuitenkin mainitaan huvilapalstoina. Neidit Hilda Maria, Lovisa Elisabeth ja Amalia Adolfina Stråhlman ostivat Syrjän itselleen vuonna 1886. Pals-talla näyttää jo tuolloin olleen rakennus. Sen nykyinen asuinrakennus on kuitenkin tuotu Turun saaristosta 1920-luvun vaihteessa. Se on pieni luonnonkivisokkelille rakennettu hirsimökki. Talo on pystyvuo-rattu, maalattu punaiseksi ja sen kuusiruutuiset ikkunat on koristel-tu luukuilla. Mökki sijaitsee maisemallisesti kauniilla paikalla jär-velle viettävän rinteeseen yläosassa.

Haaparanta on Jussilan vanha torppa, joka myytiin Emil Falcille 1890-luvun vaihteessa. Paikka on yhä hänen perikuntansa omistuksessa. Talo on nykyisin puolitoistakerroksinen, satulakattoinen hirsitalo, jonka toinen pääty on rakennettu lasiverannaksi.

Syrjästä ja Haaparannasta hieman pohjoiseen sijaitseva Sarvikallio on rakennettu vuonna 1934 Haaparannan tuvan vanhoista hirsistä ja pure-tusta riihestä. Se on kallion nokassa sijaitseva, osin hirsi- ja osin lautarakenteinen, satulakattoinen huvila. Kaksi kerrosta tekevät siitä pohja-alaansa nähden jotenkin tornimaisen. Tontilta on kaunis näkymä järven itärannalle.

Pienimuotoinen, mutta tärkeä osa Tuusulanjärven kulttuurimaisemaa ja huvilakulttuuria.

139. HIETASALMI, PAIJALA

Vilholan tilasta myytiin vuonna 1908 huvilapalsta senaatinkanslisti G.E. Winterille. Palsta sijaitsee Tuusulanjärven länsirannalla, Seitelinniemen ja Sarvikallion välissä. Vuotta myöhemmin Winter laajensi palstaansa Hietasalmen pohjoispuolella sijainneelle Sotkaniemen palstalle.

Ilmeisesti juuri Winter on rakennuttanut viehättävällä rantatontilla yhä olevan rakennuksen. Se on taitekattoinen, kaksikerroksinen hirsi-rakennus. Pysty-vaaka-pystyvuorattu rakennus on koristeltu niukoin jugend-detallein. Koivikkoisella tontilla on myös kolme ulkorakennusta. Palstalla on kaunis näkymä järven toisella puolella sijaitseviin taistelukouluun ja Halosenniemeen.

Tyypillinen 1910-luvun vaihteen huvila.

140. RANNANKOUKKU

Rannankoukku on erotettu Koukun kantatilasta. Se sijaitsee Tuusulanjärven länsirannalla, kauniilla paikalla mäen harjalla. Rannankoukun tontti on hieman Anttilan koetilasta pohjoiseen, Paijalan vanhan keskustan eli ns. Alikylän tuntumassa.

Rannankoukun vanha asuinrakennus on ilmeisesti Anttilan nykyinen oppilasasunto. Se on ollut paritupatyypinen hirsitalo. Kansakoulunopettaja Vilho Reiman rakensi Rannankoukun nykyisen jugendvaikutteisen huvilan 1900-luvun alussa. Se on kaksikerroksinen, järven puolella ristipäädellä varustettu rakennus. Katon toista päätä on aumattu. Ristipäädessä on kaunis lasiveranta ja katettu parveke. Talon ominaispiirteitä ovat mm. suuret ikkunat ja neljään osaan jaettu pysty-vaakavuoraus. Sisätilojen keskuksen muodostaa kahden kerroksen korkuinen suuri halli. Huvilan edusta on terassoitu ja siltä on kaunis näkymä Tuusulanjärvelle. Päärakennuksen länsipuolella on hirsinen talousrakennus, rannassa osapuilleen huvilan ikäinen hirsisauna.

Maisemallisesti tärkeä, lähinnä jugend-vaikutteinen huvila.

141. NUMMENKANKAAN HAUTAUSMAA

Vanhan Helsingin-Hämeenlinnan maantien varteen jäävä hautausmaa sijaitsee nimensä mukaisesti hongikkoisella, kuivalla kankaalla. Se on Tuusulan uusi hautausmaa, otettu käyttöön vuonna 1898. Hautausmaata on myöhemmin laajennettu.

Hautausmaalla olevan, 1910 rakennetun siunauskappelin on suunnitellut arkkitehti E.A. Kranck. Hänet oli tuolloin valittu piirtämään myös Tuusulan tulevaa kunnantaloa. Jyrkkäkattoinen rakennus on koristeltu jugend-detaljein; vaihtelevin vuorauksin, listoituksin, paanutuksin ja Daavidin tähdellä varustetulla päätyikkunalla. Hautausmaata reunustaa vanhalle maantielle kaunis harmaakiviaita. Kappelin lähistöllä on tyylikäs, 1920-luvun klassismia edustava ruumiskellari.

Kaunis kappeli ja hautausmaa.

142. PAIJALAN ALA-ASTE

Paijalan koulupiiri perustettiin vuonna 1916. Tilanomistaja Alarik Moberg lahjoitti tontin koulutaloa varten. Vaikeat sotavuodet ilmeisesti lykkäsivät koulun rakentamista ja se joutui tyytymään vuokratiloihin vuoteen 1924 asti. Rakennusmestari Lassi E. Mykkäsen piirustukset on päivätty helmikuulle 1923, ja koulu valmistui seuraavana vuonna.

Kaksikerroksinen, hirsirakenteinen, pystyvuorattu, taitekattoinen ja poikkipäädyltä varustettu koulutalo on sijoitettu töyräälle pihamaata hieman ylemmäksi. Maasto on hongikkoista, kuivaa kangasta. Alkuperäisessä asussa alakerrassa sijaitsevat kaksi luokkahuonetta, veisto- ja voimistelusalit sekä koulun keittiö. Yläkerrassa oli kolme asuinhuoneistoa. Koulun sisätilat näyttävät säilyttäneen vanhaa rakennettaan, vaikka pintoja on luonnollisesti uusittu. Pihamaalle, vanhan koulun alapuolelle on 1970-luvulla pystytetty laatikkomainen lisärakennus.

Edustavasti sijaitseva kaunis koulutalo, jolla on historiallista merkitystä osana Tuusulan 1910-1920 -lukujen laajaa koulurakennusohjelmaa.

143. PAIJALAN KYLÄ

Paijalan kylä on asutettu ilmeisesti Hämeestä ja onkin pitkään kuulunut Vihdin hallintopitäjään. Kylästä tiedetään 1500-luvun alusta viisi taloa. Nämä 1700-luvun lopulle jakamattomina säilyneet kantatilat olivat Anttila, Jussila, Klaavola, Koukku ja Laurila. Anttila oli jo 1700-luvulla säätyläiskartano ja sen vaiheet poikkeavatkin kylän muista tiloista.

Isojakokartta 1700-luvun lopusta osoittaa talojen sijainneen tiiviinä, tiheästi rakennettuna ryhmäkylänä nykyisen Anttilan koetilan alueella, kylätien ja Tuusulanjärven välissä. Kylän vanhimmat pellot keskittyivät sen länsi- ja eteläpuolelle. Tämän päivän laajat peltoalueet olivat 1700-luvulla pääosin niittyä tai metsää. Siekkarissa ja Seittelinniemiellä oli jo 1760-luvulla pienet pelto- ja niittyäiskät. Kylän perinteinen, Hyökkälän ja Kirkonkylän kanssa yhteinen myllypaikka sijaitsi Tuusulanjärven eteläpäässä.

Kylän talolukua kasvattivat isojaon jälkeen halkomiset ja sovintojat. Nykyinen kyläalue, ns. Ylikylä alkoi rakentua ilmeisesti 1800-luvun alussa. Vuosisadan lopulla, 1880-luvulla alkanut palstoitus keskittyi Tuusulanjärven etelärannalle ja Koskenmäkeen (ks. tätä). Vanha kylärakenne hajosi lopullisesti kuluvan vuosisadan alun isojaon järjestelyssä. Vielä sitä ennen olivat Anttila, Ala-Klaavola, Rannankoukku ja Jussila tiiviinä nauhana kylätien ja järven välissä (ns. Alikylä). Ylikylä oli jo tällöin saanut kutakuinkin tämänhetkisen rakenteensa. Alikylästä muutettiin nyt pois kolme tilaa. Samalla sovittiin tilojen uusista nimistä, jotka saatiin tilojen tuolloisista omistajista. Muuttamaa joutuivat molemmat Lassilat, joista toinen nimettiin Vilholaksi, ja toinen Jussila, josta tehtiin Vuorela.

Nykyinen kylä on siis 1800-luvun kehityksen tulos. Varsinaisia kanta-tiloja kylässä ovat Koukku ja Ylä-Klaavola. Koukun upea 1820 - 1830-lukujen rakennusten kokonaisuus osoittaa myös, koska talo on siirretty ns. Ylikylään. Kylän talot ovat ryhmittyneet vanhan kylätien varteen. Tien pohjoispäässä on pieni kiviarkkusilta ja maisemallisesti kaunis muuntamotorni. Kyläkuvalle antavat leimansa hiekkatie, tienvarsi- ja tonttipuusto ja varsin tiheästi sijaitsevat rakennukset puutarhoineen. Muutama tasakattoinen omakotitalo rikkoo muuten erinomaista kokonaisuutta. Erikseen esiteltävien Koukun, Kylänpään ja entisten käsityöläisten asumusten lisäksi kannattaa mainita kolme asutetaan yhtenäistä, puolitoistakerroksista, jyrkällä satulakatolla varustettua 1930-luvun rakennusta; Ylä-Klaavola, Uusitalo ja hieman sivussa, koulua vastapäätä sijaitseva Rauhamäki. Uusitalon vieressä on pieni 1800-luvun lopun asuinrakennus, jossa on mm. lyhyen aikaa toiminut kylän koulu. Kylän eteläpuolelle jäävä varsinainen koulurakennus valmistui vuonna 1924.

144. PAIJALAN KÄSITYÖLÄISRAKENNUKSET

Yksi Paijalan kyläkuvan keskeinen tekijä ovat 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alun käsityöläisrakennukset. Ne sekä tiivistävät että rikastuttavat kylän asemakaavaa että laajentavat sitä sosiaalisesti. Kylän läpi vievän kylätien varrella ovat vierekkäin Koivikko, Nummimäki ja Pihlajamäki sekä niistä hieman etäämpänä Santamäki.

Seppä Tomanderin aikoinaan asuma Koivikko on rakennusista vanhin. Se on entinen sotilastorppa, joka on siirretty nykyiselle paikalleen ilmeisesti 1800-luvun puolimaissa. Talo on alkuperäiseltä malliltaan eteiskamari- eli ns. Mora-tupa, jonka eteläpäättä on myöhemmin jatkettu kamarilla. Talon nykyinen asu on 1920-luvun alusta, jolloin pohjoispään ruoka-aitta muutettiin kömpelöasuiseksi umpikuistiksi. Asuinrakennuksen vieressä on hirsinen navetta ja talli, jota on jonkin verran lyhennetty alkuperäisestä mitastaan.

Koivikon ja kylätien välissä, aivan tien varressa on seppä Tomanderin todennäköisesti 1880-luvulla rakennettu paja, joka 1950-luvulla muutettiin asuinkäyttöön ja on ollut kesämökinä.

Nummimäen satulakattoinen, vuorattu pieni hirsimökki on säilyttänyt vanhan asunsa. Asuinrakennus on vuodelta 1892. Saunaa lukuunottamatta myös ulkorakennukset, talliheinäsuova, aitta ja kellari ovat samoilta ajoilta. Talon rakensi seppä Juslin.

Koivikon ja Nummimäen takana sijaitsee Pihlajamäki, kirvesmies Westénin entinen asuintalo, joka muutettiin nykyiseen taitekattoiseen asuunsa 1920-luvun lopussa. Satamäen satulakattoinen, hirsinen asuinrakennus on ilmeisesti samalta ajalta kuin itse palsta. Sen osti vuonna 1898 räätäli Fredrik Nyberg.

Historiallisesti arvokas osa Paijalan kylärakennetta.

145. KOUKKU, PAIJALA

Koukku on yksi Paijalan kylän viidestä kantatilasta ja on syntynyt ilmeisesti jo keskiajalla. Se oli ratsutilana 1640-1690 -luvulla. Vielä 1700-luvun lopulla sen rakennukset sijaitsivat kylän muiden tilojen tavoin ns. Alikylässä, Tuusulanjärven rannan tuntumassa nykyisen Anttilan koetilan alueella.

Tilan jakautuminen alkoi 1770-luvulla. Talo siirtyi nykyiselle paikalleen ns. Ylikylään todennäköisesti 1820-luvulla. Tähän viittaa ainakin säilyneiden rakennusten ikä; ne ovat 1820-1830 -luvulta. Päärakennus on alunperin ollut eteiskamarilla varustettu ns. Mora-tupa, joka on myöhemmin pidennetty salilla paritupapohjaksi. Satulakattoinen, pitkänurkkainen, peiterimoitettu rakennus on erinomaisesti säilyttänyt vanhahtavan ilmeensä, usein yksityiskohtia myöten. Esimerkiksi vuorilaudoituksesta löytää käsin taottuja nauvoja. Hirsirakenteinen navetta ja talli on 1820-luvulta, tien toisella puolella sijaitseva luhtiaitta vuodelta 1824. Vuonna 1835 rakennettu riihi on sen sijaan jo purettu. Pihapiiriin kuuluu pari muuta talousrakennusta ja mahdollisesti viime vuosisadalle periytyvä puutarha.

Poikkeuksellisen hyvin säilynyt 1800-luvun alun rakennusten kokonaisuus, jolla on tärkeä asema Paijalan kyläkuvassa.

146. KYLÄNPÄÄ, PAIJALA

Kylänpään tila mainitaan tällä nimellä 1900-luvun alun isojaon järjestelyssä. Talon nykyisen päärakennuksen paikalla oli hirsirakenteinen paritupa, joka purettiin vuonna 1919. Tilan nykyiset rakennukset syntyivät nopeasti tämän jälkeen. Uusi päärakennus valmistui vuonna 1920. Se on jyrkkäkattoinen, peiterimoitettu puolitoistakerroksinen hirsitalo. Yksityiskohdista kiinnittävät huomiota mm. pieniruutuiset ikkunat, avokuisti ja sen päällä oleva altaani. Talossa asuneen filtri. Jaakko Puokan mukaan sen on suunnitellut SOK:n rakennusmestarina työskennellyt, itseoppinut Frans Katajavuori, joka sovelsi täälläkin Vaajakosken tehtaiden talomallia. Pihapiiriin kuuluvat vuonna 1918 rakennettu hirsiaitta, jossa huomiota kiinnittävät koristeelliset ovenpielet, samoihin aikoihin uusittu ja laajennettu talli ja navetta, pieni sauna ja portilta pääovelle johtava koivukuja. Tien toisella puolella on talon vanha riihi.

Ulkoasultaan kiintoisa päärakennus ja kaunis pihapiiri, jotka ovat tärkeä osa Paijalan kyläkuva.

147. MARJALA, NAHKELA

Marjala on Setälän tilan entinen torppa, joka siirrettiin 1900-luvun vaihteen isojaon järjestelyssä kylästä kaakkoon, Marjamäen lounaisrinteeseen. Torppa itsenäistyi vuonna 1928.

Torppaa muutettaessa siirrettiin myös sen vanhat rakennukset. Hirsinen, pitkänurkkainen, pystyvuorattu ja kolmihuoneinen asuinrakennus on 1800-luvulta. Rakennus on varsin hyvin säilyttänyt vanhan ilmeensä, mm. kuusiruutuiset ikkunat leveine vuorilautoineen. Nykyinen sininen väri on tosin epäonnistunut. Pihan komea, aiemmin solalla varustettu aitta on rakennettu kahdessa vaiheessa. Muutossa siirretty pohjoispää on vuodelta 1776, eteläpää on rakennettu siirron yhteydessä vuonna 1897. Sementtitiilinen navetta on vuodelta 1930.

Esimerkki vuosisadan vaihteen torpparin elinoloista.

148. NAHKELAN KYLÄ

Nahkelan kylä sijaitsee Nurmijärventien varrella Tuusulan lounaisosassa. Se on osa Rusutjärven lounaispuolen laajaa kulttuurimaisema-aluetta, joka tosin kapenee ennen Nahkelan viljelysmaisemaa. Kylän pellot ja tilakeskukset ovat ryhmittyneet Krapusillanojan varren laakeille kummuille.

Kylässä oli 1500-luvulla kymmenen ja 1600-1700 -luvulla kahdeksan tilaa. Tilakeskukset sijaitsivat ennen 1800-lukua kahtena lähekkäisenä, tiiviin ryhmäkylän muodostaneena kokonaisuutena kylätien varrella. Tie muutettiin 1700-luvun lopulla Nurmijärvelle vieneeksi yleiseksi maantiekseksi. Kylästä on myös johtanut tie Helsingin pitäjän Seutulaan.

Tiheä kylärakenne on 1800-luvulla ja 1900-luvun vaihteen isojaon järjestelyssä jossain määrin hajonnut. Useimmat tilat ovat kylän vanhan keskustan ulkopuolella. Se antaa kuitenkin yhä käsityksen vanhasta kylärakenteesta. Myös itäisen ja läntisen rakennusryhmän voi yhä erottaa toisistaan. Tärkeimmät yksittäiset tilat kylän vanhassa keskustassa ovat Heikkilä, Perttilä ja Maula. Niiden lisäksi on mainittava vuonna 1895 rakennettu Lepomäen päärakennus sekä Majamäen ja Penttilän ulkorakennukset. Vuonna 1924 valmistunut alakoulu on sekin tärkeä osa kyläkuva. Vuonna 1905 valmistunut entinen yläkoulu, nykyinen ala-aste on keskustan koillispuolella. Rakennusta on myöhemmin voimakkaasti muutettu.

Nahkelan kyläkuva on aivan viime aikoinakin kärsinyt joitakin menetyksiä. Nurmijärventien oikaisu on jättänyt kylän hieman syrjään maantiestä. Peltolan päärakennuksen purkaminen on jättänyt kyläkuvaan selvän aukon.

149. MAULA, NAHKELA

Nahkelan kantatiloihin kuuluva Maula sijaitsee vanhalla tontillaan kylän lounaispäässä, Lahelaan ja Helsingin pitäjään vieneiden kyläteiden risteyksessä. Alunperin Manulaksi kutsuttu Maula halottiin 1740-luvulla, mutta ainakin ennen 1800-luvun alkupuolen lisähalkomisia tilan molemmat puoliskot sijaitsivat vierekkäin Maulan nykyisellä tontilla.

Maulan vanha päärakennus on kahdella päätykamarilla jatkettu paritupa. Kamarit ovat muuta rakennusta nuorempia. Levennettyjä, yhdeksänruutuisia ikkunoita ja uudempaa kuistia lukuunottamatta rakennus on säilyttänyt vanhan ilmeensä ja yksityiskohtansa, kuten pitkänurkat, kattovuoliaiset ja sisätilojen lautalattiat. Rakennus on ollut keltamullattu. Satulakaton päreet on sotien jälkeen vaihdettu sementtitiiliin.

Vanhaa päärakennusta vastapäätä on 1950-luvun rankorakenteinen asuintalo. Pihan laidalla on vuonna 1818 rakennettu luhtiaitta, liiteri ja entinen talli. Navetta on purettu sotien jälkeen.

Historiallisesti ja maisemallisesti tärkeä osa Nahkelan kylää.

150. NAHKELAN ENTINEN ALAKOULU

Nahkelan alakoulu on ensimmäinen niistä alakouluista, joita Tuusulaan 1920-luvulla rakennettiin rakennusmestarien Arvo Elo ja J.A. Aarnio piirustusten mukaan. Arvo Elon suunnitelmat ovat vuodelta 1924. Oman kylän kirvesmiehen G. Wilhelm Zetterin urakoima rakennus valmistui seuraavana vuonna.

Koulu sijaitsee Nahkelan tiiviisti rakennetun kylän länsipäässä ja on tärkeä osa sen kokonaisuutta. Hirsirakenteinen, pystyllä peiterimoi-
tuksella vuorattu ja punaiseksi maalattu koulu on tyyliiltään klassis-
tinen. Tähän vaikuttavat niin rakennuksen yleishahmo kuin eri yksi-
tyiskohdat, mm. kulmien ristikoidut pilasterit, kuusiruutuiset ikku-
nat, satulakattoiset kuistit pylväineen sekä päätyjen leveät räystääs-
laudat. Luokkahuone on sijoitettu talon länsipäähän. Muun alan vievät
oppilaseteinen ja opettajan pieni keittiön ja huoneen asunto.

Rakennushistoriallisesti arvokas koulu, joka aloitti tärkeän vaiheen
Tuusulan koulurakentamisessa. Rakennuksella on merkitystä myös Nah-
kelan kylämaisemalle.

151. HEIKKILÄ, NAHKELA

Heikkilän kantatilan vanha päärakennus sijaitsee perinteisellä tontillaan Nahkelan kylän keskustassa. Tila on ollut saman suvun hallussa 1600-luvulta lähtien. Sen vaiheet ovat hyvin tavanomaiset lukuunottamatta lyhyttä jaksoa 1600-luvun lopussa, jolloin se oli määrätty rummunlyöjän virkataloksi.

Vanha päärakennus on rakennettu useassa vaiheessa. Vanhimmat osat lienevät jo 1760-luvulta. Se oli tyypillinen paritupa, kunnes se 1800-luvun puolivälissä ja 1900-luvun vaihteessa levennettiin ja korotettiin nykyiseen asuunsa. Leventämisen erottaa saumana rakennuksen koillispuolella. Tuloksena oli puolitoistakerroksinen, leveärunkoinen, satulakattoinen, pystyvuorattu hirsirakennus. Siinä on pienet umpikuistit molemmilla sivuilla. Talossa on mm. toiminut kylän posti.

Vanhan päärakennuksen taakse jäävät hirsirakenteiset aitta ja talousrakennus sekä "lättähattu"-tyyppinen uusi päärakennus 1960-luvun lopusta.

Rakennushistorialtaan kiintoisa osa Nahkelan kyläkuva.

152. PERTTILÄ, NAHKELA

Perttilä on yksi Nahkelan kylän kantatiloista. Sen tontti on kylän vanhassa keskustassa, sen koillispuolella. Tila jaettiin jo 1700-luvulla useampaan osaan, joskin kaikkien tontit olivat vielä 1800-luvun alkupuolella vierekkäin Nurmijärventien ja kylätien risteyksessä. Nykyinen Perttilä on niistä ainoana säilynyt vanhalla tontillaan.

Perttilän päärakennus on leveärunkoinen, jyrkkäharjainen hirsitalo. Sen asu lienee 1900-luvun vaihteesta, mutta rakennuksen runkoon kuuluu todennäköisimmin myös vanhempia osia (vrt. Heikkilä, 151). Rakennuksessa on vielä luonnonkivijalka. Pystyvuorattu, umpikuistilla ja parvekkeella varustettu rakennus on maalattu vaalean vihreäksi.

Pihapiirissä on muutama ulkorakennus. Tonttia rajaa kuusiaita.

Perinteisellä tontillaan oleva maatalan asuinrakennus, joka on tärkeä osa Nahkelan kyläkuvaa ja kylärakennetta.

153. MARTTILA, NAHKELA

Marttila on Nahkelan kylän kantatiloja ja sijaitsi ennen isojaon järjestelyä kylän vanhassa keskustassa, Nurmijärvelle ja Helsingin pitäjään vieneiden teiden risteyksessä. Tuolloin tila siirrettiin kylästä pohjoiseen, keskellä peltoaukeaa sijainneelle nyppylälle nykyisen Arolankujantien varteen.

Siirron yhteydessä Marttila sai uudet rakennukset. Rakennusmestari Oskari Suomela on laatinut päärakennuksen piirustukset vuonna 1907. Vihdissä asunut Suomela oli aikansa tunnetuimpia rakennusmestarisuunnittelijoita ja piirsi paljon juuri maatarakennuksia. Tuloksena oli hirsinen, pystyvuorattu, mansardikattoinen ja niukoilla jugend-detaljeilla koristettu rakennus. Myöhemmistä julkisivumuutoksista ovat näkyvimmit yläosastaan pieniruutuisten ikkunoiden muuttaminen ns. T-ikkunoiksi sekä pienen kuistin rakentaminen. Suomelan piirustuksessa talon pääväri oli vaaleanpunainen, nykyisin se on vaaleanharmaa.

Pihan muista rakennuksista on vanhin pariinkin kertaan siirretty hirsiaitta 1800-luvun alusta. Sauna on vuodelta 1907, sementtitiilinen navetta vuodelta 1937 ja puimala 1950-luvulta. Näkyvällä paikalla oleva tontti on rajattu kuusiaidalla.

Esimerkki 1910-luvun paremmasta maatarakentamisesta. Maisemallisesti arvokas sijainti.

154. RUOTSINKYLÄ

Hyrylästä lounaaseen sijaitseva Ruotsinkylä on osa Tuusulajokilaakson kulttuurimaisemaa. Se on saanut nykyisen hajautuneen rakenteensa lo-pullisesti 1700-luvun lopun isojaossa. Se on lähinnä ns. raittikylä, jonka asutus on sijoittunut useaan suuntaan haarautuvien vanhojen kyläteiden varsille. Asutus ei kuitenkaan muodosta yhtenäisiä nauhoja, vaan tilakeskukset ovat ryhmittyneet parin kolmen tilan ryhmiksi. Ne ovat sijoittuneet Tuusulanjoen rantatöyräiden päälle.

Ruotsinkylä on usean kylätien risteys. Sen keskustasta ovat haarautuneet reitit Hämeentielle (Maisalantie), Helsingin pitäjään (Myllykyläntie), Nahkelaan, Lahelan kautta Paijalaan (Lahelantie) sekä Hyrylään (Ruotsinkyläntie). Vanha tiestö on yhä Ruotsinkylän kylärakenteen eräänlainen sekäranka, vaikka itse teitä onkin kestopäällystetty, levennetty ja korotettu sekä varustettu keveän liikenteen kaistoilla.

Ruotsinkylässä oli 1600-luvulla 11 tilaa. Jussila muutti 1760-luvulla Maantiekylään, Hämeentien (Tuusulantien) varteen. Viiden tilan rakennukset olivat ennen 1750-60-lukujen isojakoa Maisalantien, Myllykyläntien ja Lahelantien risteyksessä. Tässä kylän keskustassa yhä sijaitsevien Maisalan ja Mangsin naapureita olivat Jeppas, Väfvars ja Inkilä. Mangsin ja Maisalan ohella ovat nykyisin omina ryhminään Jeppas, Nedre-Gummi, Ävall (Kaura) ja Väfvars Ruotsinkyläntien varressa, Johannisbergin kartano Maisalasta etelään, Fram- ja Bak-Vesterby sekä Karlsro kartanosta edelleen etelään sekä yksittäiset talot Anneberg, Övre Gummi, Inkilä ja Kaura. Annebergin 1920-luvun rakennukset ovat eräänlainen Ruotsinkylän eteläinen päätepiste vanhan myllypaikan vieressä.

Ruotsinkylän rakennukset antavat erinomaisen pitkittäisleikkauksen maatilarakentamisesta 1700-luvun puolivälistä nykypäiviin. Kylän vanhimmat säilyneet asuinrakennukset perustuvat parituparatkaisuun. Niitä ovat Jeppas, Nedre Gummi ja Bak-Vesterby. Fram-Vesterbyn asuinrakennus on Tuusulan ilmeisesti ainoa (säilynyt?) 1800-luvun vaihteen kaksikerroksinen maalaistalo. Väfvars ja Mangs ovat komeita 1800-luvun lopun rakennuksia. Kyläkuvan kannalta kiinostavan kerroksen muodostavat monet 1910-luvun vaihteen taitekattoiset, jugendhenkiset päärakennukset. Ne liittyvät osin Karl-Johan Winqvistin toimintaan niin täällä kuin muualla Tuusulassa. Joukkoon kuuluvat Kaura, Övre Gummi, Karlsro ja Steninge.

Parituvat, sekä säilyneet että puretut sijoitettiin järjestään teiden varten, niiden suuntaisesti. Myöhemmät asuinrakennukset on kuitenkin pyritty irrottamaan kauemmaksi tiestä. Ruotsinkylässä on säilynyt myös huomattava joukko talous- ja ulkorakennuksia sekä joitakin torpia ja syytinkimökkejä. Ne ovat kuitenkin maatilojen varsinaisia asuinrakennuksia herkemmin purettu tai muutettu maatalouden kehitystä vastaaviksi.

Ruotsinkylän kulttuurimaiseman kerroksisuutta lisäävät komea Johannisbergin kartano, entiset sotilasvirkatalot (Jeppas ja Väfvars), kaunis nuorisoseurantalo Solbacken sekä kahdelle tontille rakennetut neljä koulutaloa. Ne antavat kuvan kansakoulurakentamisesta

vd. otsikot
s. 200 ja 201

1890-luvulta 1940-luvulle. Kylän kaakkoispuolella on lisäksi 1920-luvun alussa rakennettu metsäntutkimuslaitoksen koeasema. Näin Tuusulanjokilaakson viljelysmaisemaan liittyvästä Ruotsinkylästä löytää poikkeuksellisen rikkaan ja monimuotoisen joukon maaseudun rakennuskulttuuria.

155. ANNEBERG, RUOTSINKYLÄ

Annebergin tila on erotettu Johannisbergin kartanosta 1920-luvun lopussa. Tontilla ei tuolloin ollut rakennuksia. Nykyiset rakennukset on pystytetty vuosina 1928-29 Johannisbergin omistaneen Karl Winqvistin suunnitelmien mukaan. Pihan kolmella sivulla on mansardikattoinen, umpikuistilla ja frontonilla varustettu päärakennus sekä hirsiset ulko- ja talousrakennukset. Päärakennusta on uusittu vuonna 1955 ja tallia korotettu vuosi myöhemmin. Päärakennusta ympäröi puusto. Tila sijaitsee maisemallisesti edustavasti, mäellä tien varressa. Se muodostaa eräänlaisen päätepisteen Tuusulanjoen viljelysmaisemalle. Annebergin pohjoispuolella on historiallinen myllypaikka, josta ovat muistona myllyn vähäiset kivirauniot ja entinen myllärin mökki. Paikalla on ollut myös saha.

Maisemallisesti tärkeä, rakennuksiltaan yhteinäinen maatilan talouskeskus ja historiallinen myllypaikka.

156. RUOTSINKYLÄN VANHAN MYLLYN PAIKKA

Ruotsinkylän ja Johannisbergin perinteinen myllypaikka on Tuusulanjoen koskessa, kylän eteläpäässä nykyisen Annebergin vieressä. Myllystä on tietoja ainakin 1700-luvun alusta, jolloin se oli ns. jalkamylly. Paikka lienee ollut käytössä tätä ennenkin. Jos myllypaikka on sama, jota Johannisbergin kartano käytti oli se toinen Tuusulan 1800-luvun kahdesta merkittävämmästä myllystä.

Myllystä on jäljellä vain matalat kivirauniot. Paikalla toiminut saha on sijainnut sitä vastapäätä joen pohjoisrannalla. Sillan vierellä on säilynyt hirsinen, pitkänurkkainen mylläriin mökki. Rakennusta on pidennetty 1950-luvulla.

Historiallinen myllynpaikka, myllyn rauniot ja mylläriin mökki.

157. FRAM-VÄSTERBY, RUOTSINKYLÄ

Fram-Västerby on toinen puolisko 1700-luvun lopussa jaetusta Westerbyn tilasta. Westerby oli aikoinaan jonkin aikaa mm. ratsutila ja kersantin virkatalo.

Tilan rakennukset sijaisevat Westerbyn vanhalla tontilla, kylän vanhasta keskustasta ja Johannisbergin kartanosta etelään. Aivan niiden vieressä ovat myös Bak-Västerbyn ja Karlsron rakennukset, jotka yhdessä muodostavat arvokkaan kokonaisuuden.

Kaksikerroksisen, satulakattoisen päärakennuksen vanhin osa on vuodelta 1796. Hirsirakennuksen alakerta oli tuolloin tupakeittiönä, yläkerrassa oli kaksi kamaria. Rakennusta on vuonna 1947 jatkettu kahdella kamarilla molemmissa kerroksissa. Talon mainitaan pohjalaisien kirvesmiesten pystyttämäksi. Rakennustyyppi levisi Länsi- ja Keski-Uudellemaalle juuri 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Päärakennuksen kaakkoiskulmassa on jäänteitä mahdollisesta aikaisemmasta asuinrakennuksesta.

Fram-Västerbyn piha on ollut kaikilta sivuiltaan rajattu, kunnes sen eteläsivun talli purettiin vuonna 1969. Päärakennusta vastapäätä oleva hirsinavetta on rakennettu vanhimmilta osiltaan vuosina 1890 ja 1914. Pihan pohjoissivua reunustava hirsinen luhtiaitta on vuodelta 1921. Samalla sivulla sijainnut aitta on purettu ja pieni keittiön ja kamarin mökki siirretty vuonna 1918 päärakennuksesta jonkin matkaa etelään. Täällä ovat myös komeat, hirsirakenteiset lato ja riihi.

Tuusulan ainoa 1800-luvun vaihteen kaksikerroksinen maatalon päärakennus, joka ulkorakennuksineen ja naapuritaloineen muodostaa myös maisemallisesti tärkeän kohteen.

158. BAK-VÄSTERBY, RUOTSINKYLÄ

Bak-Västerbyn rakennukset sijaitsevat Fram-Västerbyn kaakkoispuolella. Pitkänurkkainen päärakennus on vanhimmilta osiltaan todennäköisesti 1760-luvulta, mahdollisesti jopa vanhempi. Rakennuksen vanhin osa oli eteiskamarilla varustettu ns. Mora-tupa, jota on myöhemmin itäpäästään jatkettu päätykamarilliseksi parituvaksi. Sitä on joiltakin yksityiskohdiltaan muutettu useaankin otteeseen.

Piha-alueella sijaitsevat pieni entinen syytinkimökki, viime vuosisadalta oleva luhtiaitta, talli ja useassa vaiheessa rakennettu navetta.

Rakennushistoriallisesti arvokas, naapureineen myös maisemallisesti tärkeä tilakeskus.

159. KARLSRO, RUOTSINKYLÄ

Karlsro erotettiin Fram-Västerbystä vuonna 1910. Carl Åvallin rakentama, mansardikattoinen ja jugend-tyylinen päärakennus oli valmis samana vuonna. Tilan navetta ja toinen asuinrakennus ovat vuodelta 1931, autotalliksi muutettu aitta on vuoden nuorempi ja talli vuodelta 1910. Karlsro sijaitsee maisemallisesti kauniisti Johannisbergistä tulevan tien tuntumassa, Fram- ja Bak-Västerbyn pohjoispuolella.

Maisemallisesti arvokas, ajalleen tyypillinen asuinrakennus.

160. JOHANNISBERGIN KARTANO, RUOTSINKYLÄ

Johannisbergin kartano on ainoa nykyisen Tuusulan alueella eheänä säilynyt kartanokokonaisuus. Se sijaitsee Ruotsinkylän keskustan eteläpuolella, Myllykylän kautta Vantaalle vievän vanhan kylätien varrella. Pääosa sen rakennuksista on ryhmitetty Tuusulanjoelle viettävän peltorinteiden reunaan, kauniin puiston keskelle.

Kartano oli 1670-luvun vaihteeseen asti talonpoikainen, aluksi Henningsbackan ja sittemmin Krogarsbackenin nimellä tunnettu ratsutila. Tilan omistajia tiedetään 1400-luvun lopusta lähtien. Ratsutila siirtyi aatelistomistukseen, kun skotlantilaista sukua ollut ratsumestari Evert von Jordan osti sen. Ratsutila pääsi 1700-luvun alussa huonoon kuntoon eikä tilanne ilmeisesti kohentunut sen vuonna 1727 ostaneen luutnantti J.W. Vogelien aikana. Vogel antoi kartanolle sen nykyisen nimen.

Muutos tapahtui, kun tuolloinen luutnantti, myöhempi everstiluutnantti ja maaherra Anders de Bruce osti kartanon vuonna 1757. de Bruцен jälkeen tila jäi hänen äitinsä eli Nordenskiöldien suvulle vuoteen 1920, loppuaikoina ns. fideikomissiona. Tuolloin rakennusmestari Karl-Johan Wingvist osti tilan itselleen. Aikaisemmin Lammaskallion tilaa Vanhakylässä viljellyt Wingvist on suunnitellut rakennuksia niin Ruotsinkylään kuin muuallekin pitäjään.

Anders de Bruцен aikainen pihasommitelma tunnetaan, joskin se on pääosin jo tuhoutunut. Asuinpihaa rajasivat kolmelta sivulta päärakennus ja kaksi symmetrisesti sijoitettua siipirakennusta. Uusi päärakennus valmistui vuonna 1765 mutta tuhoutui palossa vuoden 1784. Se korvattiin vielä samana vuonna uudella rakennuksella, joka muodostaa nykyisenkin päärakennuksen rungon. Talo on aumakattoinen, pienellä frontonilla ja umpikuistilla varustettu hirsirakennus. Julkisivuja on jäsenöity ikkuna-akseleita erottavilla liseeneillä ja vaakalistalla. Pohjakerroksen vaakaponttivuoraus ja yläkerran sileä pystyvuooraus antavat vaikutelman rustikoinnista ja sileästä rappauspinnasta. Väritys on vaalean harmaa, yksityiskohdat valkoisia. Rakennusta on useaan otteeseen uusittu, perusteellisemmin ainakin vuoden 1923. Luoteispäädyn yksikerroksinen lisärakennus on vuodelta 1900. Rakennus sijaitsee rinteeseen matalalla kivimuurilla pengerrytyllä tasanteella.

Asuinpihan kaakkoissivulla sijainnut ns. kavaljeerisiipi, mansardikattoinen tiilirakennus purettiin vuonna 1929. Samaten taitekattoinen, mutta hirsirakenteinen ja pohjakaavaltaan paritupatyypin, kolmiosainen makasiini purettiin 1950-luvun alussa. Sen paikalla pihan luoteissivulla on uusi ulkorakennus.

Päärakennuksesta koilliseen, aidan ja tonttitien takana ovat vierekkäin navetta ja talli. Komea, luonnonkivistä rakennettu navetta valmistui vuoden 1852. Sitä jatkettiin pienellä tiilisiivellä vuonna 1922 ja uudistettiin 1930-luvulla. Nykyisin se on vuokrattu teollisuustiloiksi. Hirsirakenteinen talli valmistui vuonna 1904. Navetan tuntumassa sijainnut vaunuvaja purettiin 1970-luvulla. Tallista kaakkoon, joelle viettävässä rinteessä vanha kolmen perheen asuintalo ja jokunen talousrakennus.

Tien toisella puolella on kolmessa ryhmässä joitakin asuin- ja maatalousrakennuksia. Omana ryhmänään ovat kaksi työväen asuinrakennusta, riihi ja vanha pärehöylä. Vuodelta 1921 olevan tiilisen asuinrakennuksen lienee suunnitellut Karl-Johan Winqvist itse. Läheiseen laatoon on sijoitettu kylän kotiseutukokoelma.

Kartanon rakennukset ja pellot ovat tärkeä osa Ruotsinkylän viljelysmaisemaa. Kartanoalueen puistosuunnitelman on laatinut puutarhaarkkitehti Paul Olsson vuonna 1904. Tämä ei ollut Olssonin ainoa vastaavanalainen toimeksianto, vaan hän näyttää suunnitelleen myös muiden, ainakin uusmaalaisten kartanoiden puistoja. Maisemallisesti erityisen kaunis on kartanon ohittavaa tietä reunustava koivurivi. Lähitienoilla on säilynyt joitakin kartanon entisiä torppia, joita enimmillään oli viitisenostoista kappaletta.

Rakennushistoriallisesti arvokas, maisemallisesti keskeinen kartoanokokonaisuus, yksi tärkeimpiä yksittäisiä kulttuurihistoriallisia kohteita Tuusulassa.

161. STENINGE, RUOTSINKYLÄ

Steningen pieni rakennusryhmä sijaitsee Maisalan tontista lounaaseen Myllykyläntien varrella. Tila on erotettu Johannisbergin kartanosta. Asuinrakennuksen on suunnitellut kartanon omistanut, mm. läheisen Annebergin piirtänyt Karl-Johan Winqvist. Se on kaksikerroksinen, mansardikattoinen hirsirakennus ja valmistui vuonna 1923.

Maisemallisesti kauniisti ja näkyvästi sijaitseva asuinrakennus, joka liittyy kiinteästi Tuusulan 1910-20-lukujen rakennusperinteeseen.

162. MANGS, RUOTSINKYLÄ

Mangsin tila mainitaan lähteissä jo 1550-luvulla, mutta kylän muiden kantatilojen tapaa se on tätä vanhempi. Seuraavalla vuosisadalla Mangs oli pitkiä aikoja autiona, ts. veronmaksukyvytön. Kantatila jaettiin kahtia 1700-luvun lopussa. Mangs sijaitsee perinteisellä tontillaan, maisemallisesti upeasti kolmen tien risteyksessä. Satulakattoinen, hirsirakenteinen päärakennus on vuodelta 1899. Gunnar Wingvistin pystyttämän talon mallina on ilmeisesti ollut saman kylän Väfvarsin 1887 valmistunut rakennus. Vanha päärakennus on sijainnut uudesta talosta hieman länteen.

Lähimpänä risteystä on 1800-luvun lopussa rakennettu syytinkitalo Björkboda. Talous- ja ulkorakennukset ovat tiiviinä ryhmänä. Ne ovat pääosin 1900-luvulta. Lahelantien toisella puolella on yksi tilan vanhoista työväen asuinrakennuksista.

Maisemallisesti tärkeä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tilakeskus.

163. RUOTSINKYLÄN SUOMENKIELISET KOULUT (ALA-ASTE)

Ruotsinkylä koulurakennukset sijaitsevat kahdella, kylän pohjois- ja kaakkoiskulmilla olevalla tontilla. Pohjoisempi tontti, jonne ensimmäinen koulu rakennettiin vuonna 1894, on kylästä Lahelaan vievän vanhan tien varressa, Tuusulanjoelle viettävän rinteen yläpuolelle.

Kylän ensimmäinen koulurakennus on mielenkiintoinen jo siksi, että se poikkeaa kunnan muista kouluista. Se on satulakattoinen, pystyvuorattu hirsirakennus, jonka keskiosa on korotettu poikkipäädyksi. Rakennus on säilyttänyt erinomaisesti vanhan ulkoasunsa ja sen yksityiskohdat, kuten kuusiruutuiset ikkunat leveine vuorilautoineen, päätyikkunat ja viisikulmaisen umpikuistin. Luokkahuoneita on ollut kaksi, toinen sijaitsee poikittain talon pohjoispäässä ja toinen korotetun keskiosan toisessa kerroksessa. Alakerran eteläpuolisko oli opettajan asuntona. Rakennusta on kunnostettu perusteellisemmin vuosina 1957 ja 1976, jolloin se muutettiin kylän nuorisotaloksi. Se on nykyisen Tuusulan säilyneistä koulurakennuksista toiseksi vanhin.

Sotien jälkeen rakennettiin vanhan koulun eteläpuolelle uusi alakoulu. Arkkitehtitoimisto Aalto & Kokolta tilatut suunnitelmat hyväksyttiin vuonna 1948. Arvo O. Aalto suunnitteli 1930-40-luvulla kunnalle myös muita rakennuksia, kuten Hyrylään vuonna 1949 valmistuneen kunnan eläinlääkärin virkatalon. Koulu oli lähes valmis, kun se loppuvuodesta 1949 paloi. Rakennus valmistui vuonna 1950.

Uusi alakoulu sijoitettiin rinteeseen, poikittain vanhaan kouluun nähden. Se on pohjakaavaltaan taitteinen, kolmeen osaan jaettu suora-kaide. Rinne mahdollisti korkean kellarikerroksen käyttämisen veistosalina ja varastotiloina. Varsinaiseen pääkerrokseen sijoitettiin peräkkäin kaksi luokkaa ja ruokailutilat sekä opettajan asunto. Satulakattoisen, rapatun tiilitalon julkisivuissa kiinnittävät huomiota pieniruutuiset ikkunat, ikkunaluukut, kivijalan liuskekiviverhoilu ja pohjoissivun hirsikuisti, jotka antavat rakennukselle huvilamaisen ilmeen. Julkisivupiirustukset on signeerannut Rainer Hakman.

Arkkitehtonisesti korkeatsaoiset 1800- ja 1900-luvun kansakoulut.

164. KAURA, RUOTSINKYLÄ

Kaura on yksi Ruotsinkylän kantatiloista, joka jaettiin 1800-luvun vaihteessa kolmeen osaan. Nykyisen Kauran rakennukset sijaitsevat hirsitalon järjässä kylän keskustasta, Tuusulanjoen itäpuolella Hyrylään vieneen vanhan kylätien varrella.

Könnilästä detaljoitu, kaksikerroksinen, mansardikattoinen ja jugendvaikutteinen päärakennus on vuosilta 1910-1911. Sen rakennutti mm. kauneuspedagogina toiminut Gustaf Lindberg. Taloa arvellaan arkkitehti Walter Thömenin piirtämäksi. Se on paikalla, jolla on aiempi päärakennus ollut seisssyt. Pihapiiriin kuuluu talousrakennuksia 1860-luvulta eteenpäin. Navetan vanhimmat osat ovat tuolta vuosikymmeneltä, hirsitalon sauna on ollut olemassa viimeistään vuonna 1870, talli on vuosikymmenen vaihteesta ja liiteri vuodelta 1909. Päärakennusta rajaa kuusi-aita, joka jatkuu jonkin varran myös kylätietä eteenpäin.

Rakennushistoriallisesti arvokas osa Ruotsinkylän kylärakennetta.

165. VÄFVARS, RUOTSINKYLÄ

Väfvarsin tila luotiin 1600-luvun lopun lähteissä esiintyvistä Klewatskogin säteritilasta. Viidestä autiotilasta koottu säteri muutettiin ruotujakoista armeijaa järjestettäessä sotilasvirkataloksi. Aluksi se kuului Uudenmaan ja Hämeen ratsuväkirykmentin majoitusmestareille, 1700-luvun lopulla tästä muodostetun Uudenmaan kevyen rakuunarykmentin ratsumestareille. Myöhemmin tila oli mm. siltavoudin puusotilla, kunnes sen vuokraajat lunastivat tilan itsenäiseksi vuonna 1940. Jo vuonna 1920 suurin osa sen maista oli liitetty metsäntutkimuslaitoksen koebasemaan. Väfvarsilla oli 1700-luvulla kaksi lampuotitilaa, Sandbacka ja Torrbacka.

Väfvarsin nykyinen tontti kuului vielä 1700-luvun puolimaissa Sandbackalle. Vanha, todennäköisesti vuonna 1920 purettu päärakennus on läänitalojen tapaan sijainnut lähes kiinni Hyrylään vieneessä kylätien varrella. Vuonna 1887 rakennettu uusi päärakennus on sijoitettu kauemmas tiestä, sireenien verhoamalle pienelle mäennyppylälle. Rakennus on suorakaiteen muotoinen, satulakattoinen, vaakavuorattu hirsitalo. Sen suunnittelijaksi on mainittu myöhempi Johannisbergin kartanon omistaja, kylän muitakin rakennuksia pystyttänyt Karl-Johan Winqvist.

Suurin osa tilan rakennuksista on 1880-luvulta. Vaikka joitakin rakennuksia on purettu tai muutettu, antavat säilyneet talot hyvän käsityksen 1800-luvun lopun maatilasta. Rakennukset ryhmittyvät kahdeksi epäsäännölliseksi pihaksi. Väfvarsin portilla on 1917 rakennettu, keittiön ja kamarin sisältävä tallimiehen asuintalo. Sen tuntumassa ovat entinen talli (1882), liiteri (1901) ja kaksikerroksinen viljailta (1892). Päärakennuksen kaakkoispuolella sijainneista kuudesta talous- ja ulkorakennuksesta ovat säilyneet ulkorakennus (1883) ja aita (1887).

Arkkitehtuurillisesti arvokas 1880-luvun yhtenäinen tilakeskus, vanha sotilasvirkatalo.

166. JEPPAS, RUOTSINKYLÄ

Jeppas on ollut toinen Ruotsinkylän sotilasvirkataloista, Uudenmaan ratsuväkirykmentin ja myöhemmän kevyen rakuunarykmentin kengittäjän (hovslagare) puustelli. Suomen ruotusotaväen hajoittamisen jälkeen tila oli vuokralla vuodet 1812-1920, minkä jälkeen osa sen maista liitettiin metsäntutkimuslaitoksen koeasemaan. Jäljelle jäänyt osa lunastettiin kymmenen vuotta myöhemmin itsenäiseksi maatilaksi.

Jeppaksen vanha tontti on jo 1760-luvun vaihteen kartalla autio ja uusi tontti nykyisellä paikallaan Gummin ja Kauran välissä. Nykyisen paritupatyypin päärakennuksen vanhimmat osat ovat todennäköisesti jo tältä ajalta. Rakennusta on myöhemmin jatkettu. Vanha satulakatto muutettiin mansardikatoksi vuonna 1923. Samalla suurennettiin ikkunoita. Peiterimoitettu hirsitalo on myöhemmissä kunnostuksissa säilyttänyt perinteisen ilmeensä, huonejakonsa ja eräitä yksityiskohtiaan.

Tie jakaa tilan pihan kahteen osaan. Päärakennuksen puolella ovat aitta vuodelta 1826, kellari vuodelta 1852, ns. vanha talli ja vuonna 1940 uusittu navetta. Tien toiselle puolelle jäävät sauna ja paja, pihapiirin ulkopuolella sijaitsevat lato ja riihi vuodelta 1893.

Entinen sotilasvirkatalo, joka on rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas osa Ruotsinkylän kyläympäristöä.

167. NEDRE-GUMMI, RUOTSINKYLÄ

Nedre-Gummi rakennukset ovat 1740-luvulla kahtia halotun Gummin kantatilan vanhalla paikalla. Tilakeskus sijaitsee Jeppasia vastapäätä Hyrylään vievän vanhan kylätien eli Ruotsinkyläntien varressa. Nedre-Gummista itään on ns. Torparbacken ja nuorisoseuranntalo Solbacken.

Päärakennus on perinteiseen tapaan sijoitettu pitkittäin tien viereen, sisäänkäynti pihan puolelle. Se on paritupapohjainen, yksikerroksinen ja lyhytnurkkainen hirsirakennus. Sen tarkka rakennusaika ei ole tiedossa, mutta se on todennäköisesti 1800-luvun alkupuolelta. Päärakennusta vastapäätä on liiterillä jatkettu navetta. Solbackenin tien vieressä ollut ulkorakennusrivi purettiin 1950-luvun vaihteessa. Tilakeskukseen kuuluvat myös hirsinen aitta, sauna ja pieni palveluväen asuinrakennus. Lato ja riihi ovat näiden itäpuolella.

Perinteisellä paikalla sijaitseva tilakeskus ja erityisesti sen päärakennus on tärkeä osa Ruotsinkylän kyläkuvaa ja kylärakennetta.

168. ÖVRE-GUMMI, RUOTSINKYLÄ

Övre-Gummi on toinen puolisko 1740-luvulla jaetusta Gummin kantatilasta. Tilan rakennukset sijaitsevat Maantiekylästä tulevan tien varrella, Tuusulanjoen itäpuolella.

Mahdollisesti jo 1740-luvulta ollut vanha päärakennus purettiin 1900-luvun alussa. Se sijaitsi tien vieressä aivan sen suuntaisesti. Nykyinen, vuonna 1909 valmistunut kaksikerroksinen, mansardikattoinen päärakennus on vanhan talonpaikan takana. Sen vieressä on vuonna 1902 valmistunut, sittemmin useasti muutetettu ns. syytinkirakennus. Molempien asuinrakennusten julkisivut ovat osin menettäneet perinteistä ilmettään. Pihan eteläsivulla on säilynyt kaksikerroksinen luhtiaitta vuodelta 1851, renkien asunonakin ollut sauna ja puutyöhuone on sen sijaan purettu. Asuinpihasta etelään ovat 1910-luvun vaihteessa rakennetut talli ja navetta sekä kaksi tilan työntekijöille tarkoitettua hirsimökkiä.

Tärkeä osa Ruotsinkylän kyläkuvaa, esimerkki 1900-luvun alun maatilarakentamisesta.

169. NUORISOSEURANTALO SOLBACKEN, RUOTSINKYLÄ

Tuusulan ensimmäinen nuorisoseura perustettiin Ruotsinkylään jo vuonna 1896. Sen perustamisen syyt olivat kieli- ja kulttuuripoliittiset, liittyen kylän ruotsinkielisten asukkaiden identiteettiin ja yhteistyöhön. Kaikki naapurikylät olivat suomenkielisiä, ja Helsingin Pitäjän (Vantaan) ruotsinkielisestä asutuksesta kylän erotti kilometrien levyinen metsävyöhyke.

Yhdistyksen toiminta laantui pian. Vuonna 1907 perustettiin sen tilalle Tusby Svenska Ungdomsförening, ajatuksenaan yhdistää koko pitäjän ruotsinkielinen väestö. Tämä osoittautui käytännössä mahdottomaksi, ja vuonna 1919 yhdistyksen nimeksi muutettiin Klemetskog Svenska Ungdomsförening. Yhdistys toimii yhä.

Nuorisoseura aloitti toimintansa Väfvarsin tilan vanhassa päärakennuksessa. Oman talon rakentaminen kuului alusta alkaen yhdistyksen tavoitteisiin. Tontti ja piirustukset hankittiin vuonna 1909, ja Solbackeniksi nimetty rakennus valmistui tammikuussa 1910. Vaikka taloa rakennettiin talkoillakin, oli se yhdistykselle suuri taloudellinen ponnistus. Pääosa yhdistyksen varoista on myöhemminkin mennyt rakennuksen ylläpitämiseen.

Pohjakaavaltaan T:n muotoinen, julkisivuiltaan jugend-tyylinen mansardikattoinen rakennus oli tiloiltaan hyvin tyypillinen seurantalo. Alakertaan sijoitettiin eteinen ja naulakko, ravintola keittiöineen, juhlasali ja asuinhuoneisto. Yläkerran huone varattiin kylän ruotsinkieliselle pienten lasten koululle. Solbacken on varsinaisen nuorisoseurantyön ohella ollut kylän muidenkin kulttuurientojen luonnollinen tapahtumapaikka.

Solbackenin suunnitteli tuolloin 24-vuotias rakennusmestari Walter Fredrik Gottkamp. Gottkamp työskenteli useissa arkkitehtitoimistoissa piirtäjänä ja keskittyi omissa suunnitelmissaan huviloihin ja maatilarakennuksiin. Hän siirtyi vuonna 1922 Helsingin kaupungin rakennuskonttorin palvelukseen.

Nuorisoseurantalo sijaitsee Maantiekylästä tulevan tien varrella, maisemallisesti edutavalla tontilla mäen päällä. Rakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen asunsa.

Rakennushistoriallisesti arvokas, maisemallisesti tärkeä nuorisoseurantalo, jonka historiallinen merkitys liittyy Tuusulan ruotsinkielisen väestön kulttuuripyrkimyksiin.

170. KAIVOLA, RUOTSINKYLÄ

Kaivola on nuorisoseurantalons alapuolella, tielle viettävässä rin-
teessä sijaitseva pieni hirsimökki, jota sanotaan entiseksi sotilas-
torpaksi. Todennäköisesti 1800-luvun alkupuolella rakennettu mökki on
satulakattoinen ja pitkänurkkainen. Sen ikkunoita on myöhemmin uusit-
tu.

Viime vuosisadan hirsimökki, joka monipuolistaa Ruotsinkylän kyläkuva.

171. RUOTSINKYLÄN RUOTSINKIELISET KOULUT (ALA-ASTE, ENT. YLÄ-ALA-KOULU)

Ruotsinkylän vuonna 1894 valmistunutta koulua kävivät sekä suomen- että ruotsinkieliset oppilaat. Ajan mittaan rakennus kävi ahtaaksi. Uuden koulutalon rakentamisesta päätettiin viimeistään 1910-luvun alussa, jolloin hanke oli mukana kunnan senaatille lähettämässä avustushakemuksessa. Koulu ajateltiin tuolloin rakennettavaksi arkkitehti Oiva S. Kallion laatiman, Taidetta kouluihin -yhdistyksen julkaiseman mallipiirustuksen mukaan. Aie ei toteutunut, vaan kunnalliskertomuksessa vuodelta 1916 todetaan:

"Klemetskogin koulu ehdotettiin rakennettavaksi Y. Sadeniemen maalaiskunta varten laatiman kansakoulujen mallipiirustuksen N:o 4 mukainen, yhtä opettajaa varten, siten muutettuna että takaseinä tulisi suoraksi ja että rakennuksessa otettaisiin käyttöön ihanneunit, kuin myöskin, että koululle rakennettaisiin esillä olleen Rakennuslautakunnan laatiman piirustuksen mukainen ulkokuonerakennus, josta navetta toistaiseksi saisi jäädä rakentamatta."

Tämä myös hyväksyttiin. Koulu rakennettiin eri paikkaan kuin vanha koulu, ns. Hasselmanin tontille Väfvarsin virkatalon maalle, nuorisoseurantaloon kaakkoispuolelle tien varteen. Koulun urakoivat rakennusmestarit Karl J. Tähtinen ja Oskar Niemi, jotka samaanaikaan tekivät lähipitäjissä venäläisten linnoitustöitä. He rakensivat myös Kellokosken Linjamäen koulun. Koulu oli valmis vuonna 1917, jolloin koulu- piirin ruotsinkieliset oppilaat siirtyivät tänne suomenkielisten jäädessä vanhalle koululle.

Ruotsinkylässä oli jo ainakin 1900-luvun alkuvuosina yksityinen pienten lasten koulu, joka toimi nuorisoseurantalolla. Kun kunta 1920-luvun vaihteessa otti pitäjän alakoulut haltuunsa, tuli uuden koulun rakentaminen Ruotsinkylään ajankohtaiseksi. Alakoulu rakennettiin ruotsinkielisen yläkoulun viereen vuosina 1929-30. Siinä noudatettiin rakennusmestari J.A. Aarnion piirustuksia, joita käytettiin myös muita alakouluja rakennettaessa. Satulakattoinen, hirsirakentainen talo on yleisilmeeltään klassistinen, yksityiskohdista kiinnittää huomiota pylväskuisti. Pohjakaava jakautuu poikittain kolmeen osaan: opettajan asuntoon, eteistiloihin ja luokkahuoneeseen. Talon rakensivat pajjalalaiset kirvesmiehet Juho Kuivila, Jalmari Ville Davidsson ja Ville Lindqvist. Hirret ja piirat saatiin kunnan metsistä, rakentajat hankkivat itse muut tarvikkeet.

Molemmat rakennukset ova säilyneet vanhassa asussaan ja sijaitsevat kauniisti Maantiekylästä tulevan tien varrella. Tiloissa toimii kylän ruotsinkielinen ala-aste.

Arvokas 1910- ja 1920-luvun koulupari, aikansa koulurakentamisen "tyyppiesimerkkejä".

172. METSÄNTUTKIMUSLAITOS, RUOTSINKYLÄ

Ajatus metsätietellisestä tutkimus- tai koelaitoksesta esitettiin jo 1860-luvulla. Toimeen tartuttiin 1900-luvun alussa, ja tutkimuslaitos perustettiin vuonna 1917 metsätieteellisen koelaitoksen nimellä. Virasto on kahden muutoksen jälkeen saanut nimekseen metsäntutkimuslaitos. Laitos loi 1920-luvun loppuun mennessä laajan koeasemien ja koealueiden verkoston, joka kattoi maamme lähes kaikki ilmasto-olot. Ruotsinkylään 1920-luvun alussa perustettu koeasema oli joukon pienimpiä.

Pääosa aseman maasta saatiin Väfvarsin vanhasta sotilasvirkatalosta. Asemaan ja 1940-luvulla perustettuun jalostusasemaan on ajan kuluessa liitetetty joitakin pienempiä tiloja. Muiden asemien tapaan Ruotsinkylään rakennettiin joukko asemarakennuksia, joita pystytettäessä täytyi ottaa huomioon myös asemaa hoitaneen teknikon harjoittama maatalous. Asuinrakennus valmistui vuonna 1924, navetta ja kaksi aittaa vuotta myöhemmin. Joitakin talousrakennuksia saatiin vielä 1940-luvulla.

Koeaseman 1920-luvun rakennukset ovat rakennushistoriallisesti mielenkiintoisia. Asuinrakennus on satulakattoinen, hirsirakenteinen ja pystyvuorattu. Se muistuttaa tyyllillisesti 1920-luvulla suosittuja klassistishenkisiä, romantisoivilla yksityiskohdilla varustettuja maatilojen tyyppirakennuksia. Huomiota kiinnittävät mm. leveät nurkkalaudat, parittaiset kuusiruutuiset ikkunat sekä profiloituin pylväin ja ristikkokaitein koristeltu avokuisti. Asuinrakennusta vastapäätä on lyhytnurkkainen, samaten muotoiluilla pylväillä koristettu hirsiaitta. Alempana kaakoisrinteessä oleva toinen aitta tavoittelee muotoilutune nurkkineen ja aukkoineen karjalaisilmettä.

Koeasema sijaitsee maantien pohjoispuolella. Maantien eteläpuolelle jäävät 1940-luvulla perustetun jalostusaseman asuin- ja toimirakennukset, kasvihuoneet ja taimitarha. Joukosta kannattaa mainita koeasemaan 1920-luvulla liitetyn pienen Mäntylän palstatilan päärakennus, vuonna 1920 valmistunut hirsimökki. Jalostusaseman rakennuksilla ei itsessään ole samanlaista arvoa kuin koeaseman taloilla.

Rakennushistoriallisesti kiinnostavaa, poikkeavaa julkista rakentamista.

173. MUUNTAMOTORNIT

Suomen ensimmäinen sähkölaitos valmistui Tampereelle, Finlaysonin tehtaille vuonna 1882. Sähköllä on siis runsaan sadan vuoden historia maassamme. Vielä ennen I maailmansotaa maaseutu oli lähes sähköistämättömän. Sodan aikaiset vaikeudet aiheuttivat sen, että perinteisten energiamuotojen ja valonlähteiden, kuten petrolin tilalle haluttiin varmempia ratkaisuja. Lukuisissa kunnissa ryhdyttiin perustamaan sähkölaitoksia, eikä Tuusulassakaan jääty toimeettomiksi. Päätös kunnallisen sähkölaitoksen perustamisesta tehtiin vuonna 1918.

Jakeluverkoston rakentaminen aloitettiin heti, ja sähköä ryhdyttiin toimittamaan vuonna 1919. Rakennustöissä käytetyt sota-ajan materiaalit ja kuluttajamäärän kasvu aiheuttivat jakelussa jatkuvia pulmia; laitteet ja rakennelmat eivät kestäneet vaan syntyi katkoja. Jakeluverkkoa ryhdyttiin uudistamaan 1920-luvun puolivälissä. Tästä työstä ovat maisemassa näkyvinä muistoina tiilirakenteiset, usein rapatut muuntamotornit kaarevine kattoineen. Niitä pystytettiin 1930-40-luvuilla ainakin pari tusinaa. Ne sijaitsevat usein maisemallisesti keskeisillä paikoilla, eräänlaisina kauneuspilkkuina peltoaukeiden keskellä tai kylien reunassa. Niiden rauhallinen muotoilu ei tunnu sotivan ympäristönsä kanssa.

Maisemallisesti tärkeimpiä muuntamoita ovat Lahela 9, Nahkela 22, Paijala 11, Ruskela 12, Rusutjärvi 13, Tuomala 2, Taistelukoulu K 6 ja Rautakorpi 26.

Historiallisesti ja maisemallisesti mielenkiintoinen, Tuusulalle ominainen muisto kunnan nykyaikaistumisesta.

174. HÄMEENTIE

Tuusulan maanteistä Hämeentie on historiallisesti merkittävin. Hämläiset ovat jo varhain käyttäneet Hämeenlinnan seudulta Janakkalan kautta Vantaanjokisuulle vienyttä jokivarsilinjaa rannikkotienään. Reitistä on mainintoja asiakirjoissa 1400-luvun alusta lähtien. Tuusulan Antinsilta mainitaan 1500-luvun puolivälissä ja Hämeentiensuu Rusutjärven rajalla vuonna 1584.

Helsingin perustaminen (1550) on vakiinnuttanut tietä ja vauhdittanut sen kunnostamista. Sen varresta tunnetaan majapaikkoja jo 1600-luvun vaihteesta. Hyrylän Gästgifvars mainitaan sekin kievarina 1600-luvun alussa. Kuningatar Kristiina määräsi vuonna 1638 rakennettavaksi vauhuilla ajettavan tien Helsingin ja Hämeenlinnan välille. Samana vuonna siitä tuli postitie. Hyrylän Knuuttila eli Posti oli yksi ns. postitaloista. Viaporin rakentaminen ja Helsingin tulo pääkaupungiksi lisäsivät edelleen tien merkitystä. Tästä oli osoitus Hyrylän varuskunnan perustaminen 1850-luvulla tähän liikenteen solmukohtaan.

Pitäjänkartta vuodelta 1749 antaa hyvän käsityksen Hämeentien kulusta Tuusulan etelärajalta Hyrylään sekä Rusutjärven ja Tuusulanjärven välistä edelleen Nukariin. Tie ei ole noduuttanut asuttuja seutuja ja jokilaaksoja, joita se sivuaa vain Hyrylän ja Hyökkälän välissä. Sen sijaan se on kulkenut kankailla ja hiekkannumilla, jotka olivat muinoin otollisinta, helpoimmin rakennettavaa ja ylläpidettävää tiemaastoa. Maantiekylän Mätäkivenmäki oli yksi tien kuuluisimmista nousuista. Tärkeimmät siltapaikat olivat Tuusulanjärven eteläpään Koskisilta ja Rusutjärven kaukosilta. Gästgifvars oli läpi 1600-1700-lukujen ilmeisesti vielä 1800-luvullakin kievarina. Lähin kievari etelässä oli Helsingin pitäjän kirkolla, pohjoisessa puolestaan Hyvinkäällä. Tilaanne muuttui hieman, kun Nukarin kievari perustettiin 1700-luvulla. Tien varrella oli myös luvallisia ja luvattomia krouveja ja kapakoita. Luvallisiin kuului Johannisbergin, aikaisemman Krogarsbackenin Maantiekylän Jussilan kohdalla pitämä krouvi, josta on tietoja 1600-1700-luvuilta.

Hämeentien koko Tuusulan osuus on pääpiirtein yhä jäljellä. Tuusulantie (137) on kuitenkin uusittu ja oiottu niin paljon, ettei Hyrylän eteläpuolella juurikaan voi puhua vanhasta Hämeentiestä. Joitakin vanhoja mutkia on silti säilynyt, pisimmän niistä muodostavat Peurantie-Riihikalliontie. Hyrylässä maantie on noudattanut Kauppiantien ja Koskensillantien kulkua. Koskisilta on jo mainittu historiallinen siltapaikka. Nummenkylän hautausmaan ohi vievä Nummentie on vanhaa maantietä, samaten Rusutjärvestä koilliseen oleva Vuohikkaantie.

Rusutjärven pohjoispuolelta Nurmijärven rajalle johtava Vanha Hämeentie on pisin yhtenäinen osuus Hämeentieä, joka Tuusulassa on jäljellä. Tie on kestopäällystetty ja sen maisemia on mm. soranotoissa joiltakin osin tuhottu. Se on silti varsin hyvin säilynyt kokonaisuus, jonka varrella on lisäksi jokunen kulttuurihistoriallisesti kiintoista rakennus tai rakennusryhmä.

Historiallisesti merkittävä maantie.

175. TUUSULA-MÄNTSÄLÄ -MAANTIE (RANTATIE, VANHA VALTATIE)

Helsingin porvariston toivomuksesta ryhdyttiin 1680-luvulla rakentamaan tai kunnostamaan yhdystietä Hyrylästä Mäntsälään. Mäntsälässä se yhytti ns. Vanhaan Porvoontien. Tätä kautta päästiin edelleen Hollolan ja nykyisen Lahden suuntaan. Hämeentien ja Porvoontien yhdistänyt maantie tarjosi edellytykset pitäjän takaosien, erityisesti Kellokosken ja Järvenpään metsäalueiden kehitykselle.

Tien ensimmäinen Tuusulassa sijainnut kievari perustettiin Järvenpään Kyrölään 1700-luvun alussa. Järvenpää säilytti kievarinsa jatkossakin. Ajan mittaan myös Kellokoskella tarjottiin matkustuspalveluita.

Järvenpään kaupunki katkaisee vanhan tien kulun siten, että se on Tuusulan alueella säilynyt kahtena erillisenä osuutena. Eteläisempi niistä on Rantatie. Tuusulanjärven rantaa mutkittileva reitti lienee varsinaista maantietä vanhempi, kutakuinkin seudun pysyvän historiallisen asutuksen ikäinen. Rantatie oli maantienä 1950-luvulle asti, jolloin se korvattiin uudella Järvenpääntiellä (145). Rantatie on maamme ensimmäisiä museoteitä, sillä se liitettiin TVH:n tiemuseoon vuonna 1982. Tätä ennen se oli kunnostettu ja kestopäällystetty 1970-luvun lopussa. Tie muodostaa Tuusulanjärven kulttuurimaiseman eräänlaisen selkärangan. Sen kulttuurihistoriallinen merkitys liittyy kiinteästi tien varteen 1860-luvulta alkaen kasvaneeseen huvilasuutukseen ja huviloiden tunnettuihin asukkaisiin.

Rantatien yhteyteen voi myös sijoittaa Kirkkotien, Tuusulan kirkon ohi Hämeentielä Mäntsäläntielle vieneen, pitäjäläisten yhteisesti ylläpitämän tien. Yhteys lienee syntynyt kirkon rakentamisen myötä 1640-luvulla, mutta on viimeistään seuraavalla vuosisadalla ollut nykyisellä linjallaan.

Toinen säilynyt osuus kulkee Vanha Valtatie -nimisenä Nummenkylän koulujen ja Kaunisnummen ohi Kellokoskelle. Kellokosken kohdalla tie on asultaan jo täysin uusiutunut.

Historiallinen maantie, johon liittyy monipuolinen kulttuurimaisema.

176. NURMIJÄRVENTIE

Jo vanhastaan vei Hyrylästä kylä- tai pitäjätie Nahkelan kautta Nurmijärvell. Maaherra Anders de Bruce, joka jo 1760-luvulta alkaen oli kehittämässä Uudenmaan tieoloja, määräsi 1770-luvun lopussa reitin kunnostettavaksi maantiekseksi. Vuoteen 1805 mennessä tie oli saanut kievarit varrelleen.

Nurmijärventie on viime vuosien muutostöissä menettänyt paljon aikaisemmasta ilmeestään. Nykyinen Nurmijärventie (139) kyllä noudattaa vanhan maantien yleissuuntaa, mutta on monin paikoin oikaissut vanhat mutkat. Joitakin näistä mutkista on säilynyt tien molemmin puolin: Ristitienkankaantien ja Koivumäentien välillä, Nahkelan kylässä sekä Rapakon kohdalla lähellä kunnan rajaa. Nahkelan kylä ja kulttuurimaisema on tärkeä osa myös tien kulttuurihistoriaa.

Ruotsin vallan ajan lopulla syntynyt maantie, josta on jäljellä joitakin lyhyitä osuuksia. Tie on Nahkelassa tärkeä osa kulttuurimaisemaa.

177. TUUSULANTIE (SIPOONTIE)

Tuusulan vanha kirkkotie Sipooseen on vienyt nykyistä Tuusulantietä kunnantalon risteyksestä kaakkoon. Maaherra Anders de Bruce yritti 1700-luvun lopussa saada reitin yleiseksi maantieksi siinä kuitenkaan onnistumatta. Vuonna 1843 tehdyllä pitäjänkartalla se on kuitenkin jo piirretty maantieksi. Tällaisena sitä käsitellään myös ajan matkaoppaissa. Yhdessä Nurmijärventien kanssa se välitti läänin itä-länsisuuntaisia yhteyksiä.

Tien asu ja maisemat ovat täysin muuttuneet. Se, että tie kaikesta huolimatta noudattaa perinteistä linjaustaan antaa sille tietyn kulttuurihistoriallisen merkityksen.

Vanha, maisemiltaan muuttunut kirkkotie ja maantie, joka on kuitenkin säilyttänyt entisen reittinsä.

178. NUKARINTIE, JOKELA

Päätös Nukarista Tolkinojalle vievän tien rakentamisesta tehtiin kihlakunnanoikeudessa 1870-luvulla. Tie oli tarpeellinen erityisesti Nurmijärven Nukarin asukkaille, jotka tarvitsivat yhteyden Jokelan asemalle. Myös Tuusulan tienpitovelvolliset komennettiin tämän yleisen tien rakentamiseen. Koska Uudellamaalla rakennettiin 1800-luvulla vain vähän uusia teitä, tuli tästä vuosina 1883.87 toteutetusta hankkeesta maakunnallisestikin tarkastellen merkittävä.

Tien valmistuminen viivästyi tuusulalaisten vastahankaisuuden takia. Rakentaminen sai vauhtia, kun Jokelan tiilitehtaan omistaja Paul Chmelewski antoi korvauksetta käyttöön tarvittavan maapohjan, kunhan tie näin vedettäisiin hänen maidensa läpi. Samalla tien aiottua linjausta muutettiin.

Tie rakennettiin metsäisen moreenimaan halki. Ainoa asumus sen varrella oli Junntilan torppa. Nukarintie kulkee nykyisinkin kutakuinkin samanlaisessa ympäristössä, sillä vasta Temmosta itään on asutusta. Sorapintaisena säilynyt, 1950-luvulla rakennetun Ridasjärventien (140) syrjäyttämä reitti kulkee suurimman osan matkasta lähes viiva-suorana mutta paikoin hyvin mäkisenä.

Alkuperäisen asunsa ja kulkunsa säilyttänyt tie, joka liittyy kiinteästi Jokelan aseman ja taajaman historiaan.